

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ
ΤΟΥ ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο
ΤΩΝ «ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΛΟΓΩΝ»
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1981 - 1982

ΑΘΗΝΑΙ 1983

14152

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ
ΤΟΥ ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο
ΤΩΝ «ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΛΟΓΩΝ»
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1981 - 1982

ΑΘΗΝΑΙ 1983

Τὴν 21η Δεκεμβρίου 1981 ἔγινε στὴ Μεγάλῃ Αἴθουσα τῶν Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἡ τελετὴ τοῦ Χρυσοῦ Ἰωβηλαίου τοῦ Ὀμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γερασίμου Ι. Κονιδάρη.

Τὸν τιμώμενο προσεφώνησαν ὁ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἐμμανουὴλ Ι. Βουζίκας, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἑορτασμοῦ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Σεραφεῖμ καὶ ὁ Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Βλάσιος Φειδᾶς. Ἐν συνεχείᾳ μίλησε γιὰ τὸν τιμώμενο ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς Καθηγητῆς κ. Ἀνδρέας Θεοδώρου.

Ἀκολούθησε ἡ παράδοσις τοῦ τιμητικοῦ τόμου πρὸς τὸν Καθηγητὴ κ. Γεράσιμο Κονιδάρη ἀπὸ τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν κ. Σεραφεῖμ.

Τέλος ὁ τιμώμενος μίλησε μὲ θέμα : «Γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ παράδοσις εἰς τὴν Φιλολογικοῖστορικὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος τῶν δύο πρώτων αἰώνων».

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

Μακαριώτατε,

Τὸ Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μὲ μεγάλη χαρὰ συμμετέχει στὸν ἑορτασμὸ τοῦ Χρυσοῦ Ἰωβηλαίου τοῦ διαπρεποῦς ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου μας κ. Γερασίμου Κονιδάρη. Ἑορτασμὸ, τὸν ὁποῖο ὠργάνωσεν Ἐπιτροπὴ ἐξ Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων τῆς ἡμεδαπῆς καὶ ἀλλοδαπῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ.

Ὁ καθηγητὴς κ. Κονιδάρης, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καρποφόρο διδακτικὸ τοῦ ἔργου στὸ Πανεπιστήμιό μας ἐπὶ πολλὰ χρόνια, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πλουσιώτατο συγγραφικὸ ἔργο καὶ γενικώτερα μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ δράσι. Ἐχει συγγράψῃ τὴν Ἀρχαίαν, Βυζαντινὴν, Μεταβυζαντινὴν καὶ Νεώτερον ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Ἐχει συγγράψῃ πολλὰς πρωτότυπες μονογραφίας σὲ πολλὰ θέματα σπουδαίων κλάδων τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἐχει ἀσχοληθῇ μὲ θέματα, ἀφορῶντα στὸν ἱστορικὸν καὶ πνευματικὸν βίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὸν ὁποῖον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διαδραματίζει σπουδαῖον ρόλον. Ἐχει συγγράψῃ σειρὰ μελετῶν περὶ τῶν δογμάτων καὶ περὶ τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔχει εὐρύτερα ἐνδιαφέροντα, ἐπιλαμβάνεται συγχρόνως ζωτικῶν προβλημάτων τῶν ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἑλλάδος καὶ Κύπρου, ὅπως καὶ τῆς θέσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν Οἰκουμένην κίνησι.

Ἡ ἀκτινοβολία ὅμως τῆς προσωπικότητος τοῦ τιμωμένου ἐπεκτείνεται καὶ στὸ διεθνὴ χῶρον.

Εἶναι ὁ ἀρχαιότερος Ἕλληνας Θεολόγος, ὁ ὁποῖος μετέχει ἐπισήμως τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως. Διετέλεσε μέλος τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν πλὴν τῆς περιόδου τῆς ἐπταετίας.

Εἶναι τακτικὸ μέλος τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς «Πίστews καὶ Τάξεως» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἶναι σύμβουλος τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἀλεξανδρείας. Διετέλεσε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴν ὁμιλούμενη ἑλληνικὴ. Ὑπηρετεῖ στὸ μέγα ἔργο τῆς προετοιμασίας τοῦ Θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ἀληθείας μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἄλλὰ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ τιμωμένου καὶ τῆς ἐν γένει δράσεως αὐτοῦ θὰ μιλήσῃ ὁ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου μας κ. Ἀνδρέας Θεοδώρου.

Εἰς ἐμὲ ὅς ἐπιτραπῇ νὰ ἐξάρω τὴν πατριωτικὴν δρᾶσιν τοῦ τιμωμένου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς. Ἐφυλακίσθη ὅταν ὑπηρετοῦσε στὴν ΕΟΧΑ τῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τὸν ἀείμνηστο Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, καὶ νὰ τονίσω καὶ πάλιν τὴν μεγάλην χαρὰν, τὴν ὁποία αἰσθάνεται τὸ Πανεπιστήμιό μας, συμμετέχον στὸν ἑορτασμὸ αὐτό. Τὸν συγχαίρει καὶ τοῦ εὐχεται μακροβιότητα δημιουργικὴ γιὰ τὸ καλὸ τῆς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προσφιλοῦς μας Ὁρθοδοξίας, ἣ ὁποία μὲ τὴν σημερινὴν τελετὴν ἀναγνωρίζει τις πρὸς αὐτὴν προσφερθεῖσες μεγάλες ὑπηρεσίαι τοῦ τιμωμένου.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ

Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

Κύριε Πρύτασι,
Σεβασμιώτατοι Ἀδελφοί,
κ. κ. Καθηγηταί,
Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ, εἶμαι εὐτυχῆς σήμερον, διότι δύναμαι νὰ δηλώσω ὅτι ἡ ὑπ' ἐμέ Ἐπιτροπὴ ἐπεράτωσε τὸ ἔργον τῆς ἐπιτυχῶς, ὥστε νὰ παραδώσῃ τὸν ὀγκώδη τόμον εἰς τὸν καθηγητὴν καὶ ἐρευνητὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ εἰδικῶς τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο πρώτων αἰώνων.

Ἡ πρόθυμος συμμετοχὴ Ἱεραρχῶν, μαθητῶν, συναδέλφων καὶ φίλων εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ τόμου εἶναι φυσικὸν νὰ εὐχαριστῇ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἱεραρχίαν αὐτῆς, ἡ ὁποία ἔχει ἤδη ἐκφράσει τὴν εὐαρέσκειαν αὐτῆς πρὸς τὸν ἀξιότιμον καθηγητὴν κ. Γερ. Κονιδάρην, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ὑπηρετεῖ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπὶ μίαν τεσσαρακονταετηρίδα ὑπηρέτησε τὴν Θεολογίαν εἰς τὰ δύο πανεπιστήμια καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα παρουσίαζε πλουσίαν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν, διότι εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Μετέσχε δὲ πολλάκις Ἐπιτροπῶν τῆς Ἱεραρχίας, ἧς ὑπῆρξε πολῦτιμος σύμβουλος.

Ὅθεν συγχαίρομεν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τὸν δικαίως τιμώμενον καθηγητὴν, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι πολῦτιμον εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον.

Ἄλλοι περισσότερον ἐμοῦ θ' ἀναπτύξουν τὸ ἔργον τοῦ τιμωμένου, εἰς τὸν ὁποῖον εὐχομαι, ἵνα ἐπὶ μακρὸν μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ συνεχίσῃ τὸ γόνιμον ἔργον του.

ΒΛΑΣΙΟΥ Ι. ΦΕΙΔΑ

Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

Ὁ σημερινὸς σεμνὸς ἑορτασμὸς τῶν Ἰωβηλαίων τοῦ καθηγητοῦ Γερασίου Κονιδάρη τιμᾷ τὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ὀργανωτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς τελετῆς, διότι ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ὑπῆρξαν οἱ δύο ἀμετακίνητοι πόλοι τῆς καθ' ὅλου παρουσίας τοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ εἰς τὸν δημόσιον βίον τῆς χώρας μας. Αἱ σταθεραὶ αὐταὶ συντεταγμέναι καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἀφορμώμεναι παράμετροι τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπιστημονικόν, ἐκκλησιαστικόν, ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν τομέα, προσέλαβον ἔντονον προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν συνείδησιν, τὸ ἔργον καὶ τὴν καθ' ὅλου δρᾶσιν τοῦ τιμωμένου Καθηγητοῦ, διὸ καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διὰ τοῦ Κοσμήτορος καὶ τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν αὐτῆς, σεμνύνεται διὰ τὸ διακεκριμένον καὶ ἐξέχον μέρος αὐτῆς. Ἡ διὰ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐκπλήρωσις τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου εἰς τε τὸν χρόνον τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς τὸν χρόνον τῆς Ἐκκλησίας, συνδεθεῖσα πρὸς πολυδιάστατον προσφορὰν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τομεῖς, ἔσχε κοινὸν καὶ σταθερὸν κριτήριον τὴν ἀμετακίνητον ἐμμονὴν τοῦ ὑπὸ τῶν συνεργατῶν καὶ μαθητῶν αὐτοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ εἰς τὴν θεμελιώδη δι' ἀμφοτέρους τοὺς πνευματικὸς ὀργανισμοὺς ἀρχὴν τῆς αὐτοτελείας, αὐτονομίας καὶ ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἑξωθεν ἐπεμβάσεως εἰς τὰ *sacra interna corporis*.

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ σημερινὴ τελετὴ εἶναι ὄχι μόνον ἐκκλησιαστικὴ, ἀλλὰ καὶ πανεπιστημιακὴ ἑορτὴ, διότι τιμᾶται προσωπικότης ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου, εἰς ἣν τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔργον περιχωροῦν καὶ ἐνυπάρχουν ἐν ἀλλήλοις διὰ τῆς κατ' ἀμφίδρομον κίνησιν ἐνεργοποιήσεως τῆς καθ' ὅλου προσφορᾶς αὐτῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν χαιρετίζει διὰ τοῦ Κοσμήτορος ἐν ὑπερηφανείᾳ τὸ γεγονός καὶ εὐχεται εἰς τὸ διακεκριμένον καὶ τιμώμενον μέρος αὐτῆς τὰ τ' ἀγαθὰ καὶ τὰ βέλτιστα.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι,
κ. κ. Συνάδελφοι,
Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Ἡ ἀπόδοσις τιμῆς εἰς πρόσωπα διακριθέντα διὰ τὸ ἀνώτερον ἦθος καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ μεγάλως συμβαλόντα εἰς τὴν προώθησιν τῆς πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως τοῦ τόπου των, ἀποτελεῖ χρέος ἐπιτακτικὸν τόσον δι' ἐπὶ μέρους ἄτομα ὅσον καὶ διὰ κοινωνικὰς ομάδας καὶ τὴν πολιτείαν γενικώτερον. Ἐν τοιοῦτον πρόσωπον ἄξιον παντὸς ἐπαίνου καὶ πάσης τιμῆς εἶναι ὁ σήμερον τιμώμενος ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεράσιμος Κονιδάρης. Πνεῦμα εὐρὺ καὶ καθολικὸν καὶ προσωπικότης πολυδιάστατος καὶ πολυεδρική, ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης κατορθώνει νὰ συνδυάξῃ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἄκραν ἐπιστημοσύνην μετ' ἡθους ἀδαμαντίνου καὶ καθαροῦ, ἀκάματον ἐργατικότητα ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ μετὰ ποικίλης δραστηριότητος ἐν τῷ κοινωνικῷ στίβῳ, καλυπτύσεως σχεδὸν ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς τοῦ τόπου ζωῆς. Ὡς διδάσκαλος ἀκαδημαϊκὸς ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης ἀπέμαξεν ἐν τῷ διδακτικῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ καὶ τὸν ἀληθινὸν τύπον τοῦ διδασκάλου. Γνώστης ὅσον ὀλίγοι τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης του κατάρθωσε νὰ καλλιεργήσῃ γονίμως τὸν κλάδον τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας δι' ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν, ποικίλων ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων καὶ συγγραφῆς σωρείας ἄρθρων ἐπιστημονικῶν καὶ πραγματειῶν, ὥρισμέναι τῶν ὁποίων εἴλκυσαν τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῆς ἑλλαδικῆς ἱστορικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς διορθοδόξου καὶ τῆς διαχριστιανικῆς. Ὡς ἀπὸ καθέδρας δὲ διδάσκαλος κατάρθωνε πάντοτε νὰ συγκινή τὸς μαθητάς του, νὰ κεντρίξῃ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον αὐτῶν, νὰ μυῇ τούτους εἰς τὴν προβληματολογίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ δι' εἰδικῶν φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων νὰ ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἐπιστημονικῶς σκέπτεσθαι καὶ ἐργάζεσθαι. Ἀπόδειξις τούτων ἀπάντων οἱ πολυπληθεῖς μαθηταὶ του, οἱ ὅποιοι, γαλουχηθέντες καὶ χειραγωγηθέντες ὑπ' αὐτοῦ, δίκην ἀποσπάδων ἐφύησαν περίξ τοῦ κορμοῦ τοῦ διδασκάλου, βλαστοὶ μεστοὶ ἱκμάδος καὶ ζωῆς, τινὲς τῶν ὁποίων, ἀμκάσαντες εἰς καλλίκορμα δένδρα ἐπι-

στημονικῆς ἐπιδόσεως καὶ καταρτίσεως, κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν ἔδρας πανεπιστημιακὰς. Παραλλήλως, ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ, ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης ἔδωσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ δίδῃ πλούσιον καὶ πληθωρικὸν τὸ «παρὼν» εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ τόπου ζωὴν. Ἐκ φύσεως δραστήριος ἀνὴρ καὶ προσωπικότης ἐκρηκτικὴ καὶ δυναμικὴ, οὐδέποτε παρέμεινεν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Γνώστης ὅσον ὀλίγοι τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας, εὐρέθη πάντοτε εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀγώνων καὶ τῶν διαφερόντων αὐτῆς. Μαχητὴς νευρώδης καὶ εὐτονος, οὐδέποτε ὑπέστειλε τὴν σημαίαν τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν ἱερῶν σκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ὡς μητέρα πνευματικὴν παιδιόθεν ἔμαθε νὰ σέβεται καὶ νὰ ἀγαπᾷ. Ἰδιαίτερος ὁμῶς ἀξιόλογος ὑπῆρξε καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ ὑπάρχῃ ἡ παρουσία αὐτοῦ εἰς τοὺς κόλπους τῆς λεγομένης οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἶναι πράγματι νὰ θαυμάζῃ κανεὶς τὸ ἰσόρροπον μέτρον τῆς παρουσίας τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν διεκκλησιαστικὸν χῶρον τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος. Ἀξιολογῶν εἰς τὰς πραγματικὰς του διαστάσεις τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον, κατορθώνει νὰ συνδυάζῃ τὸ γνήσιον οἰκουμενικὸν αἶτημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνσυνειδήτως πιστεύει, πρὸς τὸ γνήσιον ὀρθόδοξον φρόνημα, χωρὶς νὰ ἀπεμπολῇ ἐκάτερον ἢ νὰ προβαίνει εἰς μονομερεῖς διογκώσεις καὶ ὑπερβολὰς. Ἐκ φύσεως τίμιος καὶ εἰλικρινής, οὐδέποτε ἀπέκρυψε τὴν ἀλήθειαν, ἐλέγχων πάντοτε τὰς κατὰ τὴν κρίσιν του ἀποκλίσεις ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀληθείας τῶν ἐτεροδόξων, μὴ διστάζων ὁμῶς συγχρόνως νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ τὰ θετικὰ στοιχεῖα τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. Ἐν τῷ προσώπῳ του ἡ Ὁρθοδοξία βλέπει ἐν τῶν γνησιωτέρων τέκνων αὐτῆς, τὸ ὁποῖον δύναται ὑπευθύνως νὰ προβάλλῃ τὴν καθολικότητα καὶ οἰκουμενικότητα αὐτῆς, καὶ νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς γόνιμον συσχέτισιν καὶ ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὸν ἐτεροδόξον χριστιανισμόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν τομέα ἡ παρουσία τοῦ Γερασίμου Κονιδάρη δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον πληθωρικὴ καὶ δυναμικὴ. Ὡς ὑπεύθυνος καὶ ἠθικὸς ἀνὴρ ἐλαυνόμενος σταθερῶς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἠθικοῦ χρέους ἔσπευσε πάντοτε, κυρίως ὡς πρόεδρος μορφωτικῶν, καλλιτεχνικῶν καὶ πολιτιστικῶν σωματείων καὶ ἰδρυμάτων, νὰ καταβάλῃ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν πνευματικὴν προκοπὴν καὶ ἀναμόρφωσιν τῆς κοινωνίας, μὴ φειδόμενος κόπων καὶ μόχθων, οἱ ὅποιοι, προστιθέμενοι εἰς τὰς πολλὰς ἄλλας ἐνασχολήσεις του, ἦτο δυνατόν νὰ οδηγήσουν αὐτὸν εἰς κόπωσιν, τὴν ὁποίαν ὁμῶς κατώρθωνε πάντοτε νὰ ὑπερνικᾷ διὰ τῆς ψυχικῆς ρώμης καὶ τῆς ζωτικῆς του βιολογικῆς ἰδιοσυγκρασίας. Εἰς τὸν ἐθνικὸν δὲ τομέα ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης, ἑλλήν μὲχρι μυελοῦ ὀστέων, ἔδωσε φωτεινότατον τὸ «παρὼν» μᾶς ἐξόχως ἀγωνιστικῆς προσωπικότητος, μαχομένης ὑπὲρ τῶν ποικίλων υποθέσεων τοῦ Ἑθνους καὶ τῶν περιπετειῶν τῆς χειμαζομένης πατρίδος, ὡς λ. χ. κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς, ὅτε καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, εἰς τὰς περι-

πετείας τῆς μαχομένης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοδιαθέσεως αὐτῆς μαρτυρικῆς Κύπρου, εἰς τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς ὁποίας κατέλαβε θέσιν κεντρικὴν καὶ προέχουσαν, ὥς καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς προσφάτου ἐν Ἑλλάδι δικτατορίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀδούλωτος καὶ ἀτρεμῆς ἀγωνιστής, ὑπεραμυνόμενος τῆς αὐτοτελείας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐπικρίνων τὰς καταλυτικὰς παρεμβάσεις τῆς πολιτείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν κρατούντων, τεθεὶς εἰς διαθεσιμότητα ἐκ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ ἔργου του.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὴν κρίσιν μας κυριώτερα σημεῖα τῆς δυναμικῆς προσωπικότητος καὶ δράσεως τοῦ σήμερον τιμωμένου καθηγητοῦ. Οὔτε ἡ ὥρα, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ εἰς διάθεσιν ἡμῶν χρόνος ἐπιτρέπει λεπτομερῆ καὶ διεισδυτικὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ταύτην δύναται νὰ εὑρῇ ὁ ἐπιθυμῶν εἰς τὴν ὥραίαν παρουσίαν τοῦ βίου καὶ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ, ἡ ὁποία καταχωρίζεται εἰς τὸν τιμητικὸν τόμον ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του, διαδόχου του εἰς τὴν ἔδραν τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Βλασίου Φειδᾶ. Ἐν τούτοις ὀλίγα τινὰ βιογραφικὰ νομίζομεν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκουσθοῦν κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ταύτην στιγμὴν.

Ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης ἐγεννήθη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1905 ἐν Ἀθήναις. Εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν, ἀπορφανισθεὶς τῶν Κεφαλλήνων γονέων του, ἔτυχε, μετὰ τὴν ἐν Κεφαλληνίᾳ συμπλήρωσιν τῆς ἐγκυκλίου του μορφώσεως, ὑποτροφίας τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου, ἐγγραφεὶς τὸ 1919 ὡς σπουδαστῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποφοίτησε τὸ 1924, τυχὼν τοῦ διδασκαλικοῦ καὶ θεολογικοῦ πτυχίου αὐτῆς. Ἡ πενταετής ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ φοίτησις τοῦ νεαροῦ σπουδαστοῦ ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν γόνιμος καὶ καθοριστικὴ τῆς μελλοντικῆς ἐξελεύσεως αὐτοῦ. Συνδεθεὶς μετ' ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων πρώτου μεγέθους τῆς ἐποχῆς (Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, Κωνσταντίνου Δουβουνιώτου κ.ἄ.) ἐπηρεάσθη τὰ μέγιστα ὑπ' αὐτῶν, μνηθεὶς ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν θεολογικὴν προβληματολογίαν ἀλλὰ καὶ κυρίως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοιαύτην τῆς εὐαισθήτου ἐκείνης ἐποχῆς. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους (1924) ἐνεγράφη ὡς φοιτητῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Θεολογικῆς Σχολῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ νέος σπουδαστῆς ἔδειξε μεγάλην ἐπίδοσιν εἰς τὰς σπουδὰς του, κυρίως ὅμως εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ νομοκανονικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀνταπεκρίνοντο πληρέστερον εἰς τὴν νομικὴν δόμησιν τῆς νοοτροπίας του καὶ τὸ φλέγον ἐνδιαφέρον του διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Καρπὸς τῶν διαφερόντων τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀξιόλογος ἐπιστημονικὴ πραγματεία περὶ τοῦ «Θεσμοῦ καὶ τοῦ Καταρτισμοῦ τῆς Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», τὴν ὁποίαν ἐξεπόνησε, τελειόφοιτος ὢν, ὡς φροντιστηριακὴν ἄσκησιν καὶ ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τὸ 1929 εἰς τὸ

περιοδικὸν τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων «Νέα Σιών». Μετὰ τὴν λήψιν τοῦ πτυχίου του τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1929 μὲ βαθμὸν «Ἀριστα», ὁ νέος ἐπιστήμων θεολόγος ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του ὅπως διευρύνῃ τὰς σπουδὰς του εἰς τὸν ἱστορικὸν κλάδον τῆς Θεολογίας, ἀπεστάλη, τῇ ὑποστηρίξει τοῦ Καθηγητοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου καὶ ὡς ὑπότροφος τοῦ «Ἀθλοῦ Ὁθωνος Σταθάτου» εἰς Γερμανίαν, ὅπου ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Βερολίνου, παρακολουθήσας ἐν αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων μαθήματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ὑπὸ τοὺς διαπρεπεῖς καθηγητὰς H. Lietzmann καὶ E. Seeberg, Βυζαντινῆς Ἱστορίας, Ἀρχαίας Ἱστορίας, Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ἀρχαίων, Κλασσικῆς Φιλολογίας, Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας καὶ κυρίως Ἱστορίας τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Αἱ ὡς ἄνω καὶ ἐπὶ τριετίαν ἐντατικαὶ μεταπτυχιακαὶ σπουδαί του συνέτειναν αἰσθητῶς εἰς τὴν διεύρυσιν τῶν ἐπιστημονικῶν του ὀριζόντων καὶ τὴν καθόλου αὐξήσιν τῆς θεολογικῆς ἐπιδόσεως αὐτοῦ.

Μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ μεταπτυχιακῶν σπουδῶν τοῦ ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης τὸν Νοέμβριον τοῦ 1933 ἐπέστρεψεν εἰς Ἑλλάδα, ὅπου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν βιοποριστικῶν του ἀναγκῶν διορίσθη ὡς Γραμματεὺς παρὰ τῇ κεντρικῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας. Ἡ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ ἐξαετής (μέχρι τοῦ 1939) καὶ κατὰ τὰ ποικίλα στάδια προαγωγῆς καὶ ἀνεξίξεως αὐτῆς θητεία αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὅλως εὐδόκιμος, χάρισασα εἰς αὐτὸν πλουσίαν ἐμπειρίαν περὶ τὸν χειρισμὸν τῶν φλεγόντων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῆς εὐαισθήτου καὶ τεταραγμένης ἐκείνης ἐποχῆς.

Τὸ 1934 ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διὰ τῆς ὑποβολῆς ἀξιολόγου ἐναισίμου ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν», ἐνθ' τὸν Ἰούλιον τοῦ 1939, μετὰ πρότασιν τῆς κατὰ νόμον τριμελοῦς ἐξ εἰδικῶν Καθηγητῶν Ἐπιτροπῆς (B. Στεφανίδου, Δ. Μπαλάνου καὶ Γ. Σωτηρίου), ἐξελέγη παμψηφεί ὡς ἐπικουρικὸς καθηγητὴς παρὰ τῇ τακτικῇ ἔδρᾳ τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὴν ὁποίαν κατεῖχε τότε ὁ ἀείμνηστος B. Στεφανίδης. Ἡ πρότασις τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς διορισμοῦ τοῦ Γερασίμου Κονιδάρη ὡς ἐντεταλμένου ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας ἦτο ἐξόχως ἐγκρατής, ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦν πλῆθος ἀξιολόγων ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, μὲ ἰσχνὴν πλειονοψηφίαν (4-5) δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν σκοτεινὴν περίοδον τῆς κατοχῆς ὁ Γεράσιμος Κονιδάρης δὲν ἀνέστειλε τὴν δραστηριότητά αὐτοῦ, ἀναπτύξας σημαντικὸν συγγραφικόν, διδακτικόν, κοινωνικόν καὶ ἐθνικὸν ἔργον. Διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐφυλα-

κίσθη ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν, ἀποφυλακισθεὶς τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς εἰλικρινείας καὶ τοῦ ἀδεσμεύτου τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἡτιολογημένη ἀπόρριψις τῆς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1943 γενομένης ὑπὸ τῆς διμελοῦς Ἐπιτροπῆς τῆς νεοσυστάτου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης προτάσεως ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς ἐκτάκτου Καθηγητοῦ τῆς τακτικῆς ἔδρας τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Τοῦτο ὅμως ἐπετεύχθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν (1945). Προκηρυχθείσης τῆς πληρώσεως τῆς ἔδρας τῆς Γενικῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ/μίου Θεσσαλονίκης, ἐξαμελῆς ἐπιτροπῇ ὀρισθεῖσα συμφώνως τῷ νόμῳ ἐκ καθηγητῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ/μίου Ἀθηνῶν, μετὰ πρότασιν τῆς τριμελοῦς ἐξ εἰδικῶν Καθηγητῶν (Γ. Σωτηρίου, Εὐ. Ἀντωνιάδου καὶ Ἰω. Καρμίρη) εἰσηγητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐξέλεξεν αὐτὸν ὁμοφώνως (πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως) ὡς τακτικὸν Καθηγητὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἔδρας. Ἡ ἐξαετής (1945-1951) θητεία αὐτοῦ ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ὡς ἄνω Σχολῆς ὑπῆρξεν ἰδιαζόντως καρποφόρος καὶ ἀποτελεσματικὴ. Ἀναλαβὼν κατ' ἀνάθεσιν τὴν διδασκαλίαν καὶ ἄλλων συγγενῶν μαθημάτων (τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν), ἀνεδείχθη ἔξοχος ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος, ἐπ' ὠφελείᾳ πάντοτε τῶν μαθητῶν του, τοὺς ὁποίους ἐπιμελῶς προσεπάθει νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν ἐρευνητικὸν τομέα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Παραλλήλως ἀνεδείχθη γόνιμος συγγραφεὺς πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, χωρὶς ἐπὶ στιγμὴν νὰ παραλείπῃ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ κοινωνικὸν ἔργον καὶ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους.

Τὴν ἀποκορύφωσιν ὅμως τοῦ εἰς δόσιν ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος ἔργου ἐπιτυγχάνει ἡ προσωπικότης τοῦ Γερασίου Κονιδάρη ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μετακλήσεως αὐτοῦ εἰς διαδοχὴν τοῦ ἀποχωρήσαντος, λόγῳ ὀρίου ἡλικίας, τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας καθηγητοῦ Βασιλείου Στεφανίδου. Τοῦτο ἐγένετο τὴν ἐνάτην Φεβρουαρίου 1951. Ὡς Καθηγητὴς τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἔδειξεν ἰδιαιτέραν εὐαισθησίαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν τῶν μαθητῶν του, τοὺς ὁποίους πολυειδῶς προσεπάθει νὰ μύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης, βοηθῶν καὶ ἐνθαρρύνων αὐτοὺς δι' εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀξιολογῶν μὲν τὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν δικαίως καὶ αὐστηρῶς, ἀλλὰ πάντοτε σεβόμενος καὶ ἀγαπῶν αὐτούς, ὥστε καὶ οὗτοι μὲ τὴν σειράν των νὰ τὸν ἀγαπήσουν καὶ νὰ τὸν σεβασθοῦν. Παραλλήλως πρὸς τὰ μαθήματα τοῦ κλάδου του, ἐδίδαξε κατ' ἀνάθεσιν καὶ ἄλλα συγγενῆ μαθήματα, ὡς Κανονικὸν Δίκαιον καὶ Ποιμαντικὴν καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀνεδείχθη δις Κοσμήτωρ τῆς Σχολῆς (1957-1958 καὶ 1965-1966) καὶ ἅπαξ διετέλεσε Συγκλητικὸς (1967-1968).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ἀθήναις καθηγεσίας του, ὁ συγγραφικὸς κάλαμος τοῦ ὀρίμου πλέον ἐπιστήμονος ἀπέδωσε πλουσίαν συγγραφικὴν παραγωγὴν. Μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν πραγματειῶν του προέχουσιν θέσιν κατέχουν τὰ συστηματικὰ ἔργα τῆς ἐπιστημονικῆς του ὀριμότητος: «Γενικὴ Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία», τόμ. Α' (1956) καὶ «Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Α' (1954-1960) καὶ Β' (1970), ὡς καὶ αἱ πολυπληθεῖς μελέται αὐτοῦ περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ καὶ κυρίως αἱ περὶ τῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ πρῶτον μεταποστολικὴν ἐποχὴν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸ ἀντικείμενον πολλῶν ἀνακοινώσεων ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, ἐλκύσασαι συγχρόνως καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς διεθνοῦς θεολογικῆς γραμματείας, Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Προτεστάντικῆς. Ἀναφέρονται ὀρισμέναις ἐξ αὐτῶν: «Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ» (β' ἔκδ. 1959). «Νέαι ἔρευναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ», 34-156 μ. Χ. (τόμ. Α', Γ', 1956-1957), «Ἡ σπουδαιότης τῶν περὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχεγόνου Ἑκκλησίας ἔρευνῶν καὶ διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν» (1957), «Νέαι ἔρευναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, 34-156 μ. Χ.». (τόμ. Α', τεύχος 2, 1959), «Περὶ τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ χρήσει τοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» καὶ τῆς σημασίας του διὰ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχεγόνου Ἑκκλησίας» (Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, 1961).

Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἡ ἐκκλησιαστικὴ, πολιτιστικὴ, κοινωνικὴ καὶ ἐθνικὴ δραστηριότης τοῦ Καθηγητοῦ Γερασίμου Κονιδάρη ἀκολουθεῖ ἀνιοῦσαν τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς. Ὁ ἀκάματος πνευματικὸς ἐργάτης οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀναστέλλει τὸ γόνιμον ἐν τῇ ἐλληνικῇ κοινωνίᾳ ἔργον του. Ὁ χρόνος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἱστορήσωμεν τοῦτο λεπτομερῶς. Ὅμως ἐν εἵδει κατακλείσεως τῆς συντόμου παρουσιάσεως ἡμῶν τοῦ ἔργου τοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ θὰ ἠθέλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὴν φωτεινὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τῶν Ἑκκλησιῶν, τῆς ὁποίας οὗτος ἀναμφιβόλως ὑπῆρξε γνησίᾳ ἡγετικὴ προσωπικότης, πρωτεργάτης δὲ καὶ σκαπανεὺς εἰς τὸν χώρον τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας. Οὕτως, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετέσχε τῆς Α' Γενικῆς Συνελεύσεως ἐν Amsterdam (1948), ἔνθα συνεπῆχθη καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἑκκλησιῶν, τοῦ ὁποίου καὶ ἐξελέγη Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς Διεθνῶν Ὑποθέσεων τῆς Β' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ εἰς Evanston τὸ 1954· τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως εἰς N.Delhi (1961), εἰς τὴν ὁποίαν ἐξελέγη μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστει καὶ Τάξεως» καὶ τῆς Ε' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ ἐν Nairobi τῆς Κένυας τὸ 1975. Τὸ 1976 τῇ προτάσει τῆς Διαρκοῦς

Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξελέγη ὡς τακτικὸν μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ. Εἰς τὴν σημαντικὴν καὶ ἄκρως νευραλγικὴν Ἐπιτροπὴν Πίστεως καὶ Τάξεως μετέσχε τῶν συνελεύσεων αὐτῆς ἐν Μόντρεαλ (1963), Bristol (1967) καὶ Louvain (1971). Εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα ὁ Καθηγητὴς Γεράσιμος Κονιδάρης ὄχι μόνον ἐξέθετε μετὰ παρρησίας καὶ ἄκρας ἐπιστημοσύνης τὰς θέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐρχόμενος εἰς γόνιμον καὶ κριτικὸν διάλογον μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, ἀλλὰ καὶ δὲν παρέλειπε νὰ προβάλλῃ εὐκαίρως καὶ τὰ ἐθνικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδος.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, φιλόμουσος ὁμήγυρι, ὁ σήμερον τιμώμενος καθηγητὴς Γεράσιμος Κονιδάρης. Ἐπιστήμων γόνιμος καὶ παραγωγικὸς, διδάσκαλος προσηνὴς καὶ ἀγαπητός, ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ ὑπεύθυνος καὶ σοβαρὸς, κοινωνικὸς ἐργάτης ἀκάματος καὶ ὀτρυνόμενος, Ἕλλην διάπυρος καὶ φλογερὸς. Προσωπικότης ὅσον ὀλίγοι πολυτάλαντος καὶ πολυεδρική, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνθραμιλλῶνται πολλὰ καὶ ποικίλαι ἀρεταί, τὸ κόσμιον ἦθος πρὸς τὴν ἐκρηκτικὴν μαχητικότητα, ἡ ἀγνότης τῆς διαθέσεως καὶ εὐαισθησίας πρὸς τὴν εὐτολμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν παρρησίαν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν αὐστηρότητα καὶ δικαιοκρισίαν, ἡ εἰλικρίνεια πρὸς τὴν ἀνυποχώρητον προάσπισιν τῶν ἠθικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν.

Ὡς γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐπιστημονικῶν Ἰωβηλαίων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος τοῦ τιμωμένου σήμερον Καθηγητοῦ, εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως ὅσους καθ' οἷονδῆποτε τρόπον συνέβαλον εἰς τὸ νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ πρὸς τιμὴν τοῦ σεβαστοῦ Καθηγητοῦ χαριστήριος τόμος, ἰδίᾳ δὲ τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, τῇ πατρικῇ φροντίδι τοῦ ὁποίου, ὡς Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκαλύφθη τὸ μέγιστον μέρος τῆς δαπάνης πρὸς ἑκδοσιν τοῦ Τόμου.

Εἰς δὲ τὸν σεβαστὸν Καθηγητὴν ἀπὸ μέρους τῶν συναδέλφων, μαθητῶν καὶ πολλῶν φίλων του εὐχομαι ἀπὸ καρδίας ὑγίειαν κατ' ἄμφω, ἔτη πολλὰ ἀκμαῖα καὶ θαλερά, συνέχειαν τῆς πολυσχιδοῦς δραστηριότητος καὶ ἀποδόσεως αὐτοῦ, πλουσίαν δὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Κυρίου, ὥστε ἡ παρουσία του ν' ἀποτελῇ τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ ἁγίου ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΝ ΔΙΣΘΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΡΩΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

*Ὁμιλία - ἀνακοίνωσις - Δοκίμιον ἐκκλησιαστικο-ἱστορικῆς ἐρεῦνης, γε-
νομένη εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῇ ἐπι-
δόσει τοῦ τιμητικοῦ τόμου τοῦ Χρυσοῦ Ἰωβηλαίου.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μακαριώτατε,
Κύριε Πρύτανι,
Κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίαί καὶ Κύριοι,

«Εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται κενὴ ἄρα καὶ ἡ πίστις ἡμῶν», λέγει ὁ Παῦλος
πρὸς Κορινθίους.

Ἀντιμετωπίζοντες νῦν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν διάλογον (προσωπικῶς ἀπὸ
48 ἐτῶν) τὸν Προτεσταντισμὸν, τὸν ἀπὸ τοῦ ἱστ' αἰῶνος καταργήσαντα τὴν
ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ὀφείλομεν νὰ προσθέ-
σωμεν κάτι παρόμοιον διὰ τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν, ὅτι «ἂν δὲν ὑπῆρξε
κατὰ τοὺς Ἀποστολικοὺς χρόνους «κατ' οὐσίαν» ὁ ἐπισκοπικὸς βα-
θμός, ἔχων τὴν πληρότητα τῆς Ἱερωσύνης καὶ τῶν ἀποστολικῶν διαδο-
χῶν, τότε κενὴ εἶναι ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν». Ἀλλ' εὐτυχῶς τὴν
πεποίθησιν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ ἀρχεγόνου ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ
δυνάμεθα νῦν νὰ κατοχυρώσωμεν φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς, διότι ἔχομεν
ἱκανὰς μαρτυρίας, ὧν μίαν θέλω νὰ χαρακτηρίσω, ὡς ἔσοχον καὶ ἰσχυράν
καὶ βεβαίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἰδικῶς μᾶς ἐπιτρέπει σήμερον νὰ χαρακτηρίσω-
μεν τὸ χωρίον 3, 2 τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου, ὡς τὸ 4ον
Κλασσικὸν εἰς τὰς ἐπιστολάς—συγγραφὰς τοῦ Ἰγνατίου διὰ τὸν ἐπισκο-
πικὸν βαθμὸν (ἔτερα δύο Ἐφεσ. 4 καὶ Φιλ. 4), ἐκτὸς τῆς πρὸς Σμυρναίους
8, 1-9 ἡ λέγει, λοιπόν, ὁ Ἰγνάτιος: «Οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κατὰ τὰ
πέρατα ὁρισθέντες τῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ, εἰσὶν». Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος κάμνει δύο διαπιστώσεις, πρῶτον ὅτι ὑπάρ-

χουν παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν Ἐκκλησίαι ἐπίσκοποι, ἀδιάφορον ἂν φέρουν αὐτὸν τὸν τίτλον (ὁ Ἰγνάτιος γνωρίζει τοῦτο. πρβλ. ἐπιγραφὴν ἐπιστολῆς του πρὸς Πολύκαρπον¹), καὶ δεύτερον, ὅτι «ὑπάρχουν», διότι τὸ θέλει ὁ Χριστός. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι ἄλλοτε εἶπον, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μίαν μοναδικὴν ἔκφρασιν περὶ τῆς ἐνότητος καὶ παγκοσμιότητος τοῦ ἐπισκοπικοῦ βᾶθρου καὶ ἐνόρασιν τοῦ Ἰγνατίου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ προανάκρουσμα τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀφοῦ βλέπει τὸ σῶμα τῶν ἐπισκόπων ὡς ἐνιαία καὶ παγκόσμιον πραγματικότητα².

1. Πρβλ. κείμενα Patrum Apost. Opera. Gebhard, Harnack Zahn, 1920 καὶ Ἑκδόσιν Ἀποστ. Διακονίας τόμος 2ος (Β.Ε.Π. κ.α. Ἑκκλ. Συγγραφέων).

2. Ὁ Ν. Bauer, ἐν Ergänzungsband fd. H. 3 N. T. μεταφράζει, «οἱ κατὰ τὰ πέρατα (ἐννοεῖ τοῦ κόσμου) ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ γνώμη εἰσι», «(In fernsten Ländern eingesetzt in Jesu Christi Sinn sind)», (πρβλ. Ρωμ. 8,3, Σμυρν. 6,2 καὶ ἐπιγρ. Φιλαδ., ἐνθα ἀποδεδειγμένως ἐν γνώμῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Φιλ. 3,3). Ὁ Bauer μὴ δυνάμενος ν' ἀντιληφθῇ καὶ ἐξαγάγῃ, ὥς μὴ ἔχων γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ παράδοσιν τῆς ἀνωτέρω ἐννοίας σημειώνει ὅμως (σελ. 204) διὰ τὸ ὀρισθέντες «jemanden zu etwas machen», ἀλλὰ καὶ «als etwas einsetzen ἴδε Handb. zu Paulus Röm., 1,4.

β) ὅτι πρέπει βεβαίως τὴν ἐνότητα ἐν Χριστῷ um so effectiver hervortreten lassen καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη εἰς ὅλην τὴν γῆν.

Εἰσαγωγή

Μακαριώτατε, Κύριε Πρύτανη καὶ συνάδελφοι, Κυρίες, Κύριοι, ἀδαπητοὶ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι

Εἶμαι βαθέως εὐγνώμων πρὸς τὸν Θεόν, διότι μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ζήσω καὶ τὴν εὐσημον, ἀληθῶς κορυφαίαν ἡμέραν ταύτην τοῦ βίου μου. Ἡ προσφορά δι' ὧν τοῦ τιμητικοῦ τόμου, ὑπὸ μαθητῶν, συναδέλφων καὶ φίλων, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν ν' ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν ἐγκύκλιον τῆς ὑπὸ τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ τιμητικῆς Ἐπιτροπῆς, μὲ ὑποχρεώνει εἰς ἔκφρασιν τῶν ὄντως ἐγκαρδίων εὐχαριστιῶν μου, ἀπευθυνομένων εἰδικώτερον πρὸς δύο κατευθύνσεις: α) Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ ἰδίᾳ τὸν Μακαριώτατον, τὸν μεριμνήσαντα καὶ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς μεγάλης δαπάνης, καὶ β) τοὺς συγγραφεῖς διὰ τὴν εὐγενῆ πνευματικὴν προσφορὰν των. Μαθηταί, συνάδελφοι καὶ φίλοι μοὶ προσφέρουν τὸ ἔργον τοῦ πνευματικοῦ των ἰδρώτος, ὡς «ἀντίδωρον πνευματικόν»¹, ὄχι μόνον δι' ὅσα, ὡς διδάσκαλος Πανεπιστημιακὸς καὶ ἐπὶ 1/2 περίπου αἰῶνα καὶ ὡς συγγραφεὺς προσέφερα, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐρευνήτης τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τῶν δύο πρώτων, ἀποφασιστικῶν διὰ τὴν τύχην τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς σήμερον αἰώνων καὶ ὡς δημιουργὸς τοῦ εἰδικοῦ Κλάδου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ Παύλου μέχρι σήμερον, ὡς ἰσχυρὰς ἱστορικῆς ἐνότητος, ἀφορώσης εἰς τὴν πηγὴν ταύτην καὶ τὸ Κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου. Τὸ γεγονὸς ἰσχύει ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν μεταγενεστέραν τοιαύτην μέχρι περίπου τῆς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἑκατονταετηρίδος (ὅτε ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχεν ἀποκτήσει δύο κέντρα, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην), ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἰδίᾳ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453) καὶ τὴν Ἐθνεγερσίαν (1821), ὅτε ἀνεγεννήθη ὁ Ἑλληνισμός, ὀλοκληρώσας τὴν αὐτοσυνειδησίαν αὐτοῦ, τὴν διαμορφωθείσαν μετὰ τοῦ 1' καὶ 18' αἰῶνος καὶ εἰδικώτερον κατὰ τὸν 19' αἰῶνα.

Ἡ δίτομος Ἐκκλησιαστικὴ μου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (1954-1960 καὶ 1970), ἀρχομένη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἀναγεννητοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ Παύλου καὶ ἐξικνουμένη μέχρι σήμερον, ἀποδεικνύει, ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν καταπτώσει ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ζῶντος Ἑλληνισμοῦ εἰσῆλθε διὰ τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργῶν του ἕνας νέος παράγων πνευ-

1. Πρβλ. κείμενα εἰς ὁμόνυμον τόμον 1981.

ματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ μικροῦ μας ἔθνους καὶ μοναδικῆς ἐνότητος εἰς βάθος, ὥστε ὁ Ἀρχαῖος καὶ ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἑλληνισμὸς ν' ἀξιοποιηθῇ καὶ ν' ἀνανεωθῇ καὶ εἰς βάθος³. Τὰ ἐπακόλουθα ἦσαν μεγάλα, διὰ τὸν ἱστορικόν, ὁ ὁποῖος βλέπει διὰ τῶν κειμένων καὶ τῶν γεγονότων μὲ ἐστακτικὸν βλέμμα τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν καὶ ὀραματίζεται τὸ μέλλον, ὑπὸ τὸ διπλοῦν πρίσμα τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἀναγκῶν ἐπιβιώσεως καὶ ταυτοχρόνως διατηρήσεως τῆς ἐλληνικῆς καὶ ὀρθοδόξου ταυτότητος αὐτοῦ.

Ταῦτα δὲ εἶναι πολύτιμα διὰ τῆς οἰκουμενικῆς ἀξίας παιδεῖαν καὶ τὸν γνήσιον Οἰκουμενικὸν Χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος εἶχε δύο ἐξαίρετα κέντρα, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην⁴, διὰ τὴν Κληρονομίαν τῶν ὁποίων ἔχει εὐθύνην ἡ σύγχρονος Ἑλλὰς μὲ τὰ δύο θεολογικὰ κέντρα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Αἱ θεμελιώδεις ἀπαιτήσεις περὶ ἐνότητος καὶ ταυτότητος τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ εἰς τοὺς νέους καιροὺς μοῦ ἐπιβάλλουν, κατὰ τὴν εὐσημον ταύτην ἐορτήν, καθ' ἣν συνεορτάζεται καὶ ἡ 50ετηρίς, τὸ Χρυσοῦν Ἰωβηλαῖον τοῦ πτυχίου καὶ τῆς ἐνασχολήσεως ἡμῶν περὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (1929⁴, — ἔκτοτε τελοῦντες ὑπὸ τὴν ροπὴν δύο ἀνδρῶν, τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου καὶ τοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου) — νὰ διακηρύξω ὅτι ὄχι μόνον ὅτι εἶμαι ἐναντίον τοῦ Χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ ὅτι τοῦναντίον ὑπὲρ τῆς συνεργασίας ἀμοτέρων, ὡς ἐπιβάλλει τὸ Σύνταγμα τῆς Χώρας τοῦ 1975, διότι περιβάλλεται ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ἀπὸ ξένους ὅλως λαοὺς.

*
* *

Ἄλλ' ὅς ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸ «πνευματικὸν ἀντίδωρον» τὸ ὁποῖον μοὶ προσεφέρατε σήμερον. Θὰ ἡδυνάμην μάλιστα νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ χαρακτηρισμὸς ἀνταποκρίνεται κυρίως εἰς τὴν 1ην ὀρισμένην ἔννοιαν, διότι ὅ,τι προσέφερα, ὡς Πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, ἀπετέλει ἐπιτέλεσιν ἀπλοῦ καθήκοντος πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ μὲ ἐτίμησε τρεῖς φορές (1939 ὡς ἐπικουρικὸν Καθηγητήν, τὸ 1945 ὡς τακτικὸν διὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ 1951 διὰ μετακλήσεως), διὰ τὴν ἔδραν τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἐτίμησαν ἰδιαζόντως ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος καὶ ὁ Βασ. Στεφανίδης, οἱ δύο διδάσκαλοί μου. Ἡ πρώτη ἔννοια, εἶναι ὅτι ὁ τιμητικὸς τόμος ἀποτελεῖ «πνευματικὸν ἀντίδωρον» διὰ τὴν προσ-

3. Πρβλ. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Ἀθῆναι 1948 κ. ἄ. Βιβλιογραφία παρὰ Γελ. Φειδᾶ Σπ. Κοντογιάννη, Βιβλιογραφικὰ καὶ δημοσιεύματα, Ἀθῆναι 1980 εἰς τὸν 15ον τόμον ἐπετηρίδος Θεολ. Σχολῆς.

4. Αὐτόθι, σελ. .

φοράν τῶν ἐρευνῶν μου, τὴν παραδιδομένην μετ' ὀλίγον εἰς τὸν τόμον ὅλων τῶν ἐρευνῶν, ἰδίᾳ τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο πρώτων αἰώνων, βασικῶν διὰ τὴν Μίαν Ἀγίαν Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν αὐτῆς, συνεχιζομένην εἰς τὴν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν αὐτῆς, διότι ἡ ἔρευνα ὑπερβαίνει τὸ συνήθες μέτρον, ὅχι τόσον διότι αὕτη ἀπέδωσεν ἀπὸ τοῦ 1932, με' κάποιους ἀσυνήθεις κόπους καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν, ἥτοι ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη (1931-2, 1981-2) διὰ τῆς διαρκοῦς ἀναγνώσεως τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς νέας μεθοδεύσεως καὶ ἐπινοητικότητος. Τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης εἶναι προϊόν τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἐδράζεται ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ γεφυρώνει χάσματα αὐτῶν, με' ἀσφαλῆ φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς οἶονεὶ γέφυραν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθείας — εἰς τὰ ὀλίγα ἑλληνικὰ κείμενα τῶν δύο πρώτων αἰώνων, ἀπὸ τῆς Κ. Δ. μέχρι τοῦ Εἰρηναίου καὶ Ἰππολύτου — περὶ τῶν μορφῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος.

Ἡ πραγματικότης δὲν ἀπεκαλύπτετο εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τὸ ἑλληνικὸν γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ τοὺς μὴ ζῶντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ἐν συνεχείᾳ τῆς Ἀποστολικῆς. Ὁρθῶς ὁ Ad. v. Harnack (†1930) τὸ 1910 ἔναντι τοῦ Sohlm διετύπωσεν, ὅτι τὸ μέγα πρόβλημα ποὺ χωρίζει τὰς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ ἑξῆς: Ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου πεδίου εἶναι ἡ διάστασις τῶν Ἐκκλησιῶν μεγαλυτέρα παρὰ μόνον εἰς τὸ περὶ τοῦ τῶν πηγῶν πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας (ἡ Ἑρμηνεία καὶ κατανόησις διΐστανται).

1. *Ἡ ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ γένεσις τοῦ προβλήματος περὶ τῶν μορφῶν τοῦ Ἀρχεγόνου Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις σήμερον. Ὁ Οἰκουμενικὸς διάλογος καὶ ἡ ἐπιστήμη.*

α) Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας περὶ ἐνότητος, τῶν ὑπὸ διαφόρους φιλολογικοὺς τρόπους ἐμφανιζομένων μορφῶν Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος καὶ δὴ καὶ τῆς κλειδὸς ἀναγνώσεως τῆς ἐνότητος αὐτῶν εἰς τοὺς τρεῖς ἱερατικοὺς βαθμοὺς⁵ ἀπετέλει ἔργον λύσεως αἰνίγματος πολυπλόκου. Τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰδιαίτερου ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ τὸ πρῶτον ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου, τοῦ σπουδαίου λατίνου ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως τοῦ ε' αἰῶνος, πρὸς στιγμὴν, διὰ τὴν τεθῆ ἔκ νέου ὑπὸ τῆς Διαμαρτυρήσεως τοῦ Λουθήρου τῷ 1517, ὅτε ἐν πολλοῖς, ἔνεκα τῶν καταχρήσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κατηγορήθη ἡ ἀρχαία Ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ πᾶν ὅ,τι ἐπιστεύετο εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ τὴν

5. Πρβλ. Α' Πίνακα συμφωνίας τῶν πηγῶν εἰς τὸ ἔργον Ist ein Konsensus in der Ökumenie möglich? Würzburg 1982.

Δύσιν ὡς πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ⁶ καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

β) Ἐνεκα τῆς μεγίστης ταύτης ἐκκλησιολογικῆς διαφορᾶς ὑπάρχει τοῦτο ὡς δεῦτατον πρόβλημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ διαλόγου, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ λύσῃ τὸ μέγα ἐπιστημονικὸν αἰνίγμα τῶν πηγῶν, διότι πρόκειται περὶ ἐπιστημονικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖται νὰ λυθῇ διὰ συμβιβασμοῦ, ἐμφανιζομένου ὑπὸ τῶν κειμένων Π.Σ.Ε. καὶ διὰ τῆς ἀξιουμένης ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι ἐπειδὴ ὑπῆρχον διαφοραὶ λειτουργήματος, ὅχι βεβαίως εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, ὅπερ εἶναι ἀπαράδεκτον δι' αὐτούς, ἀλλὰ διάφορα λειτουργήματα ἐπισκόπου πρεσβυτέρων ἢ πρεσβυτέρων ἐπισκόπων, καὶ εἰς τὴν Κ.Δ. ἐκ πρώτης ὄψεως, ἔπεται, ὅτι δεόν νὰ φθάσωμεν εἰς θεολογικὴν ἐρμηνείαν, εἰς ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν τῶν ὑπαρχόντων* παρ' αὐτοῖς λειτουργημάτων, τὰ ὁποῖα δίδονται μὲ «χειροτονίαν» καὶ εἰς γυναῖκας!

Ἐνεκα τῶν σοβαρῶν τούτων λόγων ἡ καθ' ἑαυτὴν θεωρητικὴ, ἀληθῶς μεγάλη καὶ θεμελιώδους σημασίας, ἡμετέρα ἐπιστημονικὴ ἔρευνα προσέλαβε τυχαίως ἀπόλυτον πρακτικὴν οἰκουμενικὴν ἐκκλησιαστικὴν διάστασιν, ἡ ὁποία φαίνεται καθαρὰ εἰς τὴν κριτικὴν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐνὸς ἐκ τῶν τριῶν κειμένων τοῦ περὶ τοῦ λειτουργήματος τοῦ Π.Σ.Ε., ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὴν κατηγορηματικὴν ἀπόρριψιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν 3, ἥτοι τοῦ περὶ Βαπτίσματος, τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ Λειτουργήματος, ἐφ' ὅσον κατὰ τὴν ὀρθὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν ἡ ὑπαρξὶς τούτων ὡς μυστηρίων (Sakramente) ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀρχικοὺς ὅρους ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρξαμένη τῷ 1931-1932 νέα ἐνδελεχὴς ἔρευνα τῶν πηγῶν — παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐφαίνετο νὰ ὑπάρχῃ τέλμα εἰς τὴν ἐπιστήμην — ἄνευ βεβαίως δογματικῶν προϋποθέσεων — ἐπεβάλλετο νὰ λήξῃ ὅχι μόνον, διότι τὸ τέλμα ἦτο ἐκ πρώτης ὄψεως σαφές καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ πολιτεύματος προτεσταντικὰς ἀπόψεις, ἀλλὰ διότι ἡ Ὁρδόξος Ἐκκλησιολογία, ἐπέβαλλε νέαν τῶν πηγῶν ἀνάγνωσιν, με τὸ ζωντανὸν γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ τὴν παράδοσιν, μὲ ἐξαντλητικὴν μελέτην καὶ σχολίασιν τῶν πηγῶν τῶν δύο πρώτων αἰώνων. Τότε (1932) ἀπεκλείσθη ὑπ' ἐμοῦ ὡς ἐρευνητοῦ ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐπανάστασις διὰ «τὴν κατάληψιν» ἀξιωμάτων ἢ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος εἰς τὴν Δύσιν ὡς νέου λειτουργήματος, ἢ, ὅπερ χειρότερον, τοῦ χαρακτηριζομένου κάκιστα «ἀξιώματος» ἐκ μέρους οἰωνδήποτε τῶν ἡγετῶν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν.

6. Τὸ ὅτι διετηρήθη τοῦ (1517) ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐπισκοπὴ τις δὲν μεταβάλλει τὸ γεγονὸς τῆς γενικῆς καταργήσεως ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ γ' καὶ ἀνωτάτου βαθμοῦ τῆς Ἱερωσύνης κλπ. Πρβλ. ἐν τέλει σχ. ἐπιστολὴν κ. Martin Seils.

γ) Ἡ σημασία τῆς συντηρητικότητος τῆς Παραδόσεως εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἀπέκλειε νὰ εἰσαχθῇ εἰς ταύτας νέος θεσμός. Τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Νέον, λοιπόν, ἀξίωμα καὶ δὴ καὶ λειτουργημα; Μὴ γένοιτο! Εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ ἱστορικὸν τοῦτο θεμέλιον-ἔρεισμα προσετέθη ἐκ τῆς ἀπειράκις γενομένης ἀναγνώσεως τῶν κειμένων καὶ ἕτερον, ὅτι ἐφαίνετο εἰς τὸν ἱστορικὸν σαφές, ὅτι δηλαδὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ εἶχον διασωθῇ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ἐκτὸς τῆς λέξεως «ὁ ἐπίσκοπος» ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς διοικήσεως κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, ὧν ἡ ἀποκάλυψις καὶ γνῶσις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λύσῃ τὸ αἰνίγμα τῶν πηγῶν.

*
* *

δ) Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐρεῦνης (1931-32) τῶν πηγῶν, μοὶ ἐγεννήθη ἡ πεποίθησις, ὅτι παρὰ τὴν ὑπαρξιν τῶν πολλαπλῶν ὀνομασιῶν τῶν τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργημάτων θὰ ἦτο δυνατόν εἰς νέαν ἐξαντλητικὴν ἀνάγνωσιν νὰ προκληθῇ οἰονεὶ ξαναζωντάνεμα τῶν κειμένων, ὥστε μὲ τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ τὴν ζῶσαν ἑκτοτε ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, νὰ ἀποκαλυφθοῦν μὴ κοινῶς γνωστὰ στοιχεῖα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τὰ ὁποῖα θὰ καθίσταντο ὁρατὰ εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην-ἐπιστήμονα, μὴ ὁρατὰ ὅμως εἰς τὸν ξένον μελετητὴν. Τὰ κείμενα, ἐσκεπτόμην τότε (1932), ἦτο πιθανὸν νὰ προσέφερον μὴ ὁρατὴν εἰς τοὺς ξένους γνῶσιν, νέων ἰσχυρῶν ἱστορικῶν ἐρεισμάτων τῆς πρακτικῆς παραδόσεως τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, θεμελίων τῆς ὑπάρξεως ὅχι ἀπλῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνότητος αὐτῶν, ἐν τῇ πίστει καὶ τοῖς μυστηρίοις, δεδομένου ὄντος τοῦ συστηματικοῦ παραδοσιακοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἐγγενὲς πρῶτον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἱεροσολύμων, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, ἐξ αὐτῆς προελθούσας δι' ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὰς τὰς Παυλίους, ἀπὸ Ἀντιοχείας μέχρι Μ. Ἀσίας, Κύπρου, Συρίας, ἀφ' ὧν προήλθον ἀπ' εὐθείας αἱ Ἱεραποστολικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Μ. Ἀσίας, Ἑλλάδος, καὶ τῆς Ρώμης. Ἡ ἐμμονὴ δὲ τῆς ἡμετέρας «Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» εἰς τὴν Ἀρχέγονον Ἀποστολικὴν καὶ Μεταποστολικὴν Ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἔχει κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μου γνώμην καὶ πεποίθησιν τὴν ρίζαν της ἐκεῖ, διότι πάντοτε οἱ λεγόμενοι «Ἀποστολικοὶ Πατέρες» καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς ἐτόνιζον τὰ καινοδιαθηκικά καὶ ἱστορικά θεμέλια τῆς Πίστεως καὶ μορφῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπράττον δὲ τοῦτο πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς διαμορφώσεως τῆς ἐν τῇ Δύσει Ἐκκλησίας εἰς Ῥωμαιοκαθολικὴν καὶ ἀτυχῶς Παπικὴν καὶ εἶτα τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὡς ἀνεπιτυχοῦς προσπάθειας ἀναθεωρήσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη καὶ κατὰ τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Εὐτυχῶς δὲ διεπιστώθη ὅτι εἶχον δίκαιον κατὰ τὰ ἐπίμονα

ἐρωτήματά μου πρὸς τὰς πηγὰς, κατὰ τὰ πρῶτα (1932-36) ἔτη τῆς νέας ἐρεῦνης αὐτῶν, ὅτε ἐφάνη τὸ πρῶτον ἄνοιγμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ὁποῖον διεπιστώθη ἡ θεμελιώδης ἀξία καὶ ἡ βαρύτης τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς διαρκοῦς ζωντανῆς καθολικῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου (110-113) παρετήρησα τότε, ὅτι ἐνῶ ὁ ἱερός μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας μετ' ἐπιμονῆς ἐδίδασκε περὶ τῆς ἀγιαστικῆς, θεολογικῆς καὶ λειτουργικῆς σημασίας καὶ βαρύτητος τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος, καιρίου σημείου τῆς ἐκκλησιολογίας του καὶ ἐνῶ ἐνέμενεν εἰς τὸν ὅρον, ἐν τούτοις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἐπιστολῶν του προέτασσε — προετίμα νὰ γράφῃ μόνον τὸ ὄνομά του—Γράφων δὲ πρὸς τὸν Πολύκαρπον χαρακτηριστικῶς χρησιμοποιεῖ, κατ' ἀρχὴν βεβαίως καὶ φυσικῶς τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἀπλοῦν τίτλον, προδίδων ὅμως, διὰ τινων προσθηκῶν, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Π ο λ ύ κ α ρ π ο ς δὲν ἡγάπα τὸν ὅρον «ὁ ἐπίσκοπος», ἀλλὰ πιθανώτατα τὸν ὅρον «ὁ πρεσβύτερος», ὡς ταυτόσημον. Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἀπελευθερωθεὶς ἀπὸ τῶν προϋπαρχουσῶν προκαταλήψεων κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος (1936-8) καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τὴν γνώμην, ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει «ὁ ἐπίσκοπος» ὅπου καὶ ἡ λέξις ἐπροχώρησα εἰς τὰς γενικωτέρας διαπιστώσεις. Π. χ. τῆς Ἀωνυμίας τῶν Ἡγετῶν τῆς Δύσεως καὶ δὴ καὶ τοῦ τῆς Κλήμεντος Ρώμης καὶ τὴν σπανίαν εἰς τὰς πηγὰς χρῆσιν μ ό ν ο ν τοῦ ὀνόματος ὄχι μόνον εἰς τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ, παριστῶντα ἑαυτὸν ζῶντα ἐπὶ Κλήμεντος, καὶ τὴν ὁμοιότητα τῆς διατυπώσεως τοῦ Λουκᾶ 21, 17/8 εἰς τὰς Πράξεις». Ἐπειτα διεπίστωσα ὁμοιότητα Ἰγνατίου-Πολυκάρπου εἰς τὸ σχῆμα «Ἰάκωβος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Πρεσβύτεροι» καὶ μετὰ 60 ἔτη εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴν, ἔνθα γράφει «Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι». Οὕτω, ὠδηγήθην εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τῆς πρόσθετης μέχρι σήμερον διασωζομένης συνηθείας ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων Ὁρθόδοξων νὰ διακρίνωμεν τὸν ἐπίσκοπόν μας ἀπὸ τὸ ἀνώνυμον πλῆθος τῶν πρεσβυτέρων μόνον μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἄρθρον καὶ ἄνευ τίτλου. Ἦτο τότε Ἀρχιεπίσκοπος ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὅθεν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν μου ἀμέσως ἡ παραβολὴ τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἐπισκόπων, ὡς ἀρχαία συνήθεια. Ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Χρυσόστομος: ἰδοὺ εἶπον ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος: τὸ δὲ σχῆμα Πολύκαρπος Σμυρναίων τοῦ Ἰγνατίου ἐφαίνετο νὰ ἐρμηνεύῃ ἀμέσως τὴν ἀπωτάτην προέλευσιν τῆς φιλολογικῆς μορφῆς π.χ. τοῦ Χρυσοστόμου ὡς (τοῦ ἐπισκόπου) Ἀθηνῶν.

* * *

Ἐκτοτε ἐθεώρησα ὡς βεβαίαν τὴν ὑπαρξίν ὑπὸ διαφόρους φιλολογικὰς μορφὰς τῶν ὀνομάτων σημαίνοντων τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ

ἤδη ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς ὑπάρχοντα ἐν τῇ οὐσίᾳ, μὲ ὑποδήλωσιν τῆς ἐννοίας καὶ προγραμματικότητος καὶ «τῶν Ἀποστολικῶν Διαδοχῶν», διὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἀδιάφορον ὑπὸ ποῖον ὄνομα ἐφέρετο οὗτος⁷, ὡς ὀρίζει χαρακτηριστικῶς καθορίζων τὰ γεγονότα εἰς τὴν σπονδυλικὴν αὐτοῦ στήλην, τῆς Παγκοσμίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας του, ὁ πρῶτος τῆς Ἐκκλησίας Ἱστορικὸς ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου (1,1) λέγων «Αἱ τῶν Ἀποστόλων διαδοχαὶ» κλπ.

Ἡ ἀποκάλυψις, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφή ἐκφράσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἦτο καὶ εἶναι βαρυσήμαντος.

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀπλὴ μορφή, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γλώσσης καὶ τῆς μέχρι σήμερον σωζομένης ζωντανῆς μορφῆς τῆς καθημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἡ νέα ἀρχὴ τῆς μεγάλης ἐρεῦνης, ἀφοῦ βεβαίως ἀπηλλάγην τοῦ φόρτου τῶν θεωριῶν καὶ τῆς τεραστίας βιβλιογραφίας ἐπὶ τοῦ θέματος. Τὸ ἀνεγερθὲν ὅμως κατὰ τὰ καίρια αὐτοῦ μέρη ἐπιστημονικὸν ἐκκλησιαστικὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐχρειάζετο προσοχὴν καὶ μελέτην εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας του.

Ἀντὶ τοῦ προσφερθέντος μεγάλου ἀντιδώρου προσφέρω, λοιπόν, σήμερον δι' ὑμῶν, Μακαριώτατε, εἰς τὴν ἡμετέραν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν αὐτῆς περίληψιν τοῦ συνόλου τῶν μέχρι σήμερον ἐρευνῶν μου, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ μέγα καὶ καίριον θέμα τοῦ Ποῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεολογίας ἀπὸ τοῦ α' αἰῶνος μέχρι τῆς λιτεύματος τῆς σήμερον, ἥτοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαλόγου τῶν Ἐκκλησιῶν. Αἱ παλαιαὶ καὶ αἱ νέαι ἐρευναι δημοσιεύονται ὑπὸ Γερμανικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου εἰς τόμον μὲ τὴν ἐντυπωσιακὴν ἐπιγραφὴν: «Ökumenischer Dialog ohne Konsensus», τ.ἔ. «Οἰκουμενικὸς διάλογος χωρὶς συμφωνίαν», τ.ἔ. συμβιβαστικὴν, διότι αἱ 300 «Ἐκκλησίαι», προσθέτω δὲ καὶ αὐθις καὶ μὴ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ ὁργανώσεις τοῦ Π.Σ.Ε., εἶναι ἀδύνατον νὰ καταλήξουν εἰς συμφωνίαν εἰς τὸ καίριον θέμα: «Ἐννοια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνότης αὐτῆς», ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ σχηματίσουν μίαν Ἐκκλησιολογίαν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν καθ' ἡμᾶς προϋπόθεσιν, τὸ βάθρον τῆς Ἐνώσεως, ἀφοῦ Μίαν Ἐκκλησίαν ἠθέλησε νὰ ἰδρύσῃ καὶ ἰδρυσε πράγματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Αἱ ἐν τῷ τόμῳ δημοσιευόμεναι ἐρευναι ἀναφέρονται εἰς τοὺς ὅρους

7. Ἀρχικὴ μορφή μόνον τὸ ὄνομα Πρβλ. G. Konidaris, Ökumenischer Dialog ohne Konsensus, Würzburg 1982, ἐνθα ἡ 2α γαλλικὴ μετάφρασις τῆς 1ης μεγάλης αὐτοπροσώπου ἀνακοινώσεως εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τῆς 17 Μαΐου 1956. Αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς 2ας ἑλληνικῆς ἐκδόσεως, Ἀθῆναι 1959.

υπάρξεως (ὁ ὅρος τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησα γερμανιστὶ εἶναι Existenzbestimmungen) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Τοῦτο δὲ εἶναι ὀρθόν, ἅτε θεμελιωδέστατον, διότι ἡ ὑπαρξίς τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης καὶ τῆς πληρότητος αὐτῆς καὶ τῶν Ἀποστολικῶν Διαδοχῶν ἐν τοῖς ἐπισκόποις καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς Συνόδοις, συνερχομένων, ὡς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θ. Εὐχαριστίᾳ, ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη βάσιν τῆς ἰδεολογίας καὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτου ἡ Θεότης νοεῖται πλήρης ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι. Ἡ διὰ τῶν μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος εἰσοδος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν προϋπάρξασα τῶν δύο μυστηρίων σύνδεσις, ὁλοκληροῦται διὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἣν παρέχει ἐγκύρως ἡ Ἐκκλησία. Ἄνευ δὲ τῶν ὄρων τούτων ὑπάρξεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει ἐγκυρότης τῶν μυστηρίων. Ἐνταῦθα δὲ εἵμαι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσω, ὅτι ἐξ εἰδικῆς ἀφορμῆς ἔγραψα πρὸς τὴν Σύνοδον, ὅτι ἐὰν ταῦτα δὲν ὑπάρχουν καὶ δὲν ὑπῆρξαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων μέχρι τῶν μέσων τοῦ β' αἰῶνος—τότε δέχονται οἱ Προτεστάνται, ὅτι εἰσῆχθη τάχα εἰς τὴν Δύσιν ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς—τότε, ὡς εἶπον, κενὴ ἄρα καὶ ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Θὰ ἴδωμεν τί περιέχει ὁ τόμος ἀλλαχοῦ... Ἀλλ' ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειώσω, ὅτι βαθεῖαν ἐντύπωσιν μοὶ ἔκαμεν εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐρεύνης α) ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας, βεβαιουμένη καὶ εἰς τὴν Ἱερωσύνην καὶ τὴν Θ. Εὐχαριστίαν⁸ καὶ μαρτυρουμένη τόσον εἰς τὸν Ἰγνάτιον (Φιλ. 4 κ.ἀ.) καὶ τὸν Κλήμεντα (κεφ. 10-44 54), ὅσον καὶ εἰς τὴν Διδαχὴν, καὶ β) ἡ ἐγκατάστασις τῶν λειτουργῶν τῆς Ἱερωσύνης εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ αἰωνία λειτουργικὴ σύνδεσις (τῶν δύο μυστηρίων), ἣν παραγνωρίζει τὸ κείμενον Α λειτουργημα τοῦ Π.Σ.Ε. Ἐκκλησιῶν.

2. Τὸ θέμα: γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ παράδοσις εἰς τὴν μεθοδικὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐνότητος ταύτης ἐν τῷ Κανόνι τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ κείμενον Amt = Ministry τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

α) Τὸ ἀληθῶς πρωτότυπον θέμα μου δὲν εἶναι σήμερον, πῶς τὸ φιλολογικὸν καὶ φυσικῶς παραδοσιακὸν αἶσθημα ἀπετέλεσε παράγοντα τῆς ἐρεύνης μου (1932-1956)—δὲν εὔρον τίποτε σχεδὸν σχετικὸν φιλολογικόν: ἡ δὲ

8. Πρβλ. Πραξ. Ἀποστόλων κεφ. 2 καὶ 4 καὶ Ἱ. Ζηζιούλα, Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθῆναι 1965.

ἀπάντησις συναδέλφων μου ἐν Γερμανίᾳ, κατὰ τὸ πρόσφατον ταξείδιον, ἦτο θετική μὲν διὰ τὸ θέμα ἀλλὰ δὲν εἶχον νὰ υποδείξουν σχετικήν βιβλιογραφίαν. Ἀναμφιβόλως τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ ἡ παράδοσις ὠδήγησεν ὀρθῶς τὴν ἔρευνάν μου, ἀρξαμένην ἀπὸ τὸν χειμῶνα τοῦ 1931/32 ἐν Βερολίνῳ εἰς τὸ περιώνυμον Σεμινάριον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Adolf von Harnack, τὸ ὅποιον διηύθυνε τότε ὁ διαπρεπὴς διάδοχός του Hans Lietzmann, ὁ τέταρτος δι' ἐμὲ προσφιλὴς διδάσκαλος (α. Χρυσ. Παπαδόπουλος, β. Βασ. Στεφανίδης καὶ δ. ὁ Erich Seeberg τῆς νεωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας). Ὁ Lietzmann εἶχεν ὡς ἐπιμελητὴν τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν καὶ εἴτα Καθηγητὴν W. Eltester, μετὰ ταῦτα καθηγητὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν Tübingen.

Ἀγαπητοὶ ἀκροαταί, ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ προσθέσω σήμερον ὅτι ἡ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀπολύτου προτεραιότητος διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν καὶ δὴ καὶ διὰ τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησιολογίας της, ἐκπληροῖ νῦν τὸν ἓνα μέγαν σκοπὸν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Διάλογον, διότι ἡ διαφωνία μας εἶναι ἀπόλυτος ὡς πρὸς τὸ 3ον κείμενον τοῦ Π.Σ.Ε. τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Ministry-Amt. Ταῦτα ἐγράφησαν προδὲ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ κειμένου Amt ἐν Lima τοῦ Peru (Ἰαν. 1982). Ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μικρὰ παρέκβασις..

Τούτου, τ. ἔ. τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου — τοῦ Οἰκουμενικοῦ — τὴν ἀληθῆ φύσιν καθώρισα τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1966 ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ βήματος, ὡς ἐξῆς:

α) Ποία ἡ φύσις τοῦ διαλόγου καὶ ἡ φύσις τῶν Κειμένων τοῦ Π. Σ. Ἐκκλησιῶν καὶ β) Ποία ἡ Ὁρθόδοξος κατ' ἀρχὴν τοποθέτησις.

Ὁ Οἰκουμενικὸς διάλογος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Θεολογιῶν εἶναι ὁ ποιοτικῶς διάλογος τῆς ἀληθείας, τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἱ. Παραδόσει περιεχομένης, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἀγνοίας τοῦ θεμελιώδους γεγονότος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι «γεγραμμένη παράδοσις» τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο πρώτων αἰώνων, μὲ πιστότητα ἀξιοσημείωτον εἰς τὸν α' αἰῶνα.

β) Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δεόν νὰ ἐξετάσω τὴν προβληματικότητα, ἐξ ἀπόψεως ἱστορικῆς, ἐκκλησιολογικῆς, θεολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου εἰς τὸ μέγα θέμα τῆς πρὸ ἑπτὰ (1974) καὶ πλέον ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. ἐκπονήσεως τῶν τριῶν κειμένων, ἀναφερομένων πρότερον εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην συμφωνίαν (εὐτυχῶς ἡ λέξις Konsensus ἀπεμακρύθη, νῦν δὲ ἀντικατεστάθη μὲ τὴν ἔννοιαν προσέγγισις τῶν ἀπόψεων «Konvergenz») εἰς τὰς ἀπόψεις περὶ τοῦ Βαπτίσματος, τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ τοῦ λειτουργήματος (Amt., Ministry, Ministère). Διὰ τὴν ἡμετέραν ὁμῶς Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὁ μόνος ὀρθὸς ὁρος εἶναι «ἡ Ἱερωσύ-

ν η, συνδεομένη βεβαίως ἀ ρ ρ ή κ τ ω ς — λειτουργικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ αἰωνίως μετὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἐντεῦθεν ἡ διαφωνία μας πρὸς τὰ ἐλλιπῆ κείμενα τοῦ Π. Σ. Ἐκκλησιῶν εἶναι ριζική, ὅχι μόνον διότι κατὰ τὴν ἄποψιν σημαντικοῦ ἁγγλου θεολόγου δὲν κάμνομεν εἰς τὸ Π. Σ. Ε. λέγει (ὡς μὴ ὦφελε) ἐπιστήμην καί, κατ' ἀκολουθίαν ὑπολείπονται ἐπιστημονικῶς, καὶ τὰ τρία κείμενα, ἀλλὰ πρὸ πάντων, διότι τὸ μέγα πρόβλημα, ὡς τὸ παρουσίασεν ἡ Κριτικὴ τῶν Ὁρθοδόξων, παρὰ τὴν ἀξιόλογον θεολογικὴν τῶν κειμένων ἔκθεσιν, εἶχεν ἀνάγκην (ὡς καὶ ἡ ἀπόρριψις τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) τῆς ἐκκλησιαστικοῖστορικῆς - ἐκκλησιολογικῆς καὶ κανονικῆς θεμελιώσεως, ὅπως εἶχεν ἀνάγκην τοιαύτης, ὡς καὶ ἡ ἐν Ν. Δελχί δῆλωσις τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὸ τμήμα ἐνότητος, ἐννοεῖται τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ νέαν, λοιπόν, ἔρευναν, ἥτις ἦτο ἀναγκαία, καὶ ἐφαρμογὴν νέας μεθόδου ἔδει ν' ἀντιμετωπισθῇ τὸ πρόβλημα τῆς «Διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων». Τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν ἐν προκειμένῳ μεθόδου θέλω σήμερον νὰ ὀνομάσω Π α λ ι ν δ ρ ο μ ι κ ή ν, ἐφ' ὅσον ἄρχεται ἀπὸ τῶν σαφῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ β' αἰῶνος (Εἰρηναῖος, ἀρχαὶ γ' Ἰππόλυτος) καὶ βαίνει ἐπὶ τὰ ἀσαφῆ τῆς Μεταποστολικῆς καὶ τῆς προηγηθείσης Ἀποστολικῆς ἐποχῆς (ἴδε καὶ πίνακα συμφωνίας ὑπ' ἀριθ. 1 ἐν ἀρχῇ τῶν ἐρευνῶν⁹, α' δημοσίευσις), πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν λειτουργημάτων καὶ συνδέσεως τῆς Ἱερωσύνης καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, τῆς διαδοχῆς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ συνδεμένης μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ ἀποστολικοῦ λ ε ι τ ο υ ρ γ ή μ α τ ο ς τ ῆ ς ἐ π ι σ κ ο π ῆ ς¹⁰. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ λειτουργήματος τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ ἔχοντος τὴν «ἐπισκοπὴν»; ὡς οἱ ἀπόστολοι—ἦσαν γενικοὶ ἐπίσκοποι (Πραξ. 1,20—καὶ δὴ καὶ τῆς δικαιοδοσίας (jurisdictio) εἶχεν ἀνάγκην ἐλληνικῆς ἐρεύνης, δυναμένης μὲ γλωσσικὸν αἶσθημα, ἱστορικὴν παράδοσιν καὶ ἐνόρασιν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ κείμενα. Πρόκειται περὶ καιρίων—ἀληθῶς θεμελιακῶν—προβλημάτων, πέραν τῆς ὀνομασίας εὐρισκομένων τ. ἔ. τῶν λειτουργημάτων τῆς Ἱερωσύνης καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἐν ἣ τὸ καίριον κατὰ τὴν τέλεσιν πρόβλημα τοῦ «καθιστάναι»¹¹ λειτουργοὺς εἰς αὐτὴν τίθεται σαφῶς καὶ δὴ καὶ μὲ τὸν ἐν λόγῳ λειτουργικὸν καὶ κανονικὸν ὅρον, ὃν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Κ. Δ. καὶ εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Τοῦτο ἐλλεῖπει ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Π. Σ. Ε., καίτοι διὰ τῆς συνδέσεως Θ. Εὐχαριστίας καὶ

9. Εἰς τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν: Ökumenischer Dialog ohne Konsensus, Würzburg 1982.

10. Τὴν νέαν ἔρευναν ἤρχισα μὲ τὴν δημοσίευσιν Προδρόμου ἀνακαινώσεως εἰς τὸν τόμον πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ I. Straub τῆς Βόννης.

11. Δὲν ἀσχολεῖται Περὶ τοῦτο ὁ Harnack εἰς τὸ κύκνειον αὐτοῦ ἄσμα: Einführung in die Alte Kirchengeschichte 1929 (Clemens Romanus).

Ἱερωσύνης ἐδημιουργήθησαν τὰ θεμέλια τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς Ἀποστολικούς καὶ Μεταποστολικούς χρόνους, ἥτοι πρὸ τοῦ 60, βεβαίως κατὰ περιοχάς, καὶ πρὸ τοῦ 100 μ. Χ., ὡς μαρτυροῦν αἱ ἀτελεῖς μὲν, ἐπιστημονικῶς ὅμως ἐπαρκεῖς μαρτυρίαι τῆς Ἀ' Κλήμεντος, τῆς Διδαχῆς καὶ τοῦ Ἱγνατίου, ἥτοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ὁποίων βεβαίως αἰσθάνονται, ὅτι ἀποτελοῦν τὴν μίαν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.

3. *Προϋποθέσεις τῆς ἐρευνῆς καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Διάλογος καὶ ὁ Κανὼν τῆς Καινῆς Διαθήκης.*

α) Πῶς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ ἡ παράδοσις, ἀποστολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ (ὀργανικῶς συνδεδεμέναι) τῶν τοπικῶν (μιᾶς κατὰ τόπον) Ἐκκλησιῶν (Ortskirche) τῶν δύο πρώτων αἰώνων, ἐδημιούργησαν τὴν Κ.Δ., ὡς Κανόνα καὶ συνέδεσαν Ἐπισκοπὴν καὶ Θ. Εὐχαριστίαν. Ταῦτα ἐνίσχυσαν τὴν συνείδησίν μου κατὰ τὴν ἔρευναν, ὡς ἐτόνισα εἰς τὴν ἐν Βαπτιῆς Ἰνδίας συζήτησιν ἐν τῇ ἐπιτροπῇ Πίστεως καὶ Τάξεως περὶ τῶν τριῶν κειμένων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ γεγονότος τῆς Ἐκκλησίας καὶ galore τῆς συνειδήσεως περὶ τῆς ἐνότητος αὐτῆς, ὡς προέκυψεν ὡς πρόβλημα εἰς τὸ Ν. Δελχί (Δ' Συνέλευσις 1961), πρότερον δὲ ἰδιαίτερως εἰς τὸ μέγα συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως ἐν Montreal τοῦ Καναδᾶ (1963) (ἐκεῖ ἔθεσα τὸ θέμα ἐγκυρότης τῶν μυστηρίων καὶ Ἱερωσύνη καὶ προεκλήθη θόρυβος). Ἐνῶ ἤμην μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀμφότερα τὰ συνέδρια ἔθεσα τὸ ζήτημα διότι τὰ θεολογικὰ κείμενα τοῦ Π.Σ.Ε. πάσχουν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τῶν πηγῶν καὶ τὴν σημασίαν τῆς παραδόσεως¹², καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν θεμελίωσιν, λησμονοῦν δὲ μίαν θεμελιωδεστάτην ἀλήθειαν, τὴν ἐξῆς: Ὅτι ἡ Κ.Δ., ὡς σύνολον βιβλίων (27), «τῆς ἐν Χριστῷ ἱστορικῆς ἀληθοῦς καὶ πλήρους καὶ τελείας Ἀποκαλύψεως» τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς, ἥτοι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ, ἐδημιουργήθη ὡς Κανὼν διὰ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὃ καὶ ἰδίως κατὰ τὸν β' κυρίως αἰῶνα δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ ὀρθῶς ἐκτὸς τῆς Παραδόσεως καὶ ζωῆς τῶν Ἐκκλησιῶν, διότι κατηρτίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἔργον ἱστορικῆς συνειδήσεως καὶ μὲ τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς φορέως τῆς αὐθεντικῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς Παραδόσεως.

12. Τὸ Π.Σ.Ε. ἐξέδωκε βεβαίως πρὸ ἐτῶν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον Tradition und Traditionen, ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν κειμένων του. Ἐξαίρεσιν ἐν μέρει ἀποτελοῦν ἡ τελευταία ἀναθεώρησις αὐτῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ 1981 No 6/81, 4, 6 καὶ 7, ποὺ ἀφορᾷ τὰ λειτουργήματα (Ministry) τοῦ γνωστοῦ θεολόγου Max Thurian.

β) Ἡ παράδοσις τῶν Ἀποστόλων καὶ «τῶν Πρεσβυτέρων», ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὴν Κ. Δ., ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς τοὺς λεγομένους «ἀποστολικοὺς Πατέρας», Κλήμεντα, Ἰγνάτιον, Πολύκαρπον, Διδαχὴν, Βαρνάβαν, Ποιμένα τοῦ Ἑρμῆ, εἶναι περιεχόμενον καὶ μέθος — τοὺς ἀνέγνωσα ἀπειράκις — περιλαμβάνουσα τὰ κριτήρια τῆς θεμελιώδους συμφωνίας τῶν κατὰ τόπον Ἐκκλησιῶν, ἡνωμένων ἐν τῇ ταυτότητι τῆς πίστεως καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς διοικήσεως — διαφοραὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν ὄρων εἶναι φυσικαί — τῆς λατρείας, ἐν ποικιλίᾳ καὶ εἰς τὸ ἥθος. Ταῦτα ἡδράζοντο ἐπὶ τῆς ἀγάπης.

γ) Οὕτω κατήρτισαν αἱ Τοπικαὶ Ἐκκλησίαι μὲ συνείδησιν εὐθύνῃς ἱστορικῆς τὸν Κανόνα τῆς Κ.Δ., ὡς μέτρον τῆς πίστεως, φέροντα τὸ κύρος τὸ ἀποστολικὸν ἅμα καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν (ἴδε *Fragmenta: Παππίου, Ἡγησίππου, Εἰρηναίου*, εἰς τοὺς πέντε πρώτους τόμους τῆς ἐκδόσεως τῶν Πατέρων ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Πρβλ. καὶ βιβλιογραφίαν εἰς Γερ. Κονιδάρη, *Ökumenischer Dialog ohne Konsensus*).

δ) Τὸν β' αἰῶνα ἡ Ἐκκλησία, ἢ μᾶλλον αἱ ἡνωμένοι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς πίστεως καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς Θ. Εὐχαριστίας τοπικαὶ Ἐκκλησίαι μὲ τὴν ἱστορικὴν τῶν συνείδησιν ἰσχυρὰν ἐδημιούργησαν τὴν ἱστορικὴν συλλογὴν τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ., ἐπάλαισαν ἐπιτυχῶς ἐντὸς τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου εἰς τρία μέτωπα: 1) Πρὸς τὸ ἐχθρικὸν κράτος, 2) τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ κοινωνίαν καὶ τὴν διανόησιν ἰδίως τὴν Φιλοσοφίαν καὶ 3) κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν αἱρέσεων. Εἶχον τὴν Π.Δ. καὶ ἀπέκτησαν τὴν Κ.Δ., τὴν Γραφήν, «τὸ Βιβλίον τῶν Βιβλίων», ἃν καὶ τὸ κλείσιμον τοῦ κανόνος τῆς Κ.Δ. ἐξ 27 βιβλίων συνετελέσθη ὀριστικῶς τὸν δ' αἰῶνα (πρότερον β' αἰ. κατάλογος Κ. Δ. Muratori)¹³.

Μὲ τὰ θετικὰ ταῦτα κείμενα καὶ τὰ Βαπτιστικὰ Σύμβολα, ὡς Κανόνας τῆς Πίστεως καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀρξαμένης Θεολογίας (πρβλ. Διδαχὴν κεφ. IV καὶ Παππίου Fr. II), ἡ Ἐκκλησία ἢ ἀκριβέστερον αἱ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων τοπικαὶ Ἐκκλησίαι ἦτοι αἱ ἐπισκοπαί, μὲ μίαν ἐκάστη Θ. Εὐχαριστίαν, ἕνα ἐπίσκοπον καὶ τὸ πρεσβυτέριον περὶ αὐτόν, ἐπορεύθησαν ὡς κεκλεισμένοι ἐνόητες μὲ ἀσφάλειαν πρὸς τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ κόσμου.

13. Πρβλ. Π. Κ. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τ. Β', Θεσσαλονίκη, σσ. 393, 651.

ε) Ἐκ τῆς νέας μελέτης τῶν πηγῶν συνεπέρανα (καί εἰς τὸν οἰκουμένικόν διάλογον μετὰ τὸν Προτεσταντισμόν), ὅτι ἀπεκλείετο νὰ ὑπῆρχαν βασικαὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν τῶν βασικῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ α' καὶ κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ β' αἰῶνος, ἥτοι κατὰ τὴν σχετικῶς σκοτεινὴν ἐποχὴν 60 - 130 μ. Χ. Ἐὰν συνέβαινε τοιοῦτον τι εἰς τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, θὰ προεκαλεῖτο ἔρις. Ἦτο ἐποχὴ παραδόσεως καὶ ταπεινοφροσύνης τῶν ἡγετῶν προτιμώντων τὴν μνείαν μόνον τοῦ ὀνόματος ἢ τὴν ἀνωνυμίαν (πρβλ. κείμενα Ἀποστολικῶν Πατέρων). Μήπως ὑπῆρξεν ἀναταραχὴ; Τοιαύτη δὲν ὑπῆρξε, δι' ὃ καὶ αἱ πηγὰὶ σιγοῦν. Τοῦτο δὲν ἐσήμαινεν ὁμοιομορφίαν τῶν ὄρων *Termini technici* καὶ ἀκριβῆ καθορισμὸν κανονικῶν διατάξεων, εἰ καὶ πρέπει νὰ ὑπῆρξαν αἱ *πρωταὶ ἀπαρχαί*, καταγράφουσαι ἀρξάμενον ἐθιμικὸν Δίκαιον (πρβλ. Α' Κλήμεντος, Διδαχὴν καὶ Ἰγνάτιον). Τοῦτο ἄλλως τε καθίσταται φανερόν εἰς τὰ βιβλία τῆς Κ. Δ. καὶ εἰς ἐκεῖνα τῶν «Ἀποστολικῶν Πατέρων», ὥς καὶ τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι τοῦ Εἰρηναίου καὶ Ἰππολύτου. Εἶναι θεμελιώδης ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἀπεκλείοντο ἐπαναστατικαὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μεταρρυθμίσεις, οἷα θὰ ἦτο ἡ εἰσαγωγή νέου θεσμοῦ τοῦ ἐπισκόπου, διότι αἱ ἐπισκοπικῶς συντεταγμέναι ἐκκλησίαι (ἴσχυεν εἰς ἐκάστην ἐκκλησίαν ἢ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων¹⁴ στενὴ συνεργασία τοῦ ἐπισκόπου), ποὺ ἐδημιούργησαν τὸν Κανόνα τῆς Κ.Δ. ἦσαν πισταὶ εἰς τὴν Ἀποστολικὴν παράδοσιν¹⁵, δι' ὃ καὶ αὐταὶ διεμόρφωσαν καὶ διευτύπωσαν ἄλλα τρία καίρια χαρακτηριστικὰ ἐνωτικὰ στοιχεῖα τῶν Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν: ἥτοι α) τὸ Βάπτισμα εἰς τὴν Τριάδα (ἀντὶ τοῦ εἰς Χριστὸν) περὶ τὸ 70 μ. Χ., β) τὰ βαπτιστικὰ Σύμβολα, πρὸς ἔκφρασιν τῆς Πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ τὰ μανθάνουν καὶ τὰ ἀπαγγέλλουν οἱ νεοφώτιστοι Χριστιανοί, γ) τὴν ἀρχὴν «τῶν Ἀποστολικῶν Διαδοχῶν» (Ἡγήσιππος καὶ Εἰρηναῖος) διότι πολλοὶ ἦσαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ πολλοὶ οἱ ἐπίσκοποι διάδοχοι τῶν κατὰ τόπους Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τέλος ἀνανέωσαν τὴν ἐννοίαν καὶ πρᾶξιν τῆς Συνόδου τῆς Ἀποστολικῆς, διὰ τῶν Συνόδων τῶν ἐπισκόπων, πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ Μοντανισμοῦ καὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα¹⁶. Ἡ Σύνοδος ἀπέβη τὸ ἀποφασιστικὸν ὄργανον τῆς

14. Ἰσχύει πάντοτε τὸ τοῦ Πολυκάρπου ἐν Ἐφεσ. 4 καὶ Φιλ. 4, «ἐπίσκοπος ἅμα τῷ Πρεσβυτερίῳ». Τουναντίον ἐξέφραζον ἐν τῇ Δύσει διὰ τῆς γ' χρήσεως τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἥτοι τὸ συναμώτερον. Αἱ σπουδαιότεραι διαφοραὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν ὀρων ἐξέλιπον περὶ τὸ 200 μ. Χ. Περὶ τούτων κατωτέρω.

15. Πρβλ. βιβλιογραφίαν εἰς Γερ. Κονιδάρη, *Okumenischer Dialog ohne Konsensus*, Würzburg 1982.

16. Πρβλ. Goppelt, *Die Kirche in ihrer Geschichte*, τεῦχος Α', Apost. und Nachapost. Zeitalter.

Ἐκκλησίας, μέχρις οὗ ἡ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως τὸ μετέβαλε τὸ 1870 εἰς συμβουλευτικὸν τοιοῦτον τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης.

Κατὰ τὴν πεποίθησίν μου, ἐδραζομένην ἐπὶ τῆς βιώσεως τοῦ περιεχομένου τῶν μνημονευθέντων κειμένων, καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐξῆρον εἰς τὴν ἐν Ἀκκρᾷ τῆς Ghana σύνοδον τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως (Ἰούλ. - Αὐγ. 1974) τοῦ Π.Σ.Ε., ἐξῆρον ὡσαύτως, ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ α' καὶ μέχρι τοῦ γ' αἰῶνος ἐνότης ἐν τῇ ταυτότητι (Identitätseniheit), περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω (ὅχι ὁμοιομορφία τῶν τύπων). Ἡ θετικὴ καὶ βεβαία γνῶσις τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐπιβεβαιουμένων γεγονότων πρέπει νὰ ὁρᾶται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἐν ἐκάστη περιοχῇ ὑπῆρχε μία Ἐκκλησία — π. χ. Ἀθηνῶν διὰ τὴν Ἀττικὴν — μεθ' ἐνὸς ἐπισκόπου, μετὰ «τοῦ πρεσβυτερίου» οὕτως ἐρμηνεύεται ἡ περιληπτικὴ αὕτη λέξις καὶ μιᾶς Θ. Εὐχαριστίας (Ἰγν. Σμυρν. 8), μόλις δὲ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται αἱ ἐνορίαι, ὑπὸ πρεσβυτέρους μόνους, τελοῦντας φυσικὰ τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ ἐπισκόπου¹⁷.

4. *Ἡ ὑπαρξις τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν εἰς τὸ αἰνίγμα τῶν πηγῶν. Αἱ δυσχέρειαι τῆς ἐρεῦνης ἐκ τῆς Προτεσταντικῆς ἱστοριογραφίας καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας.*

α) Ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς οἱ τρεῖς ἱερατικοὶ βαθμοὶ οἱ δρῶντες ἐντὸς τοῦ λειτουργήματος τῆς Ἐκκλησίας, τ. ἔ. τῆς Ἐπισκοπῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ φαίνεται ὡς καιρία μορφή ἐμφανίσεως ἡτο «ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ» (Ἰγνάτιος Φιλ. 4), διότι οἱ διάκονοι ἦσαν βοηθοὶ ἀμφοτέρων.

Αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα τῆς λύσεως τοῦ αἰνίγματος τῶν πηγῶν: Πρεσβύτεροι = ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι.

β) Ἡ νέα ἐρευνα τῶν ἀρχῶν τῆς τελευταίας 10ετίας μὲ ἐπέισε καὶ πάλιν ὅτι ἡ ἀρχαία πεποίθησις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξεως τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν ἦτο ὀρθή. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ νέα ἐρευνα τῶν πηγῶν, χωρὶς προκαταλήψεις, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τῆς Διαμαρτυρήσεως (Protestantismus) τοῦ 16ου αἰῶνος. Αὕτη ἐστράφη κατὰ τῆς κληρι-

17. Πρβλ. Ἱ. Ζηζιούλα, Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθῆναι 1965, ἰδίᾳ τὸ τελευταῖον μέρος.

καλικῆς Καταχρήσεως τῆς παραδόσεως (συνθέσεως) τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας (Ρωμαιοκαθολικῆς). Ἐν συνεχείᾳ ὠδήγησεν, οὐχὶ ἀδικαιολογήτως, εἰς σύγχυσιν καὶ ἀμφιβολίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν πεποιθήσιν ὅτι δὲν ὑπῆρξαν οἱ τρεῖς ἱερατικοὶ βαθμοί, ἔνεκα τῆς ταυτοχρόνου χρήσεως τῶν ὄρων τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου εἰς πληθυντικόν: πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι εἰς τὸ αὐτὸ κείμενον ἢ ἀκόμη κεχωρισμένως πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι. Ὅθεν συνεπέραναν ὅτι ὑπῆρχε ταῦτις. Ὁ λόγος εἶναι νῦν προφανής.

Ὅταν δὲ ὑπὸ τὴν ροπὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πνεύματος ἢ ἐν τῇ Δύσει Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ μετεβλήθη εἰς «Ρωμαιοκαθολικὴν», συνετελέσθη θετικώτερον ἀπὸ τὴν Διαμαρτύρησιν ἢ Μεταρρύθμισις (Reformation), αἱ Κοινότητες Ἑνορίαί, αἱ ὁποῖαι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (Παπικῆς), ἐκήρυξαν μόνην πηγὴν τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ Πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τὴν Ἀγ. Γραφὴν (Π. καὶ Κ. Διαθήκην), τὴν Βίβλον ὀνομαζομένην, τῆς θεωρίας διὰ τοῦ ὅρου «Sola Scriptura». Μόνη πηγὴ κατέστη ἡ «Ἀγ. Γραφή» καὶ ἀπερρίφθη ἡ Παράδοσις.

Ὅθεν οἱ λειτουργοὶ τῶν ἔλαβον τυχαίως ὀνόματα λειτουργῶν «τῶν κοινοτήτων» ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ., π.χ. Πρεσβύτεροι, Ποιμένες, καὶ μὲ αὐτοὺς προσεπάθησαν ν' ἀποκτήσουν, ὡς Κοινότητες: τοπικαὶ Ἐκκλησίαι (Ortskirchen)¹⁸, ἰδίαν αὐθεντίαν, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἡ ἐκλογή τῶν λειτουργῶν ὑπὸ τῶν μελῶν ἐκάστης Κοινότητος. Τότε, ὡς καὶ πρότερον, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τοῦ γ' πρὸς τὸν δ' αἰῶνα δὲν ἐγνώριζον τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὀνομάτων, τῶν Termini technici τῶν δύο πρώτων αἰώνων καὶ τὸ τελικὸν καταστάλαγμα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὄρων ὁ «ἐπίσκοπος», τὸ Πρεσβύτεριον διὰ τοῦς Πρεσβυτέρους εἰς οὓς προσετίθεντο ἀρχαιοθεν καὶ οἱ διάκονοι. Δὲν ἐγνώριζον οἱ Προτεστάνται καὶ ἡμεῖς μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὅτι περὶ τὸ 200 ἐξέλιπον, ὡς δεικνύει ἡ σύγκρισις Εἰρηναίου - Ἱππολύτου πρὸς τὰς προτέρας καὶ μεταγενεστέρας πηγάς, τ. ἔ. Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ ὀρισμέναι φιλολογικαὶ μορφαὶ τῶν λειτουργημάτων.

γ) Ἡ ἐπικράτησις τῶν ὄρων τοῦ Ἰγνατίου διὰ τοῦς 3 ἱερατικοὺς βαθμοὺς συνετελέσθη ἐντὸς 100 ἐτῶν (100-200 μ.Χ.) καὶ ἰδὴ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Εἰρηναῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ ἐγένιν ἐπίσκοπος εἰς τὸ Λουγδούνον (Λυών) τῆς Γαλλίας. Οὗτος εἶναι τὸ μεταίχμιον μεταξὺ δύο ἐποχῶν. Αὐτὸ δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ. Ἡ ἐξέτασις ὑπὸ τῆς προτεσταντικῆς ἱστοριογραφίας ἦτο μᾶλλον ἐξωτερικὴ καὶ ὑποθετικὴ θεολογικὴ καὶ ὄχι φιλολογικοῦ-στορικὴ. Οἱ Πατέρες τοῦ δ' αἰῶνος, ἀναφερόμενοι γενικῶς εἰς τοὺς λειτουργ-

18. Οἱ προτεστάνται λέγουν, ὅτι ἀπεχωρίσθησαν καὶ Ἐκκλησίαι μετ' ἐπισκόπων.

γούς ἐπισκόπους καὶ Πρεσβυτέρους, ἔλεγον ὅτι «τέως ἐκοινώνουν τοῖς ὀνόμασι», τ. ἔ. οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι (Ἰ Χρυσόστομος).

Τοῦτο ἦτο ὀρθὸν χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὸν τὸ πῶς.

δ) Ἡ νέα ἔρευνα μὲ ἔπεισεν ὡσαύτως διὰ τὰ ἐξῆς θέματα:

Ὅτι πρῶτον αἰτία τῆς μὴ ἀποκαλύψεως τῶν ἀρχικῶν φιλολογικῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἦτο, ὅτι πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν ἐπιστημόνων καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναζητούντων τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως μορφῶν τῶν ἡγετῶν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς, θεωρηθείσης μοναδικῆς καὶ ἀνεπαναλήπτου, ἐτίθεντο τὰ ὀνόματα «ὁ ἐπίσκοπος;» πρεσβύτεροι-ἐπίσκοποι καὶ ποιμένες, δι' ὃ καὶ ὑπῆρξεν ἀνυπέρβλητος ἡ δυσχέρεια τῆς λύσεως τοῦ αἰνίγματος: πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ τοῦ πόθεν προῆλθεν ὁ εἰς ἐπίσκοπος μετὰ τῶν δύο ἐτέρων λειτουργικῶν μορφῶν (τρεῖς ἱερατικοὶ βαθμοί).

Δεύτερον ἀνεζητεῖτο ὁ βαθμὸς τῷ ἐπισκόπου μ ο ν ο ν εἰς τὴν λέξιν «ὁ ἐπίσκοπος», μὲ τὴν ὁποίαν συνεχέετο ὁ ὅρος οἱ ἐπίσκοποι-πρεσβύτεροι, σχῆμα ποῦ ἐξηφανίσθη περὶ τὸ 200 μ.Χ. (περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Εἰρηναίου).

Τρίτον νέα δυσχέρεια προέκυψε ταχέως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς θεωρίας, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἦτο καὶ ἐκήρυσσε «τὸ μ ο ν α ρ χ ι κ ὸ ν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα»¹⁹!

Τέταρτον, ἐδημιουργήθη ἐτέρα θεωρία ὅτι ἐν τῇ Δύσει ὑπῆρχε κατὰ τὸ συναδελφικὸν πολίτευμα ὑπὸ μόνους πρεσβυτέρους (Kollegialeverfassung), τελοῦντας φυσικῶς, ἄνευ ἀνωτέρου τῶν εἰς βαθμὸν, τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἐνῶ τὸ πραγματικὸν ἦτο ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ὑφίστατο ἐν τῇ καθημερινῇ πραγματικότητι καὶ γλώσσει τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ διαφόρους φιλολογικὰς μορφάς. Ἡ Θ. Εὐχαριστία ἐτελεῖτο ἐν ὀνόματι τοῦ ἐπισκόπου²⁰. Ὅθεν καὶ Ἑλλήν Θεολόγος εὔρε τὴν δυνατότητα νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι διὰ τὴν Α' Κλήμεντος οὐδὲ ἵχνος ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Κορίνθῳ ὑφίστατο κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος!

Πέμπτον, ὅτι τὸ Ἀποστολικὸν λειτούργημα εἶναι ἀνεπανάληπτον, τῆς θεωρίας περὶ ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐν τοῖς ἐπισκόποις οὔσης μεταγενεστέρας, παρ' Εἰρηναίῳ καὶ Ἰπολύτῳ (Terminus technicus).

Ἡ τυχαία ἀνακάλυψις τῆς θεμελιώδους ἀρχικῆς φιλολογικῆς μορφῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος Καὶ αἱ πλάναι τοῦ Ad. v. Harnack.

19. Monarchisches Episcopat.

20. Πρβλ. Ἰ. Ζηζιούλα, μνημ. ἔργον.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ καίριον πρόβλημα λέγομεν, ὅτι πρῶτον τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ Ἑλλήνου Χριστιανοῦ καὶ ὀρθοδόξου Θεολόγου, τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ ζῶντος τὰ κείμενα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παραδόσεώς της, ἡ ὁποία οὐδέποτε διεκόπη, ἐκαλεῖτο νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν διὰ τῆς ἐρεύνης ἀνακάλυψιν τῶν δεδομένων τῶν πηγῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ζωντανὴν παράδοσιν καὶ τὰς συνηθείας τῶν Χριστιανῶν, αἱ ὅπαι δὲν σώζονται εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ φυσικὰ καὶ τὰς παρερμηνεύουσας τὰ κείμενα ἀπόψεις τῶν. Δύο ἦσαν τὰ δεδομένα: Πρῶτον, ὅτι ἡ ἐπανάστασις διὰ τὴν κατάληψιν ἀξιωμάτων ἦτο ἀδύνατος, ὅχι μόνον διότι δὲν ὑπελαμβάνοντο, ὡς «ἀξιώματα» (ἡ λέξις ἀπουσιάζει εἰς τὴν Κ.Δ.) — ταῦτα εἶναι γνωστὰ εἰς πάντα ἱστορικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων αἰώνων — ἀλλὰ διότι ἐθεωροῦντο λειτουργήματα ἱερὰ καὶ κατὰ θεῖαν βούλησιν ὑφιστάμενα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Α' Κλήμ.). Ἡ ταπεινοφροσύνη τῶν ἡγετῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἦτο χαρακτηριστικὸν θεμελιῶδες. Δεύτερον ἐσχηματίσαμεν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπολεσθῶν πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξελίξεως τῆς ὀνομασίας τῶν λειτουργῶν καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν κάτι ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχεν εἰς τὰς πηγάς, τὸ ὁποῖον δὲν ἔτυχε τῆς προσοχῆς τῶν ξένων καὶ ἡμετέρων ἐρευνητῶν.

Πόσον πιεστικὸν καὶ δυσχερὲς ἦτο τὸ πρόβλημα καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνευρέσεως στοιχείων τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ αἶνιγμα τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως παριστᾷ τὸ διπλοῦν σχῆμα = Πρεσβύτεροι = ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι

ὁ περιώνυμος Adolf von Harnack ἠρώτα, ποῦ εἶναι ὁ ἐπίσκοπος εἰς τὸ 1ον σχῆμα καὶ ποῦ εἶναι οἱ πρεσβύτεροι εἰς τὸ 2ον σχῆμα, ἦτοι οἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν τοῦ Ἰγνατίου. Ὅθεν κατέληξεν εἰς τὴν φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς ἐσφαλμένην χωριστὴν διαπραγμάτευσιν τῶν δύο εἰς πληθυντικὸν σωζομένων σχημάτων καὶ διεπραγματεύθη, τὰ κατὰ τοὺς τρεῖς ἱερατικοὺς βαθμοὺς τοῦ Ἰγνατίου μὲ βάσιν τὴν ἔννοιαν «μοναρχικὸν ἐπισκοπικόν» ἀξίωμα, καίτοι ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς οὔτε ἀξίωμα ἦτο οὔτε πολὺ περισσότερον μοναρχικόν. Ἡ προτεσταντικὴ αὐτὴ κατασκευὴ ἦτο νεώτερον ἐφεύρημα, παραποιητικὸν τῆς Ἱστορίας.

4. Ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ εἰς τὰς 2 ἐκ τῶν 4 χρήσεων τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι». Ἡ περαιτέρω ἐρευνα τῶν πηγῶν καὶ διὰ τὸ πολίτευμα τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν.

α) Εἰς τ' ἀνωτέρω δέον νὰ προστεθῇ, ὅτι ὁ πολὺς Ἱστορικὸς Adolf von Harnack διέπραξεν ἓν μέγα φιλολογικὸν καὶ ἱστορικὸν σφάλμα, διότι διεπραγματεύθη (1910-1911) χωριστὰ μὲ τὸν ὅρον *Kollegiale verfassung*, συγκαταριθμήσας εἰς τὰς πηγὰς ὅχι τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ τῆς Δύσεως τὴν ἐπιστο-

λήν τοῦ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους, πα ρ α γ ν ω ρ ί σ α ς α) τὴν ἐπιγραφὴν: Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Πρεσβύτεροι καὶ β) ἀγνοήσας τὸ σ υ ν η μ μ έ ν ο ν εἰς αὐτὴν τῶν 7 ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου, αἵτινες ἐπεδοκιμάζοντο ὑπὸ τοῦ Πολυκάρπου ἀπολύτως. Ἡ ἄρσις τῶν σφαλμάτων αὐτῶν ὠδήγησεν εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα. Μέγα δὲ ἦτο σφάλμα, ὅτι κατέληξε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πολυκάρπου εἰς τὰ δυτικὰ κείμενα, μὲ τὸν πληθυντικόν: πρεσβύτεροι, διότι ἐκεῖ ἐνόμιζεν, ἐ σ φ α λ μ έ ν ω ς βεβαίως, ὅτι ἐκυριάρχει ἡ συναδελφικὴ διοίκησις τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, παρεγγώριζε δὲ ταυτοχρόνως τὴν βαρυσήμαντον ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πολυκάρπου, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος, ἄλλοτε διδάσκαλος τῆς Ἀσίας καὶ μετὰ ἔτη μάρτυς, ἐξέφραζε, μὲ τὴν συνήθη εἰς αὐτὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐποχῆς του (λίαν ὁμως χαρακτηριστικόν) τρόπον, τὴν ἰδικήν του θέσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Σμύρνης:

Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι
τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Φιλίππων²¹.

Βεβαίως δὲ διέπραξε καὶ ἕτερον σφάλμα. Δὲν συνεσχέτισε τὸ κείμενον τοῦτο πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Πολύκαρπον. Τὸ συνημμένον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πολυκάρπου καὶ Ἰγνατίου καὶ συναφὲς παραδόξως ἠγνοήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ὄχι μόνον τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Πρωσσίας. Οὕτως ἐξήγαγεν ἀντίθεσιν πολιτευμάτων Ἀνατολῆς ἔναντι Δύσεως ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχε. Βεβαίως δὲν τὸ συνεσχέτισε μὲ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ (V, 2). Σημειῶνω τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος, γνωστὸς βεβαίως εἰς τοὺς Φιλιππησίους ὡς ἐπίσκοπος Ἀντιοχείων, μεταφερόμενος δέσμιος ἐκ Φιλίππων, διὰ νὰ παραδοθῇ εἰς τὰ θηρία εἰς τὸ Κολοσσαῖον τῆς Ρώμης, τόπον τοῦ μαρτυρίου του, ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν ἐπιθυμίαν των καὶ τοῦ Ἰγνατίου νὰ ἔχουν ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀσίας. Συμφωνῶν δὲ ὁ Πολύκαρπος πρὸς τὸ περιεχόμενον των προσθέτει χαρακτηριστικῶς «περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομήν, τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν» (αὐτόθι XIII, 2). Ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν τῶν κειμένων²² ὑπῆρξε μέγα εὐτύχημα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὰς Ἐκκλησίας

21. Καὶ ἐὰν πρόκειται περὶ δύο ἐπιστολῶν (κεφ. XIII), ὡς ὑπέθεσεν ὁ Robinson, πάλιν τὸ πρᾶγμα δὲν μεταβάλλεται. Πρβλ. Π. Κ. Χ ρ ή σ τ ο υ, μνημ. ἔργον, σσ 442.

22. O. Gebhardt - A. Harnack - Th. Zahn, Patrum Apostolicorum opera, τ. 1-3, Leipzig 1875 - 1877, 1878², 1920. Πρβλ. καὶ ἐκδοσιν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων, τ. 1-3.

Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ διὰ τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον, καὶ τὴν λύσιν τῆς φερομένης διαφωνίας τῶν πηγῶν περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ σήμερον. Γράφει, λοιπόν, ὡς εἶδομεν, «Ὁ Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροϊκούσῃ Φιλίπποις», γεγονὸς τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ἐνῶ ἦτο ἐπίσκοπος, φαίνεται νὰ μὴ ἡγάπα τὸν ὅρον τοῦτον, ἀλλὰ τοὺς ὅρους «ὁ πρεσβύτερος» ἢ «ὁ προεστὼς πρεσβύτερος», δηλαδὴ θεωρεῖ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πρεσβυτέρους ὡς «συμπρεσβυτέρους», ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Πέτρος ἔγραφε: δι' ἑαυτόν, ὅτι εἶναι «συμπρεσβύτερος».

Τοῦ γεγονότος τούτου εὐρίσκομεν ἀρίστην φιλολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπιβεβαίωσιν εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Πολύκαρπον. Ἰδοὺ τὸ βαρυσήμαντον κείμενον, ποὺ παρέβλεψεν ὁ Harnack καὶ ποὺ ἡρμήνευεν ὄχι μόνον τὸν λόγον τῆς ἀποφυγῆς τῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος», ἀλλὰ καὶ τὸ ἔρμηνεῖον τὴν Ἀ' Κλήμεντος:

«Ἰγνατίος, ὁ καὶ Θεοφόρος, Πολυκάρπῳ ἐπισκόπῳ Ἐκκλησίας Σμυρναίων, μᾶλλον ἐπισκοπημένῳ ὑπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ ἡ παράδοσις ὠδήγησαν εἰς τὴν φιλολογικὴν, ἱστορικὴν καὶ ψυχολογικὴν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἐν ἀρχῇ, τῆς μιᾶς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, τ. ἔ. τοῦ ἀπλοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκόπου, ποὺ ἔπαιξε καὶ παίζει μέχρι σήμερον τὸν πρῶτον καὶ ἀποφασιστικὸν ρόλον (ὁ ὅρος ρόλος καθιερώθη), εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἦτο δὲ ἀπλοῦς: μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπισκόπου π.χ. Ἰακώβου, μὲ τὸ ὁποῖον ἀνεγνώριζον οἱ Ἱεροσολυμίται τὸν ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπίσκοπόν των — μὴ ἔχοντα ὅμως πιθανώτατα τὸν τίτλον ὁ ἐπίσκοπος, μᾶλλον δὲ τοὺς δύο δυνατοὺς ὅρους καὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, «προεστὼς» καὶ «πρεσβύτερος» ἢ «ὁ προεστὼς»²³, ὁμοίως πρὸς ἐκείνους τοῦ διαδόχου τῶν Ἀποστόλων. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου τοῦ ὀνομαζομένου συνήθως Δικαίου. Ἀνεγνώριζε, λοιπόν, ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομα τὸν ἔχοντα τὸ λειτουργημα τοῦ προεστῶτος τῶν πρεσβυτέρων τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ χωρίον τῶν «Πράξεων Ἀποστόλων» (ὄχι τῶν Ἀποστόλων) τοῦ Λουκᾶ, ἐνθα (21, 17-18) ἀναφέρεται ὄχι τὸ λειτουργημα ὡς ἀξίωμα, διότι ἡ λέξις ἀπουσιάζει χαρακτηριστικῶς ἀπὸ τὴν Κ.Δ., διὰ τὸν ἐπίσκοπόν των, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα, ὡς ἀναγνωρίζομεν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας μεταξύ μας, τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, χρησιμοποιοῦντες εἰς τὸν καθημερινὸν βίον συχνότερον τὸ ὄνομά του μὲ τὸ ἄρθρον «ὁ Σεραφεῖμ» χωρὶς τοὺς τίτλους Μα-

23. Ἐννοεῖται πρεσβύτερος.

καριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος, ἢ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ συχνὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματός του ὑπὸ τοῦ Ἱγνατίου τοῦ ἰδίου, προτιμῶντος τὸ παρωνύμιον «ὁ καὶ Θεοφόρος» ἀντὶ τοῦ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείων, καὶ τοῦ Πολυκάρπου, ὑπῆρξε τὸ μέγα ἄνοιγμα τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σφαλμάτων τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ φυσικὰ καὶ τοῦ Harnack. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν τέσσαρες χρήσεις (4) τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» (ὁ Harnack ἠρώτα πῶς ἀνταπεκρίνοντο οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς ἀνάγκας των, χρησιμοποιοῦντες τὸν ὅρον «πρεσβύτεροι» π ο λ λ α π λ ῶ ς, ἐνῶ ἐπρόκειτο περὶ τετραπλῆς χρήσεως).

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν τεσσάρων αὐτῶν χρήσεων τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ὑπαρξίς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ ὑπῆρξε βαρυσήμαντος. Οὕτω εἰς τὴν πρώτην καὶ σπουδαιοτάτην ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ εἰς μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου προσετέθη ἡ δευτέρα ἀποκάλυψις τῆς 4πλῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἐξ ὧν δύο ὑπάρχουν ἐν χρήσει μέχρι σήμερον, τ. ἔ. «οἱ πρεσβύτεροι» τὴν ἡλικίαν καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ὑπὸ ἡ ὀρθότερον περὶ τὸν ἐπίσκοπον, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἐξέλιπον, ἦτοι οἱ πρεσβύτεροι, τ. ἔ. ὁ ὅρος ὁ ἐκφράζων ἡμέτερον χαρακτηρισμὸν τὸ συναμφοτέρον, τ. ἔ. τὸν ἐπίσκοπον ὀνομαζόμενον ἰδίᾳ ἐν τῇ Δύσει, διὰ τοῦ «ὁ πρεσβύτερος», καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἢ περὶ αὐτόν, ὅπως ὀρθότερον πρεσβυτέρους, δι' ὃ καὶ ὅλοι μαζί ἐννοοῦντο, διὰ τοῦ αἰνιγματικοῦ διὰ τοὺς προτεστάντας καὶ διὰ τοὺς ἡμετέρους «οἱ πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι». Αὕτη ἡ ἐξαιρετικὴ περίπτωσις μὲ τὴν μοναδικὴν ἐξήγησιν εἶναι ἐκείνη τοῦ περιωνύμου χωρίου τοῦ Παύλου εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολήν, ἐνθα λέγεται (κεφ. 1, 5):

«Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ,
ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ,
καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους».

Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι εἰς ἐκάστην πόλιν θὰ «καθίστα», βεβαίως κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Εὐχαριστίας, τὸν Προεστῶτα πρεσβύτερον καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, οἱ ὅποιοι θ' ἀπετέλουν μίαν κατὰ πόλιν Θ. Εὐχαριστίαν²⁴. Ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων διεκρίνετο ὁ προϊστάμενος, ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπίσκοπος, οὐχί

24. Πρόκειται περὶ τῆς γ' περιπτώσεως ἐν τῇ χρήσει τοῦ πληθυντικοῦ «οἱ πρεσβύτεροι», ὡς ἐκτίθεται εἰς τὴν Ἀνακοίνωσιν τῆς 17ης Μαΐου 1957, ἥς ὑπάρχει νῦν 2α ἐκδοσις 1959, 2α Γαλλικὴ: «Οἱ πρεσβύτεροι, ὁ προεστὼς πρεσβύτερος ἢ οἱ πρεσβύτεροι εἶναι ἡ περίπτωσις αὕτη: τὸ συναμφοτέρον, ἦτοι ὁ προεστὼς μετὰ τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ διαφορὰ πρὸς τὴν 2αν περίπτωσιν εἶναι καταφανὴς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅταν ὁ προεστὼς ὀνομάζεται διὰ τοῦ «ὁ ἐπίσκοπος» οἱ ὑπ' αὐτόν πρεσβύτεροι ὀνομάζονται οἱ πρεσβύτεροι καὶ πολλάκις καὶ «τὸ πρεσβυτέριον». Ταῦτα παρ' Ἱγνατίῳ (Ἐφ. 4 καὶ Φιλ. 4).

διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ἀλλὰ διὰ τεσσάρων τρόπων διὰ τῶν ὄρων: α) διὰ τῆς ἀρχικῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς μορφῆς τοῦ ὀνόματός του, ἢ β) διὰ τοῦ «ὁ πρεσβύτερος» ἢ γ) διὰ «τοῦ προεστῶτος πρεσβυτέρου», γεγονός, ὅπερ ἔδιδε τὴν πρέπουσαν ὀνομασίαν εἰς τὸ γεγονός τῆς διευθύνσεως τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἢ ἀπλῶς δ) διὰ τοῦ «ὁ προεστώς», ὅπερ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου (Ἀπολογία 65, 67) ὅχι μόνον διὰ τὸν Ρώμη, ἀλλὰ διὰ πάντα πρεσβύτερον προεστῶτα εἰς οἰανδήποτε Ἐκκλησίαν, συμφώνως πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν ταπεινῶν ἐπισκόπων τοῦ α' καὶ β' αἰῶνος, ἰδίᾳ τῆς Δύσεως.

Τοιοτοτρόπως προήλθεν ἡ τετάρτη χρῆσις τοῦ ὄρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἣτοι πολλοὶ ἐπίσκοποι. Τὰ τρία χωρία τοῦ Εἰρηναίου, τὰ σημαίνοντα πολλοὺς ἐπισκόπους καὶ δὴ καὶ τῆς Ρώμης ἀνεῦρεν τυχαίως, ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Β. Στεφανίδης²⁵, ὁ ἄσπετος προκάτοχος ἡμῶν ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Αἱ δύο τελευταῖαι περιπτώσεις τῆς χρήσεως οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι (Ρώμης) πολλοὶ ἐπίσκοποι ἐξηφανίσθη περὶ τὸ 200, ὅτε καθιερώθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὁ ὅρος «ὁ ἐπίσκοπος», ὅτε καὶ ἐξηφανίσθη καὶ ὁ δευτερεύων κοινὸς ὅρος διὰ τοὺς κληρικοὺς ὁ ἐκ τῆς Π.Δ. προερχόμενος, δι' ἀλλοιώσεως τοῦ χωρίου τοῦ Ἡσαΐου 60, 17, ἔχοντος οὕτω:

«Οἱ Ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» (διὰ τῶν ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ, συνήθως ὀνομάζοντο οἱ πρῶτον οἱ πρεσβύτεροι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ συναμφότερον).

β) Εἰς τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας τὰς ὁποίας ἔκαμα τὴν 17ην Μαΐου 1956, κατόπιν προτάσεως τῆς 2ας τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν (ὑποστηρικθεῖς ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων ἀκαδημαϊκῶν Γ. Σωτηρίου, Σ. Κουγέα, Καλιτσουνάκη, Μελά, Π. Πουλίτσα, Ι. Ἰωακείμογλου) καὶ πρὸ πάντων μετ' ὁξεῖαν συζήτησιν, ἐπιμονῇ τοῦ ἀειμνήστου Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας διαπρεποῦς ἀρχαιολόγου καθηγ. Κ. Ρωμαίου πρὸς τὸν τότε Γεν. Γραμματέα Δημ. Μπαλᾶνον. Οὗτος, ἀτυχῶς, δὲν ἠννόει τὸ μέγα πρόβλημα²⁶, καίτοι δὲ τὰ κείμενα ἀνῆκον εἰς τὴν Πατρολογίαὶν ποὺ ἐδίδασκε, καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀνακοίνωσις. Ἔνεκα τούτου τὸ μέγα πρακτικὸν τῆς ἀνακοινώσεως εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἐδημοσιεύθη μόλις τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1957 (Πρακτικά 1957, σσ. 17-51), ὅτε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἰω. Καλιτσουνάκης ἔχων ἀνὰ χεῖρας μίαν κάρταν-ἐπιστολὴν τῆς Διευθύνσεως τοῦ περιωνύμου Περιοδικοῦ τοῦ Savigny: Ἱστορία τοῦ Δικαίου, τὸν ἔπεισε νὰ ἀφήσῃ τὴν δημοσίευσιν καὶ νὰ

25. Β. Κ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1959, σ. 40.

26. Ὑπῆρξεν ἐπιστολή μου πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν αἰτιολογοῦσα τὴν θέσιν μου.

παύση διώκων τὸν ἀείμνηστον ἀνώτερον ὑπάλληλον ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας (μετὰ ταῦτα Καθηγητὴν τῆς Λαογραφίας Σπυριδάκην).

5. *Ἡ περιορισμένη τοπικὴ καὶ χρονικὴ σημασία τοῦ διπλοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» καὶ ἡ καθιέρωσις τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος» ὑπὸ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας.*

α) Ἀλλὰ ἡ ἀποκάλυψις τῶν τεσσάρων (4)²⁷ ἀρχικῶν φιλολογικῶν μορφῶν τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ ὠδήγησεν καὶ εἰς τὴν 2αν ἐξ ἴσου βαρυσήμαντον ἔρευναν περὶ τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ καὶ τὴν δευτερεύουσαν χρῆσιν τοῦ ἑτέρου αἰνιγματικοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ἀνακοίνωσιν τῆς 25 Ἰουνίου 1961, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἀλλὰ ταύτης προηγήθη ἐκείνη τοῦ Μονάρχου, διότι τὸν Ἰούνιον τοῦ 1960 τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάρχου ὥρισεν ἑλληνικὴν ἑβδομάδα, διὰ τῆς προσκλήσεως 25 Καθηγητῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῇ πρὸς ὑμᾶς.

Ἡ πεποίθησις, ἣν εἶχον σχηματίσει τότε (1960) ἐκ τῆς ὅλης μελέτης τῶν κειμένων, ὅτι δεόν ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας α) ἡ ἐπιλογὴ καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος», ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου, καὶ ὅτι ὁ ὅρος οὗτος, ὡς κατάλληλος δεόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν εὐστροφίαν καὶ πρωτοβουλίαν τῆς Ἀντιοχειανῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τῆς τῶν Συριάδων Ἀθηνῶν, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 70 μ.Χ., μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἀπέβη ἡ ἡγέτις ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Παγκοσμίου Ἱεραποστολῆς — ἦτο μέχρι τοῦ 70 μ.Χ. μόνον τῶν ἐξ Ἑθνῶν — καὶ ἡ βεβαίωσις τοῦ Λουκᾶ (Πράξ. 11, 20), β) ὅτι ἐκεῖ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ναζωραίου ὠνομάσθησαν Χριστιανοί, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιον ἐξάγεται ἀριδύλως, ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐσχηματίσθη, ἐν ἀναλογίᾳ καὶ ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ὁ ὀρθὸς ὅρος καὶ χαρακτηρισμὸς τῆς Νέας Θρησκείας τοῦ Ναζωραίου, ἦτοι ὁ Χριστιανισμός, καὶ ὅτι γ)

27. α) Τὸ ὄνομα: ὁ Ἰάκωβος, ὁ Κλήμης, ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Πολύκαρπος.

β) ὁ πρεσβύτερος

γ) ὁ προεστὼς πρεσβύτερος

δ) Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι.

Ἡ παρατήρησις τῶν κειμένων μετὰ τὸ γλωσσικὸν καὶ παραδοσιακὸν συναίσθημα εἶναι φυσικόν, ὅτι ἐξηκρίβωσε, ἢ μᾶλλον ἀπεκάλυψε, τὰς ἀνωτέρω φιλολογικὰς μορφὰς τῶν λειτουργημάτων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμορφώσεως τοῦ πολιτεύματος ἦτοι τοὺς ὅρους, τὸ ἔργον καὶ δικαιοδοσίαν. Ὁ Harnack ἡρώτα πῶς οἱ Ἕλληνες συνεννοοῦντο εἰς τὴν πολλαπλὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἐνῶ ἦτο τετραπλῆ. Ὅμως δὲν ἐπεχείρησε νὰ τὴν ἐξακριβώσῃ, διότι ἐστερεῖτο τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως.

ἐκεῖ ἐδημιουργήθη καὶ ἄλλος ὄρος, καθ' ὃν πᾶσα πλήρης κατὰ τόπον Ἐκκλησία νὰ χαρακτηρίζεται ὡς «Καθολική», με ὠδήγησεν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἔκθεσιν ἐνώπιον τῶν Καθηγητῶν καὶ τῶν Φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου τοῦ θέματος «Warum die Urkirche von Antiochia hatte den Proestota Presbyterom als «ho episcopos» bezeichnete» (= Διατί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ὠνόμασε τὸν Προεστῶτα πρεσβύτερον διὰ τοῦ «ὁ ἐπίσκοπος»). Αὕτη μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ μου Παπαντωνίου καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἑπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος» παρ' Ἰγνατίῳ με ἐπεισεν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ Ἐκκλησία, οὐδένα δισταγμὸν ἔχουσα προερχόμενον ἐκ τῆς Π.Δ.²⁸, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ὅρον τοῦτον, ὄντα λίαν συνήθη εἰς τὴν κοσμικὴν γλῶσσαν τῶν οἰκοδομῶν καὶ τὰ κείμενα τῆς Δαμασκοῦ²⁹, ἥτο φυσικὸν νὰ δώσῃ τὸν ἀρμόζοντα χαρακτηρισμὸν εἰς τὸν προεστῶτα λειτουργὸν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὀνομάζων αὐτὸν διὰ τοῦ «ὁ ἐπίσκοπος».

Πρέπει δὲ νὰ σημειώσω ὅτι, πρὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ πρώτης ἀνακοίνωσως τοῦ 1956, δὲν εἶχα ἀμφιβολίαν, ὅτι τὸ ἱστορικὸν κενόν, τὸ ὁποῖον ἀφῆλουν αἱ πηγαὶ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, μεθ' ὃ ἔρχονται μετὰ 50 περίπου ἔτη αἱ μαρτυρίαι τοῦ Ἰγνατίου (110-113) περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας — καὶ ὁ Λουκᾶς ὁ ἱατρός, Σύρος τὴν καταγωγὴν, γνωρίζων καλῶς τὴν Συρίαν καὶ τὰς Συριάδας Ἀθήνας (τὴν Ἀντιόχειαν)—θα ἔδει νὰ πληρωθῇ κυρίως διὰ τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ δύο γενεάς 60-110 ἢ 113. Ὁ Λουκᾶς, ὡς γνωστόν, ἀφῆνει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας εἰς χεῖρας τῶν Χαρισματούχων (Πράξεις 15,30 - 35, 18, 22) καὶ αἰφνιδίως μετὰ μίαν καὶ πλεον γενεάν, ἡ μεγάλη μήτηρ Ἐκκλησία τῶν ἐξ Ἐθνῶν καὶ δὴ καὶ τῆς Ἱεραποστολῆς καὶ τοῦ Παύλου ἐμφανίζεται διοικουμένη ὑπὸ ἐνὸς «ἐπισκόπου», ἐνῶ τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς ἄλλας πόλεις «ἐγγιστα» κειμένας (ἡ εἵδησις εἶναι βαρυσήμαντος) πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν, ὡς λέγει ὁ Ἰγνάτιος πρὸς τοὺς Φιλαδελφεῖς (κεφ. 10).

β) Ἡ διοίκησις καὶ ἐπικράτησις τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος» εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ μέχρι Ἐφέσου, ἥτοι εἰς τὰς Παυλείους τοπικὰς Ἐκκλησίας, ἔχει ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ διὰ τὴν Δύσιν, ἀκριβῶς διότι εἶναι Παύλαιοι καὶ διότι τὸ σπουδαιότερον θέμα ἥτο ἡ ἐκκλησιαστικότης τοῦ λειτουργήματος, τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» ὄντος τότε ἱσοτίμου πρὸς τὸ «οἱ ἐπίσκοποι»^{29α}, γ) Ἡ ταχεῖα εἰσαγωγή ἄλλως τε ἐπὶ Παύλου τῆς προϋποθέσεως τῶν μονίμων, κατὰ τὸν β' αἰῶνα, πιθανῶς ἔνεκα τῶν Β' καὶ Γ' καθολικῶν

28. Ὡς εἶχεν ὁ Κλήμης καὶ μερικῶς ὁ Πολύκαρπος (πρβλ. ἀνωτ. σελ. .).

29. Πρβλ. Β. Βέλλα.

29α. Διὰ τὸ συναμότερον (3η χρῆσις τοῦ ὅρου πρεσβύτεροι).

σεις ἐπιστολῶν τοῦ Ἰωάννου, λειτουργῶν, ἤτοι τῶν «πρεσβυτέρων», μὲ τὰς 4 χρήτοῦ ὄρου, τὰς ὁποίας ἀπεκάλυψεν ἡ ἡμετέρα ἔρευνα, ἐν αἷς καὶ εἰς ὀνομάζετο πιθανώτατα τόσον ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀντιοχείᾳ ὅσον καὶ ἐν Ἐφέσῳ «προεστὼς πρεσβύτερος» (πρβλ. Ἀνακοίνωσιν εἰς Ἀκαδημίαν (1961) ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ταχέως εἰσῆχθη εἰς Μ. Ἀσίαν ὁ ἰσότιμος ἀρχικῶς ὄρος «ὁ ἐπίσκοπος» ἀντὶ τοῦ ὄρου «ὁ πρεσβύτερος»). Εἶναι δὲ βαρυσήμαντα τὰ γεγονότα, καθ' ἃ εἰς τὸ σκοτεινὸν διάστημα μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς τελευταίας δεκαετίας τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς (60-70) καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνος (110 - 113, Ἰγνάτιος, Πολύκαρπος), ἐμφανίζονται εἰς τὰς Ἐκκλησίας, τὰς ἀρχεγόνους Ἀποστολικὰς καὶ δὴ καὶ τοῦ Παύλου, εἰς ἡγούμενος, ὁ Ἰάκωβος μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ τοῦ 44 μ. Χ. μέχρι τοῦ 62, ὅτε καὶ ἐμαρτύρησε καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Συμεὼν μέχρι τοῦ 104, τῆς δὲ Ἀντιοχείας ὁ Εὐδῶδιος καὶ εἶτα ὁ Ἰγνάτιος. Ταυτίζονται εἰς τοὺς ὄρους αἱ Παύλειαι Ἐκκλησίαι.

Οὗτοι καλύπτουν τὸ σπουδαῖον χρονικὸν διάστημα, ὅτε, μετὰ τὸ 70 διεσκορπίσθησαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Χριστιανοί, διὰ δευτέραν φοράν, μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Στεφάνου, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ ἡ ὑπεύθυνος ἡγεσία εὐρίσκετο εἰς τὰς δύο Ἐκκλησίας, ὧν ἡ τῶν Ἱεροσολύμων θὰ ἦτο πολὺ μικρά (μετὰ τὸ 70). Ὅτι τινὲς τῶν ἰθυνόντων τὰς Ἐκκλησίας θὰ προετίμων τὸν ὄρον «Προεστὼς» (ἐννοεῖται πρεσβύτερος) τοῦτο μᾶς τὸ ὑποδεικνύει ὄχι ἀπλῶς ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Τιμόθεον τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ὁ Πολύκαρπος καὶ πολὺ βεβαίως βραδύτερον ὁ Σύρος τὴν καταγωγὴν καὶ ἐν Ρώμῃ δράσας Ἰουστίνος (Ἀπολ. 65 καὶ 66) ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς. Ἡ ἐπίβλεψις τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ τῆς Ἱεραποστολῆς ἀπετέλουν ἀποχρῶντας λόγους διὰ τὴν καθιέρωσιν αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ ὄρου «ὁ ἐπίσκοπος», διὰ τὸν προεστῶτα τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἐνισχύεται ἐκ τῆς νέας ἐρεύνης³⁰ τοῦ ὄρου «ἡ ἐπισκοπὴ» (Ἱεροσόλυμα, Ἐφεσος, Ρώμη, Κόρινθος) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-100 μ. Χ. ἐμφανισθέντος καὶ ἐπεκταθέντος μὲ αἰφνιδίαν ἐπέκτασιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν Ρώμῃ (Α' Κλήμ.).

6. *Σχέσεις τῶν μορφῶν τοῦ Πολιτεύματος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Φιλολογικαὶ μορφαὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος, ἀπὸ Σμύρνης - Φιλίππων, Κόρινθον καὶ μέχρι τῆς Ρώμης.*

α) Διὰ τὸ ἐνταῦθα θιγόμενον πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἀνατολῆς ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο τῆς Δύσεως, ὑπέδειξα ἤδη εἰς τὴν ἀνακοίνωσίν μου τοῦ 1956, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν, καθ' ὃ τολμᾷ, ὁ Ἰγνάτιος, γράφων πρὸς τὴν Ρώμην καὶ κατ' ἀκο-

30. Ὑπὸ ἐπεξεργασίαν, μὲ πρόδρομον ἀνακοίνωσιν εἰς τὸν τόμον Ἰωβηλαίου τοῦ φίλου Καθηγητοῦ τῆς Βόννης u. Johannes Straub.

λουθίαν τῶν ὅσων λέγει, νὰ χαρακτηρίσῃ ἑαυτὸν «ὡς ἐπίσκοπον Συρίας» (Ρωμ. 11, 2) ἔχει μεγίστην σημασίαν, πρὸ πάντων διὰ τὴν Δύσιν (πιθανώτατα ἐγνώριζεν ὁ Ἰγνάτιος τὴν Α' Κλήμεντος III, 1, «οὐδέποτε ἐβασκάνατε οὐδένα ἄλλους ἐδιδάξατε, ἐγὼ δὲ θέλω, ἵνα ἀκαεῖνα βέβαια ἦ, ἃ μαθητεύοντες ἐντέλλεσθε»), ἀλλὰ καὶ φυσικῶς καὶ διὰ τὴν Ἀνατολήν. Οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς, διότι ἐπιτρέπουν τὴν ἐν τῇ οὐσίᾳ βεβαιότητα τῆς ταυτότητος τῶν πολιτευμάτων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Πρῶτον, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσφέρῃ ὁ Ἰγ. νέα καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν βαθύτατα ταπεινοφρόνων Ρωμαίων κληρικῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ προεστώτος αὐτῶν, ἐγκύψαντος ὡς ἀποδεικνύει ἡ Α' Κλήμεντος εἰς τὴν μελέτην τῆς Π.Δ., καὶ ἐν γένει τῶν Ρωμαίων καὶ δὴ καὶ περὶ «ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ», ἀφοῦ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου προδίδει μέγιστον ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἄρα ἀμοιβαίαν γνωριμίαν τῶν Ἐκκλησιῶν. Δεύτερον, διότι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου «ἐπίσκοπος Συρίας», ἂν καὶ σημαίνει κυρίως Ἀντιοχείας, ὅμως προδίδει κάποιαν χρονικὴν ἐξέλιξιν καὶ στερέωσιν τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος» ἐν Συρίᾳ, ἀφ' ἐτέρου δὲ πιθανώτατα ἀνωτέραν ἐποπτείαν, οἰοεὶ μητροπολιτικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἐφ' ὅλης τῆς Συρίας. Ἀνεζήτησα δὲ καὶ ἀνεῦρον ἀνάλογον χωρίον εἰς τὸ δυτικὸν προφητικὸν βιβλίον: τὸν «Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ», ἐνθα ὁ συγγραφεὺς παριστᾷ ἑαυτὸν ὡς ζῶντα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κλήμεντος (96 μ. Χ.), ἔχοντος μέγα ὄνομα ἐν Ρώμῃ καὶ εὐρὺ ἐν τῇ Δύσει, χρησιμοποιοεῖ δὲ ὄχι μόνον ἐπίσημον γλῶσσαν, ἀλλὰ διατύπωσιν, ἐπιβεβαιουσαν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ὀνομαστὸς «προεστὼς» εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἐκκλησίαν, ζήσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος, ἦτο γνωστὸς ὄχι μόνον ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομά του, ἦτοι τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπιφορτισμένος μὲ δικαιοδοσίαν ἐποπτείας τῶν Χριστιανῶν, ἐκτὸς τῆς Ρώμης τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Εἰς τὴν ὄρασιν β' (παρ. 2) τοῦ προφητικοῦ βιβλίου τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἑρμᾶ (μετὰ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος) λέγεται ρητῶς «γράψεις οὖν δύο βιβλιάρidia, καὶ πέμψεις ἐν Κλήμεντι καὶ ἐν Γραπτῇ πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις, ἐκεῖνφ γὰρ ἐπιτέτραπται. Γραπτὴ δὲ νουθετήσῃ τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανοὺς σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προΐσταμένων τῆς Ἐκκλησίας».

Ἡ φράσις μοι ὑπενθύμισε τὴν ἐπίσημον διοικητικὴν γλῶσσαν, ἣν χρησιμοποιοεῖ ὁ Στράβων (βιβλ. 17, κεφ. 840, σελ. 1172, ἔκδοσις Λειψίας).

Τὸ παράλληλον τοῦτο τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ἰγνατίου, τὸ ἐκφραζόμενον μὲ τὴν φράσιν: «τὸν ἐπίσκοπον Συρίας εὐρεθῆναι» εἰς Δύσιν πρὸς τὴν ἐκφρασιν τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἑρμᾶ, διὰ τὸν Κλήμεντα, ἔτι δὲ καὶ ἡ διατύπωσις,

ἦν εἶδομεν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Πολύκαρπον, προδίδουσι — μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς τοῦ Πολυκάρπου, ἐξ ἧς προέκυπτεν, ὅτι ἐθεώρει ἑαυτὸν ὄντα ἀναμφιβόλως ἐπίσκοπον Σμύρνης ἀλλὰ ἀπονέμοντα εἰς ἑαυτὸν τὸν ἀγαπητὸν εἰς αὐτὸν χαρακτηρισμόν, προφανῶς «προεστώτα, πρεσβύτερον», ἰδίᾳ μὲ τὸν ἀπλούστερον τίτλον «ὁ πρεσβύτερος» τῆς Β' καὶ Γ' καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου, καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὸ ὁρθὸν συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει ἡ ἐν τῇ οὐσίᾳ ταυτότης τῶν τριῶν μορφῶν τῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ διαφορετικὰς μορφὰς φερομένων. Καίρια πάντως ἦτο καὶ ἔμεινε ἡ μορφή τ. ἔ. τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ὁ ὅρος «συμπρεσβύτερος», ὁ παραγόμενος ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκφράσεως, ἐδημιουργήθη ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Α' Πέτρου (5,1)³¹. Ταῦτα πάντα ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ταπεινοφροσύνης, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει θαυμάσια τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς Α' Κλήμεντος, ἡ ὁποία, ὡς καὶ τὰ ἄλλα κείμενα, προδίδει ὅτι ἦτο τοιαύτης ἐκτάσεως ἡ ταπεινοφροσύνη τῶν κληρικῶν, ὥστε νὰ φθάνη καὶ εἰς τὴν συνήθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνωνυμίαν.

Τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ ἡ συνείδησις περὶ τῆς σημασίας τῆς παραδόσεως τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡγητόρων τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ β' αἰῶνος, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ μέσῳ ἀνηκούστων μαρτυρίων καὶ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἀγώνων μᾶς ἐχάρισαν τὴν Κ.Δ., ὡς τὸ πρῶτον γραπτὸν τμήμα τῆς Ἀλοστολικῆς Παραδόσεως, μεθ' ἧς εἶναι ἀχώριστος ἡ προφορικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις καὶ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον, ποῦ ὠδήγησαν εἰς νίκην τῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἐπέτρεψε, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, νὰ ἐξαγάγω τὸ πολῦτιμον διὰ τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον πόρισμα (εἰς διάλεξιν-ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ Παρνασσῷ), ὅτι οἱ ἐπίσκοποι Ρώμης κατὰ τὸν β' αἰῶνα: α) δὲν ἠγάπων τὸν ὅρον «ὁ ἐπίσκοπος», ὡς ἀνήκοντα πρῶτιστα πάντων ἐν τῇ Π.Δ. εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐν τῇ Κ.Δ. καὶ τὸν Χριστόν, καὶ β) ὅτι ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος προετίμων τὸν ὅρον «Προεστώς», (Ἀπολογία κεφ. 65 καὶ 67). Ἦτοι τὸν ὅρον τὸν πιθανώτατα προελθόντα ἐκ τοῦ ὅρου «προεστώς πρεσβύτερος» ἢ τὸν ὅρον «ὁ πρεσβύτερος», κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εἰρηναίου περὶ τῶν ἐπισκόπων Ρώμης. Ὁ ὅρος προήλθεν ἐκ τῆς Β' καὶ Γ' Ἰωάννου.

Εὐλόγως ὅμως ἀνακύπτει σήμερον τὸ ἐρώτημα: μήπως ὁ Παυλείου συνειδήσεως καὶ θεολογίας ἰσχυρὸς ἀνὴρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ θαρραλέος μάρτυς Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, ὁ τόσον ἰσχυρῶς στηρίζας τὸν ὅρον «ὁ ἐπίσκοπος», ὁ ὁποῖος καὶ τελικῶς ἐπεκράτησε, κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος ἐν Ἀνατολῇ

31. «Πρεσβυτέρους οὖν ἐν ὑμῖν παρακαλῶ», λέγει ὁ Πέτρος, «ὁ συμπρεσβύτερος, ὡς μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων».

καὶ περὶ τὸ 200 εἰς τὴν Δύσιν, ἔπραξε τοῦτο ἀπὸ ὑπερηφάνειαν; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὄχι, διότι δὲν δύναται ὅ,τι λέγει ὁ Ἰγνάτιος νὰ ἐρμηνευθῇ μετὰ τὸν ὅλον μεταγενέστερον χαρακτηρισμὸν «ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα», ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας δοθέντα ἀπλῶς κατάλληλον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου «τοῦ προεστώτος» τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος εἰς τὴν ἐν Μονάχῳ ἀνακοίνωσιν μετὰ τὴν προσθήκην, ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸν Ἰγνάτιον θεολογικὸν βάθος, τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἔχουν συνείδησιν οἱ Ἱεράρχαι, ὅπως πρέπει νὰ ἔχουν συνείδησιν, ὅτι εἶναι πρῶτιστα πάντων λειτουργοὶ τῶν μυστηρίων καὶ ἀγιασμοῦ τῶν πιστῶν καὶ δὴ καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, δι' ἣν καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ λειτουργοῦν τακτικὰ καὶ δὴ κατὰ Κυριακὴν, διότι τὰ διοικητικὰ, κατ' οὐσίαν ποιμαντικὰ, ἔργα ἔρχονται εἰς ἀξιολόγησιν εὐθὺς ἀμέσως καὶ οὐχὶ πρῶτα.

Ἡ λέξις «ἀξίωμα» ἐλλείπει εὐλόγως ἀπὸ τὴν Κ.Δ. καὶ ὁρθῶς, διότι εἶναι ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: Πῶς ἡσθάνοντο οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ λειτουργημὰ των εἰς τὴν Ἐκκλησίαν: ὡς διακονίαν³².

7. Ὑπῆρξε τὸ *Μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα* εἰς τὰς Ἐκκλησίας μετὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας;

α) Ἐδῶ πλέον εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον διὰ νὰ ἐπαναλάβω τὸ πόρισμα τῶν ἐρευνῶν μου, ἰσχυρότερον καὶ πλατύτερον διατυπωθὲν εἰς τὸ ἐκτυπωθὲν ἀλλὰ μὴπω κυκλοφορηθὲν γερμανικὸν κείμενον (εἶναι ἔργον τῆς προηγούμενης δεκαετίας), ὅτι δὲν ὑπῆρξε μεγαλυτέρα διαστρέβλωσις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος καὶ δὴ καὶ τῆς θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιολογικῆς θεωρίας τοῦ Ἰγνατίου, ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν του εἰς «μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα», διότι οὔτε μονάρχης ἦτο ἢ ἤθελε νὰ εἶναι ὁ ἐπίσκοπος ἀλλ' οὔτε ἀξιωματοῦχος ἐν κοσμικῇ ἐννοίᾳ. Εἰς τὸν πίνακα, ὅστις προηγεῖται τῶν γερμανιστῶν ἐκδιδομένων ἐρευνῶν μου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα-λύσιν τοῦ αἰνίγματος τῶν πηγῶν, μετὰ τὴν β' κυρίως μέθοδον, ἐκ τῶν σαφῶν μεταγενεστέρων πρὸς τὰ ἀσαφῆ καὶ προγενέστερα, περὶ ὧν ὁμίλησα ἐν ἀρχῇ χαρακτηρίζονται, ὅπ' ἐμοῦ τὸ πρῶτον τὰ δύο χωρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου καὶ κατὰ ἀγαθὴν σύμπτωσιν εἰς 4ον κεφάλαιον τῶν ἐπιστολῶν πρὸς Ἐφεσίους καὶ τῆς πρὸς Φιλαδελφεῖς ὡς κλασσικά, διότι ἐρμηνεύουν ἀλλήλα καὶ τὸ χωρίον Σμυρν. 8,1-9,1 κατὰ τρόπον ἄριστον.

Πρὸς τὸ Ἐφεσ. 4,1. «Ὅθεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνῶμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε, τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον, τοῦ Θεοῦ ἄξιον οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὡς χορδαὶ κιθάρα. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄδεται» κλπ. συν-

32. Πρβλ. G o p p e l t, Die Kirche in ihrer Geschichte

δέεται πρὸς Φιλαδελφεῖς 4: «Σπουδάσατε οὖν μιᾷ εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι. μία γὰρ σὰρξ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἓν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἓν Θυσιαστήριον, ὡς εἰς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς διακόνοις τοῖς συνδούλοις μου· ἵνα ὁ ἐὰν πράσσητε, κατὰ Θεὸν πράσσητε».

Παραθέτω διὰ πρώτην φοράν ὁλόκληρα τὰ κεφάλαια ταῦτα, διότι τὸ ἐν ἔρμηνει τὸ ἄλλο ἄριστα καὶ ὅλον τὸν Ἰγνάτιον.

Ὅθεν καθ' ἡμᾶς ἀποτελεῖ, διὰ τὸν μάρτυρα τοῦτον ἀληθὴ ὕβριν ὡς καὶ διὰ τὴν ὅλην ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ὁ χαρακτηρισμὸς: μονάρχης, τὸν ὁποῖον ἐφεῦρεν ἡ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία καὶ Θεολογία καὶ ἀπεδέχθησαν ἀταλαιπώρως πολλοὶ ὀρθόδοξοι καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἐνῶ ἡδυνάμεθα καὶ ὠφείλαμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι πληρέστερον τὰ κείμενα.

Τὸ ὅλως ἄτοπον τῆς θεωρίας περὶ δῆθεν μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῆς δῆθεν ἐν τῇ Δύσει ὑπάρξεως τοῦ συναδελφικοῦ πολιτεύματος, διότι τάχα διηύθυναν συλλογικῶς οἱ πρεσβύτεροι ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὰ ἐρωτήματα τῆς ἐρευνῆς τῶν πηγῶν εἰς τὴν Προτεσταντικὴν ἐκδοχὴν (πρβλ. κατωτέρω 8,6).

8. *Τὸ στοιχεῖον τῆς συναδελφικότητος (Kollegialität) ἐν ταῖς ἐκφράσεσι περὶ τῶν μορφῶν τοῦ Πολιτεύματος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει καὶ τὸ περιώνυμον πρόβλημα «τῆς Διδαχῆς». Αἱ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ β' αἰῶνος καὶ ἡ σημασία των διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας³³.*

α) «Ἡ Προτεσταντικὴ αὕτη ἐκδοχὴ ἡ παρουσιάζουσα ἐνίοτε τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἀπειλουμένην καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπειλούμενον εἰς τὴν γνησιότητά του ἀπὸ τὴν παράδοσιν³⁴ εἶναι ἀπαράδεκτος, διότι ὁδηγεῖ εἰς ἀδιέξοδον, μὲ τὰ δύο ἴδια σχήματα «μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα» ἐν Ἀνατολῇ καὶ «συναδελφικὴ ὀργάνωσις τῶν πρεσβυτέρων» εἰς τὴν Δύσιν. Αἱ ἐσφαλμέναι θεωρίαι δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν: α) τὴν ἐσωτερικὴν δομὴν καὶ ἐνότητα εἰς τὴν ἡγεσίαν («ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ») τῶν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, μιᾶς εἰς ἐκάστην περιοχὴν, β) ἀφήνουν ἀναπάντητα ὅχι μόνον τὰ μνημονευθέντα ἐπιτεύγματα τῆς ἐγγενοῦς

33. Εἰς ἄλλοις μελέταις εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον (γερμανιστὶ) *Okumenischer Dialog ohne Konsensus*, Würzburg 1982.

34. Πρβλ. Greenslade, ἐν *Tradition und Traditionen*, ἐνθα ὀρθόδοξος μελέτη Κ. Ronis ἐκδ. Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.

ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάσεως καὶ προγραμματισμοῦ τῆς ἐνότητος ἐν τῷ Ἱερατεῖῳ καὶ δὴ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῇ Θ. Εὐχαριστίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰ ἔξω. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ εἰδικώτερον ἀναπάντητα ἐρωτήματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἥτις κατανοεῖ τὴν ἔννοιαν καὶ ἐνότητα τῆς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίας, ὡς περιγράφεται ἰδίᾳ εἰς τὴν Α΄ Κλήμεντος καὶ τὸν Ἰγνάτιον³⁵.

β) Ἐπειτα πῶς δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ βαρυσήμαντον γεγονός καθ' ὃ ἐν Ἀνατολῇ προέκυψε καὶ ἀνεπτύχθη καὶ ἡδραιώθη ἐκ τοῦ δῆθεν «μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος» καὶ δὴ καὶ ταχέως, τὸ Συνοδικὸν Σύστημα, ἐδραζόμενον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας («κρατήτω ἡ τῶν πλειόνων ψήφος» ἐξῆρε Κανὼν τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου), ἡ ὁποία ἦτο καθοριστικὴ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ οὐχὶ ἐν Ἀνατολῇ ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ Δύσει ἐνεφανίσθη ὡς μονάρχης ἐπίσκοπος ὁ Ρώμης;

Ὅθεν ἐρωτᾶται πῶς ἐκ τοῦ δῆθεν μόνον συναδελφικοῦ συστήματος τῶν πρεσβυτέρων (Kollegiale Verfassung) τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης προῆλθεν εἰς μίαν μακροχρόνιον ἐξέλιξιν (192-1870) ἡ ὄντως ἐκκλησιαστικὴ μοναρχία τοῦ Παπισμοῦ, ἀφοῦ ὑπῆρξε, δῆθεν καὶ φυσικὰ πρότερον, ρῆξις ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν πρεσβυτέρων τῆς Ρώμης, ἐνεκα τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Δύσιν νέου θεσμοῦ: «τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ»; Περὶ ἧς ρήξεως παραδόξως οὐδὲν ἶχνος κατελείφθη εἰς τὴν ἱστορίαν, καίτοι θὰ ἐπρόκειτο βεβαίως περὶ ἐπαναστάσεως! Ἀλλὰ τοιαύτη ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατὴ, οὐδὲ συνέβη. Πιστεύομεν ὅτι πρόκειται περὶ αὐθαιρέτου καὶ ὅλως ἐξωτερικῆς θεωρήσεως τῶν πηγῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ αἰνιγματικοῦ διπλοῦ ὅρου: Οἱ Πρεσβύτεροι ἢ Ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι.

γ) Τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ ἡ παράδοσις ποὺ ὠδήγησαν τὴν ἔρευναν ἡρμήνευσαν κατὰ τρόπον φυσικὸν τὰ γεγονότα καὶ τὸ θέμα τῆς διαφορᾶς τῶν ὁρῶν (Termini tecnici) καὶ τὸ πνεῦμα τῶν λειτουργημάτων καὶ τὴν Ἐνότητα αὐτῶν εἰς τὰς κατὰ τόπους «Καθολικὰς Ἐκκλησίας», ἐν τῇ Θ. Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι κατ' ὀρθωσαν αἱ τοπικαὶ Ἐκκλησίαι νὰ νικήσουν τρεῖς νίκας λαμπράς: τὴν ἐχθρότητα τοῦ Κράτους τῆς Ρώμης, τῆς Διανοήσεως καὶ τῶν Εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν, ὡς καὶ τὰς ἀντιστορικὰς χριστιανικὰς αἰρέσεις τὰς φυσικῶς γεννηθείσας ἐν τῷ φιλοσοφικῷ περιβάλλοντι τοῦ Ἀνατολ. Ἑλληνισμοῦ καὶ τὰς ἀντιχριστιανικὰς Κοινωνικὰς τάσεις³⁵. Ἐνεκα τῆς φύσεως τῶν κειμένων φυσικῶς μὲ τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα καὶ τὴν παράδοσιν ἀνεζητήθη ὑφ' ἡμῶν τὸ πνεῦμα τῆς συναδελφικότητος³⁶ ἐντὸς τῶν κειμένων

35. Πρβλ. Ἰ. Ζηζιούλα, Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας, σ.

36. Kollegiality.

Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως εἰς τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἐκφράσεις περὶ τῶν λειτουργημάτων, ἀφοῦ πρότερον ἐξεκαθαρίσθη ὅχι μόνον τὸ θέμα τῆς τετραπλῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «οἱ Πρεσβύτεροι», ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ κατέστη δυνατὴ ἡ ὅλη παράστασις τῶν πηγῶν: α) δι' ἐνὸς πίνακος, ὁ ὁποῖος δημοσιεύεται τώρα εἰς τὸν τόμον τῶν ἐρευνῶν, καὶ β) δι' ἐνὸς χάρτου τῆς Μεσογείου, παριστῶντος τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν τοῦ ὅρου «οἱ Πρεσβύτεροι» (ἀπὸ Ἱεροσολύμων μέχρι Ρώμης). Εἰς τὸν πίνακα α' ἐσημειώθη τὸ μέγα γεγονός τῆς συμφωνίας τῶν πηγῶν, ἐν ᾧ παρουσιάζεται ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ εἰς τὴν μνηεῖαν μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ διαδόχου τῶν Ἀποστόλων ἐπισκόπου, δεύτερον: ἡ 4πλῆ χρήσις τοῦ ὅρου οἱ Πρεσβύτεροι, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα τῆς λύσεως τοῦ περιωνύμου προβλήματος καὶ τῆς κατανοήσεως «τῆς Διδαχῆς», ἐν ἣ ἐμφανίζονται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 90-130 κυριαρχοῦντες εἰς τινὰ μέρη ἢ εἰς τινὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας οἱ Χαρismaticοὶ: Ἀπόστολοι, Προφῆται καὶ διδάσκαλοι, προτρέπονται ὁμῶς οἱ Χριστιανοὶ νὰ χειροτονήσουν «ἐπισκόπους καὶ διακόνους» (γραφ. ὅρος).

Ἐκ τούτων ἠδύναντο οἱ δεύτεροι, τ.ἔ. οἱ προφῆται ὡς λειτουργοὶ «εὐχαριστεῖν ὅσα θέλουσι». Ἀλλὰ εἰς τὸ 15ον κεφάλ. τῆς Διδαχῆς προστίθεται «χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους—(τὸ γνωστὸν σχῆμα) ἀξίους τοῦ Κυρίου, πραεῖς καὶ ἀφιλαργύρους καὶ ἀληθεῖς καὶ δεδοκιμασμένους· ὑμῖν γὰρ λειτουργοῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν Προφητῶν καὶ διδασκάλων 2, μὴ οὖν ὑπερίδῃτε αὐτοὺς. αὐτοὶ γὰρ εἰσὶν οἱ τετιμημένοι ὑμῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων». Δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὀρθῶς τὴν περιώνυμον ταύτην φράσιν; Βεβαίως ναί.

Πόση μελάνη δὲν ἐχύθη διὰ τοῦτο τὸ ἀγαπητόν, μετὰ τῆς Α' Κλήμεντος, βιβλίδιον τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, διότι περιέχει αὐτὰ ποὺ σᾶς ἀνέγνωσα, ἅτινα ὑπὸ τῶν Προτεστάντων ἐπεκτείνονται παραδόξως εἰς τὴν Συρίαν, διότι τάχα τὸ κείμενον δὲν χωρεῖ εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Μεταποστολικῶν χρόνων, ἐνῶ καθ' ἡμᾶς ἐκεῖ ἀκριβῶς ψυχολογικῶς καὶ ἱστορικῶς χωρεῖ. Καὶ τοῦτο ἔνεκα τῆς βαρυσημάντου συγγενείας πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαρνάβα³⁷.

Τὰ ὡς ἄνω ἐπιτεύγματα καὶ ὁ χάρτης τῆς Μεσογείου, ἔνθα ἡ διάδοσις τῶν περὶ τῶν λειτουργημάτων μαρτυριῶν τῶν πηγῶν ἐπέτρεψαν, ὥστε νὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα τῆς Διδαχῆς, τὰ ὁποῖα τόσον θόρυβον προεκάλεσαν, ὅταν ἀνεκαλύφθη τὸ 1883 ὑπὸ τοῦ Φιλοθέου Βρυενίου, Μητροπολίτου Νικομηδείας.

Πρῶτον ἀπεκλείσθη ὅφ' ἡμῶν ἡ Συρία, ὡς τόπος συντάξεως τῆς Διδαχῆς, καὶ ὠρίσθη ἡ Αἴγυπτος ἔνεκα τῆς φράσεως τοῦ κεφ. 9, «ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρίων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω

37. Πρβλ. Π. Χρήστου, μνημ. ἔργον, σσ. 25-37, 54, 64-66.

συναχθέν σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων ἕως περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν», διότι καὶ μεταξὺ Παλαιστίνης ἢ τῆς Ἀνατολικῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης περιοχὴ εἶναι ὀρεινὴ. Ἔπειτα ἀπεκλείσθη ἡ Συρία ἕνεκα τῆς ἐναργοῦς πλήρους εἰκόνης τοῦ πολιτεύματος τῆς Συρίας, τ. ἔ. τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπῶν δύο γενεάς μαρτυρεῖ ἀδιασείστως καὶ τὴν εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν περιοχὴν ὑπαρξίν ἐπισκόπων κατὰ πόλεις πλησίον ἀλλήλων κειμένας (Φιλαδ. 10). Τρίτον, διότι τὸ μετακατηχητικὸν αὐτὸ ἐγχειρίδιον, «ἡ Διδαχὴ», ἀποτείνεται εἰς περιοχὴν Ἱεραποστολῆς καὶ χρησιμοποιεῖ τὸν γραφικὸν ὅρον «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι», ὁ ὁποῖος διπλοῦς ὅρος, ὡς ἀπέδειξα διὰ τῆς ἀνακοινώσεως εἰς ἣν προέβην εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαΐου 1961 διὰ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Σ. Κουγέα, ἀναφέρεται εἰς τὸν ὅλον κλῆρον³⁸. Ὁ διπλοῦς ὅρος οἱ πρεσβύτεροι εἰς οὓς προσθετέοι οἱ διάκονοι εἶναι ταυτόσημος πρὸς τοὺς «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι», τὸν «πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι» τῶν Φιλίππων πρὸς τοῦ Παυλ. 1,1 καὶ Πολυκάρπου, V3-VI πρὸς Φιλιππησίους). Ἀντικατεστάθη, προσετέθη βραδύτερον, τὸ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι. Τὸ σχῆμα εἰσηλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἐφεσον, ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου (καὶ Φιλίπ.) καὶ διεδόθη, ὡς δευτερεύων γραφικῶς, διὰ τὸ ὅλον ἱερατεῖον καὶ εἰς τὴν Δύσιν, εἰς ἣν ὑπάγονται καὶ ἡ Αἰγύπτος, ὡς καὶ τὰ Δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας³⁹.

Τέλος, ἡ εἰς τὸ 15 κεφ. προτροπὴ τῆς Διδαχῆς περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ διακόνων» μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς φοβούμενος ἕνεκα τῆς συνηθείας τῶν περιοχῶν τῆς Ἱεραποστολῆς εἶχον ὅτι εἰς μείζονα ὑπόληψιν τοὺς χαρισματοῦχους, ἐκφέρει τὴν ἀδιάσειστον αὐτοῦ πεποιθήσιν, φυσικὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς παραδόσεως, ἣν ἐκπροσωπεῖ, ὅτι οἱ μόνιμοι λειτουργοί, συνιστᾷ νὰ ἐκλέξουν, τ. ἔ. «ἐπίσκοπους καὶ διάκονους» περιέχεται ὁ προεστὼς καὶ οἱ πρεσβύτεροι, ταυτόσημον δὲ εἰς ἀμφοτέρω τὰ σχήματα, π.χ. πρὸς τὸ «πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι» τῆς Ἐφέσου καὶ τῶν Φιλίππων, διότι ταυτίζονται οἱ τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κορίνθου. Προσθετέον δὲ ὅτι 1ον) εἶναι ἰσότιμοι λειτουργοὶ οἱ πρεσβύτεροι—ἐπίσκοποι πρὸς τοὺς προφῆτας καὶ διδασκάλους καὶ 2ον) ὅτι εἶναι οἱ τετιμημένοι τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὃ ἐπαναλαμβάνει, ὡς ἐκ περισσοῦ δι' αὐτοὺς «μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων»⁴⁰.

38. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν ἐπιμέλειαν, ἣν ἐπέδειξε διὰ νὰ πεισθῇ καὶ νὰ συντάξῃ καὶ ἀναγνώσῃ ἰδίαν περίληψιν ὁ ἀειμνήστος διδασκαλός μου ἀκαδημαϊκὸς Σ. Κουγέας, εἰς τὴν ὁλομέλειαν τῆς Ἀκαδημίας, «Περὶ τῆς σημασίας τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ χρήσει τῶν ὄρων «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι», διὰ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ Ἀρχιεγόνου Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας».

39. A. von Harnack, Handbuch der Dogmengeschichte.

40. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ σχήματα «πρεσβύτεροι = ἐπίσκοποι (καὶ διάκονοι) περιλαμβάνεται ὁ προεστὼς, κυρίως γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομά του.

δ) Ὅθεν ἐπανερχομαι εἰς τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς ἐρεύνης τὸ ἀφορῶν εἰς τὸ ζήτημα τῆς συναδελφικότητος τῶν λειτουργῶν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον σοβαρῶς με ἀπασχόλησε, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς γερμανιστὶ ἐκδιδομένης εἰσαγωγῆς, ἐνθα ἀποκρούεται, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδελεχοῦς νέας ἐρεύνης πασῶν τῶν πηγῶν τόσον ἡ θεωρία περὶ τοῦ δῆθεν «μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος» τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ ἡ περὶ «συναδελφικότητος» εἰς τὴν Δύσιν. Ἐκεῖ εἰσάγεται, ὡς πόρισμα τῶν πηγῶν, ὅτι εἰς ἀμφοτέραις τὰς περιοχὰς ὑπάρχει τὸ στοιχεῖον τῆς συναδελφικότητος, διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξέφραζεν ἡ Ἀνατολὴ διὰ τοῦ Ἰγνατίου διὰ τὴν ἐνότητα ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου εἰς δύο κλασσικὰ διὰ τὸ πολίτευμα χωρία, ὡς καὶ ὁ Πολύκαρπος διὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἦν εἶδομεν καὶ ὁ Ἰγνάτιος εἰς τὴν πρὸς Φιλαδελφεῖς ἐπιστολὴν κεφ. 4, τοῦτο ἐξέφραζεν ἡ Δύσις διὰ τοῦ ἀπλοῦ πληθυντικοῦ «οἱ πρεσβύτεροι» (καὶ διάκονοι) πὺν ἦτο ἀντίστοιχον τὸ «οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» ἀκριβῶς. Διότι ἐν τοῖς πρεσβυτέροις, οἵτινες ὠνομάζοντο ἀπὸ Ἐφέσου μέχρι Δύσεως καὶ ἐπίσκοποι, ἔχομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ συναμφοτέρου, ἥτοι μετὰ «τοῦ προεστῶτος»· τούτου ὄντος κυρίως γνωστοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος ἢ τοῦ τίτλου «ὁ πρεσβύτερος». Ἡ ἐνότης λοιπόν, ἡ λειτουργικὴ, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν κυρίως λειτουργῶν, τοῦ μεταγενεστέρως ἐν τῇ Δύσει ὀνομασθέντος ἐπισκόπου, πρότερον «τοῦ προεστῶτος πρεσβυτέρου, τῶν προσφερόντων τὴν Θ. Εὐχαριστίαν καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐξεφράζετο, γενικῶς ὡς ἐνότης τοῦ Ἱερατείου, ἥτοι τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου κυρίως τοῦ προεστῶτος τοῦ ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπισκόπου, ἀδιάφορον ὑπὸ ποῖον τίτλον καὶ τῶν συλλειτουργῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων ὄντων βοηθῶν, ἀλλὰ μνημονευομένων πάντοτε, πάντως ὁμῶς τιμωμένων (πρβλ. Φιλ. 4, Ἐφεσ. 4).

Αὕτη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεία πάντων τῶν κειμένων καὶ τῆς Διασχῆς καὶ τοῦ «Ποιμένος», διότι εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ταπεινοφροσύνης ἰδίᾳ τῶν λειτουργῶν τῆς ἀγάπης, ὡς θεμελιωδῶν στοιχείων τῆς ζωῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παραδόσεως. Ἐδῶ «ἡ Διαδοχὴ» εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀ' Κλήμεντος: κεφ. IV Διασχῆς 13, «οὐ μὴ ἐγκαταλίπης ἐντολὴν Κυρίου, φυλάξης δὲ ἃ παρέλαβες, μήτε προσθεῖς μήτε ἀφαιρῶν»... «αὕτη ὁδὸς τῆς ζωῆς».

Καὶ ἐρχομαι εἰς τὸ μέγα τελευταῖον σημεῖον τῆς ἀνακοινώσεως, τὴν Διδοχὴν τῶν Ἀποστόλων ἐν ταῖς τυπικαῖς ἐκκλησίαις.

9. Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ ἢ Ἀποστολικαὶ Διαδοχαί;

Ὁ Εὐσέβιος, καταρχόμενος τοῦ ἔργου τῆς καταγραφῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, λέγει τὰ ἑξῆς: «Αἱ τῶν Ἀποστόλων Διαδοχαί» τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται περὶ τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τοῖς πράγμασι ἔρχομαι εἰς τὸ τελευταῖον μέρος καὶ τοῦ κυκλοφοροῦντος τόμου, ὁ ὁποῖος περιέχει τὴν τελευταίαν πρώτην μεγάλην ἔρευναν «Περὶ τῶν Ἀποστολικῶν Διαδόχων», διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅτι πρόκειται περὶ πολλῶν ἀποστόλων καὶ πολλῶν διαδόχων: τῶν ἐπισκόπων. Εἰς ταύτην ἐφαρμόζω τὴν αὐτὴν μέθοδον, τ. ἔ. ἀπὸ τῶν σαφῶν καὶ συγκεκριμένων τῶν χρόνων τοῦ Εἰρηναίου καὶ Ἰππολύτου, οἱ ὁποῖοι ἐκπροσωποῦν τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων καὶ δὴ καὶ ὁ Εἰρηναῖος καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἠγήσιππος (β' ἡμισυ τοῦ β') τῆς ὑπάρξεως Ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐν τοῖς ἐπισκόποις, βαίνων ἐπὶ τὰ ἀσαφεῖ (70-140). Διαδοχὴ Ἀνατολῆς.

Καὶ ὁ μὲν ὅρος εἶναι Θεολογία τῆς Ἱστορίας, ἐνῶ πρόκειται περὶ ἀτελείωτου σειρᾶς πράγματι ἱστορικῶν γεγονότων «τῶν Ἀποστολικῶν διαδοχῶν» ἐν τοῖς ἐπισκόποις». Τοῦτο δὲ εἶναι ἡτιολογημένον, διότι πολλοὶ ἦσαν οἱ Ἀπόστολοι — ἐκτὸς τῶν 12 καὶ ὁ Παῦλος — καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι, ὧν τινὲς ἀπῆλθον ἰδιαιτέρας τιμῆς, ἕνεκα τῆς σημασίας τῆς Πόλεως καὶ ὄχι ἐξουσίας (Ρώμης). Ὁ ὅρος «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» εἶναι θεολογικὴ ἐκκλησιολογία, ἐνῶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα εἶναι «αἱ τῶν Ἀποστόλων διαδοχαί», τὰς ὁποίας καθώρισε τάχιστα ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὴν Ἀρχικὴν μορφήν, ὑφ' ἣν διεσώθη καὶ διασώζεται μέχρι σήμερον ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς, τ. ἔ. διὰ μόνου τοῦ ὀνόματος. Εἰς τοῦτο προσετέθη ἡ γενικὴ κτητικὴ (genitivus possessivus) διὰ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐν τόπῳ. Οὕτω δίδεται εἰς τὴν περιώνυμον προτεσταντικὴν θέσιν, καθ' ἣν ἡ «Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ» εἶναι μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτος, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἀρχὴ τῆς εἶναι μεταγενεστέρα, παρ' Εἰρηναίῳ καὶ Ἰππολύτῳ. Ἡ νέα ἱστορικὴ ἀπάντησις εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ σειρᾶς ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα καθώρισεν ἡ Ἐκκλησία καὶ διετύπωσεν, ὡς ἀρχὴν ἤδη ὁ Ἠγήσιππος, ἐθεολόγησεν ὁ Εἰρηναῖος καὶ ἔδωκε λειτουργικὸν νόημα ὁ Ἰππόλυτος, ὅτε ἡ ἀρχὴ «τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς»⁴¹, ἀφορᾷ εἰς τὴν διαδοχὴν προσώπων εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν καὶ μόνον λειτούργημα τῆς Ἐκκλησίας, «τὴν Ἐπισκοπὴν», ἐν ἣ ὁρῶσιν οἱ δύο ἱερατικοὶ βαθμοί, οἵτινες τελοῦν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν: ὁ Ἐπίσκοπος καὶ τὸ πρεσβυτέριον, ὡς συλλειτουργοὶ εἰς τὴν μίαν ἀρχικῶς εἰς ἐκάστην περιοχὴν-ἐπισκοπὴν καὶ ταυτοχρόνως ἐνορίαν, ἐν ἣ ἐπὶ 200 ἔτη περίπου ἦτο εἰς ὁ κυρίως λειτουργὸς ὁ προσφέρων τὰ δῶρα⁴². Δὲν εἶμαι δὲ μακρὰν τῆς ἀληθείας προλέγων σήμερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένης νέας ἐρεῦνης περὶ τῶν ἐννοιῶν ἐπισκοπῆ-

41. Πρβλ. Ι. Δ. Ζηζιούλα, Δύο ἀρχαῖαι παραδόσεις περὶ Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς καὶ ἡ σημασία τῶν, ἐν Ἀντίδωρον Πνευματικόν, τιμητικὸς τόμος εἰς τὸν καθηγητὴν Γεράσιμον Ἰω. Κονιδάρην, Ἀθῆναι 1981, σ. 698.

42. Οἱ πρεσβύτεροι οἱ ὑπ' αὐτὸν ἦσαν συλλειτουργοί.

τόπος = ἐπίσκοπος, ὅτι πιθανώτατα διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον ὁ ὅρος «ἡ ἐπισκοπή» καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ: α) ἔνεκα τοῦ Πέτρου, δράσαντος καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ καὶ χαρακτηρίσαντος ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ ἔργον τοῦ Ἰούδα καὶ παντὸς ἀποστόλου διὰ τοῦ «ἐπισκοπή» ἐκ τοῦ ψαλμοῦ 69 καὶ δὴ καὶ τῆς φράσεως «καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λαβέτω ἕτερος», β) τοῦ δράσαντος ὡσαύτως ἐκεῖ Παύλου, διότι εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον (3, 1) γράφει «εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρίζεται καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ» καὶ γ) ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνεπτυγμένης ἐννοίας τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Ρώμῃ (Α' Κλήμεντος) καὶ φυσικὰ καὶ ἐν Κορίνθῳ, πρὸ τοῦ τέλους τοῦ α' αἰῶνος. Ἡ πρόδρομος ἀνακοίνωσις ἐστάλη εἰς τὸν τιμητικὸν τόμον τοῦ φίλου συναδέλφου τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας Καθηγητοῦ καὶ ἐκδότου τῶν Πρακτικῶν τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου u. J. Straub (συνεργὸς ὁ ἡμέτερος Καθηγητὴς Ἰωαννίνων κ. Εὐάγ. Χρυσός). Ὅθεν δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ λέξις-ἐννοία «ἐπισκοπή», ἡ ἀνήκουσα εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ὡς χαρακτηρίζουσα ὀρθῶς τὸ ἔργον των, τῆς ἐπισκοπῆς, συνεδύαθη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ καὶ πράξει μετὰ γενικῆς κτητικῆς, ὡς εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς: Ἐπισκοπή Ἀθηνῶν, ὡς περιορίζουσα εἰς αὐτὸ τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν ἐν τόπῳ. Ἀφῆνων ἄλλας λεπτομερείας προσθέτω, ὅτι α) εὐρέθησαν οὐχὶ εἰς ὅρος, τ.ἔ. «ὁ ἐπίσκοπος», ὡς ἐνομίζετο μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ (9) ἐννέα τρόποι φιλολογικοὶ καὶ ἱστορικοί, δι' ὧν δηλοῦνται ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν δύο πρώτων αἰώνων, ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ καὶ ὅτι τινὲς τούτων ἀποδίδουν τὴν ἐννοίαν τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς. Ἰδοὺ αὐτοί :

1. Τὸ ὄνομα: ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, ὁ Ἰγνάτιος, ὁ Πολύκαρπος, ὅπως λέγομεν σήμερον ἀκριβῶς ἐν Ἀθήναις: ὁ Σεραφεῖμ.

2. Ὁ Ἰάκωβος καὶ οἱ πρεσβύτεροι (42-62 μ.Χ.) εἰς Πρ. ἀλλὰ καὶ μετὰ 2 γενεάς ἡ αὐτὴ μορφή: Πολύκαρπος (110-113) καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι.

3) Πολύκαρπος Σμυρναίων ἢ Μελίτων Σαρδιανῶν.

4) Ὁ Πρεσβύτερος (Β' καὶ Γ' Ἰωάννης καὶ Εἰρηναῖος διὰ τοὺς ἐπισκόπους Ρώμης), ἐξ οὗ καὶ ἡ 4η χρῆσις τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» ὡς ὀνομάζοντο οἱ πραγματικοὶ ἐπίσκοποι τῆς Ρώμης.

5) Ὁ Προεστὼς ἐννοεῖται Πρεσβύτερος.

6) Ὁ συμπρεσβύτερος (Α' Πέτρου).

7) Ὁ Σμύρνης Πολύκαρπος, ὡς ὁ μεταγενεστέρως σχηματισμὸς τῆς ὑπογραφῆς τῶν ἐπισκόπων.

8) Ὁ Προεστὼς Πρεσβύτερος.

9) Ὁ ἐπίσκοπος.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἐπεκράτησεν ὁ α' τύπος μὲ μόνον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι σήμερον, τοῦ ὀνόματος ὅμως σημαίνοντος τρία τινὰ (εἰς αὐτὸ τὸ πόρισμα ὁδηγεῖ τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα εἰς μελέτην πηγῶν) :

α) τὴν προσωπικότητα τοῦ προεστῶτος τῆς Ἐκκλησίας,

β) Τὴν Ἀποστολικὴν Διαδοχὴν, διότι ὅπως διεκρίνοντο οἱ Ἀπόστολοι διὰ τοῦ ὀνόματός των ἀπὸ τὸ ἀνώνυμον πλῆθος τῶν πρεσβυτέρων καὶ δὴ καὶ ὁ πρῶτος διάδοχος τῶν Ἀποστόλων ὁ Ἰάκωβος⁴³ εἰς τὴν Κ.Διαθήκην (Πράξ. 21,17), οὕτω μετεβιβάσθη καὶ ἡ συνήθεια ἀμέσως καὶ ἐπεκράτησε εἰς τὸ μέλλον, διὰ τοὺς διαδόχους τῶν Ἀποστόλων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπῆλθεν αὐτομάτως ὁ τοπικὸς περιορισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς, προσετέθη τὸ Συμωναίων (3ῃ περίπτωσις) καὶ Σμύρνης 7ῃ περίπτωσις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ παρουσία τοῦ Ἐπισκόπου συνδέεται μὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἐχρησιμοποιήθησαν δύο χαρακτηρισμοί: ὁ «Προεστῶς» (παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι), ἡ «ὁ προεστὼς πρεσβύτερος» (πρότερον) καὶ τελικῶς τὸ «ὁ ἐπίσκοπος», ὡς κατάλληλος καὶ συνδυάζων ἀμφοτέρω καὶ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ συνόλου τοῦ Ποιμνίου (ὁ ὅρος «ποιμὴν» λίαν πρῶϊμος), πρὸς χαρακτηρισμὸν ἐφεξῆς τοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων. Οὕτω εἶναι πολὺ πιθανόν, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖον πόρισμα τῆς ἐρεῦνης, ὅτι ὁ ὅρος «ἡ ἐπισκοπὴ» ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα ἐχρησιμοποιήθη πιθανῶς καὶ ἐν Ἀντ οὐδεὶς καὶ συνέβαλε πιθανώτατα πρῶτον μὲν εἰς τὸν ὀριστικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ κυρίου φορέως τῆς ἐπισκοπικῆς λειτουργίας, τ.ἔ. τοῦ ἐπισκόπου, συνδεδεμένον ἀρρήκτως μετὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, δεύτερον δὲ πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς περιοχῆς τῆς τοπικῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐπισκόπου, ὡς διαδόχου τῶν Ἀποστόλων: Θὰ ἀκολουθήσῃ μακρὰ ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωσις, φέρουσα τὸν τίτλον Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ὅλα αὐτὰ δὲν κατέστησαν δυνατὰ κατὰ τὴν ἐρευναν καὶ εἶναι νοητὰ ἐκ τῆς ὑπάρξεως γλωσσικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐκείνου τῆς παραδόσεως.

Μακαριώτατε, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ἡ γενομένη χαρακτηριστικὴ καὶ προσήκουσα εἰς τὰ γεγονότα διατύπωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐν Würzburg ἐκδιδόμενου τόμου τῆς μεγάλης ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν μὲ ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐπιφυλακτικότητα διεξήγαγον (καὶ πρέπει νὰ προσθέσω ἀσυνήθη⁴⁴) ἐπὶ 50 ἔτη εἶναι ὀρθή. Σημειω-

43. Ὅρθα ὅσα λέγει περὶ Ἰακώβου εἰς τὸν πρὸς τιμὴν τόμον μου ὁ ἀγαπητὸς μου μαθητὴς Ἰωάννης Ζηζιούλας. Πρβλ. Ἀντίφωνον Πνευματικόν, Ἀθήναι 1981, σ.

44. Λέγω ἀσυνήθη, διότι ὅσον συήρατον εἶναι νέον εὑρημα ἐπιστημονικῶς τόσον εἶναι φυσικὸν νὰ ὀδηγῇ τὸν ἐρευνητὴν εἰς ἄμσαον ἀνακοίνωσιν. Καὶ ὅμως ἐπὶ 24 ἔτη ἐδίσταζα νὰ κάμω τὴν ἀνακοίνωσιν, διότι ἡρώτων τὰς πηγὰς διαρκῶς ἂν ἔχω δίκαιον. Ἐβεβαίωθην δὲ μόνον τὸ 1956, ὅτε προέβην, ὑπερνικήσας τοὺς προσωπικοὺς μου δισταγμοὺς καὶ εἶτα τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας, τοῦ Καθηγητοῦ Δημ. Σ. Μπαλάνου τῆς Πατρολογίας (ὁμοτίμου ἀπὸ τὸ 1949), ὁ ὁποῖος δὲν ἐγνώριζε τὸ πρόβλημα, ἐνῶ κατενόησε τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀνακοινώσεως, ἦν ἐξήτησα καὶ ἐπέτυχα αὐτοπρόσωπον ὁ Πρόεδρος Ρωμαιοῦς - Ἀρχαιολόγος καὶ ὅλη ἡ δευτέρα τάξις τῆς Ἀκαδημίας. Μὲ ἐβοήθησαν ἐκ τῆς β' τάξεως καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀείμνηστοι Ἰωακείμογλου, Ρωμαιοῦς, Σω-

τέον, ὅτι ἡ πρώτη σαφὴς καὶ δημοσία ἐμφάνισις ἐγένετο 24 ἔτη μετὰ τὴν εὐ-
δηρεσιν τῶν στοιχείων τῆς λύσεως τοῦ θέματος ἐπίσκοπος, ὡς ἀποστολικὴ
ρίουργία, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, διότι ἤτο ἐπίμονον τὸ ἐρώτημα τὸ
ὁποῖον ἔθετον εἰς ἑαυτόν, ἐὰν φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς εἶχον δίκαιον,
εἰς τὴν δοθεῖσαν λύσιν καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει λύσις ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας, περὶ
τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ Πολιτεύματι τῆς Ἀρχικῆς Χριστια-
νικῆς Ἐκκλησίας, τῆς μεγάλῃς ἐποχῆς τῶν Ἀποστολικῶν καὶ Μεταποστο-
λικῶν χρόνων, ὅτε ἤκμασαν οἱ πλέον ταπεινοὶ Χριστιανοὶ ἡγέται καὶ λει-
τουργοὶ τοῦ Ὑψίστου.

Ποτὲ τόσον πολλὰ νέα δὲν ἦσαν τόσον ἄγνωστα εἰς εἰς τόσον πολὺ γνω-
στὰ ἐπὶ αἰῶνας κείμενα καὶ δὴ καὶ τῶν δύο πρώτων αἰώνων τῆς Καθολικῆς
Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς, ποὺ εἶναι θέμα θεμελιῶδες
διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐνότητος αὐτῆς.

Μὲ αὐτὴν τὴν Τσωρτσιλείου ἐμπνεύσεως διατύπωσιν θέλω νὰ συμπλη-
ρώσω σήμερον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν τὰς πρώτας κυρίας ἐπιστη-
μονικὰς ἀνακοινώσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τὸ
1956 καὶ 1961 καὶ εἰς τὸ Μόναχον τὸ 1960. Πρόκειται περὶ ἐκθέσεως τῆς
πνευματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς πορείας 50 ἐτῶν. Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν πα-
λαιῶν καὶ νέων ἐρευνῶν εἰς τὸν νέον τόμον θέλω νὰ προσφέρω τὴν πλέον
ἀσφαλῆ μέθοδον διαμορφώσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας,
περὶ τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει περιεχομένης,
μετ' ἐπιστήμης. Ὁ δρόμος διὰ τὴν ἐπανανέωσιν τῆς Χριστιανοσύνης εἰς
Μίαν Ἐκκλησίαν ὀδηγεῖ εἰς τὴν συνάντησιν πάντων τῶν Χριστιανῶν εἰς
τὴν α' περίοδον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνό-
δων, καθ' ἣν διεμορφώθη ἡ Μία Ἀγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλη-
σία εἰς κλασσικὰ κείμενα τῆς πίστεως, τὰ θεμελιώδη τῆς Διοικήσεως, τῆς
λατρείας καὶ τοῦ Ὁθους, τοῦ ἀπορρέοντος ἀπὸ τὸ Ἅγιον καὶ τὴν Ἀγάπην,
τῆς Una Sancta. Καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ κανὼν κὴ καὶ νόμιμος συνέχεια αὐτῆς
εἰς τὴν ἡμετέραν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὡς εἶναι ὁ ἱστορικῶς
καὶ δογματικῶς ἀκριβέστατος ἀλλὰ σύντομος χαρακτηρισμὸς αὐτῆς, ἀλλὰ

τηρίου, Μελάς, Κουγέας, Καλιτσουνάκης κλπ. καὶ μάλιστα ὁ δεύτερος, ὡς Πρόεδρος τῆς
Ἀκαδημίας ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν Γενικὸν Γραμματέα, ὅστις, ἀφοῦ ἀπέρριψε τὴν
αἴτησιν, (εἰσαγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γ' τάξιν ἥτις ἠρνήθη). Ἐγένετο μετὰ τὴν ἔγκρισιν
τῆς β' τάξεως καὶ τὴν κατὰ τὰ θέσμια ἔγκρισιν τοῦ Προέδρου Ρωμαίου, τὴν ἄφησε εἰς
τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς 17-5-56. Τότε ἐγένετο ἡ ἐν τῇ σελίδι 17-51 τῶν Πρακτικῶν
τοῦ 1957 ἀνακοίνωσις παρὰ τὴν θέλησίν του. Ἡ δημοσίευσις ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον πρό-
βλημα, ὅπερ ἔλυσεν ὁ ἀείμνηστος Καλιτσουνάκης-ἔχων εἰς χεῖράς του τὴν κάρταν τοῦ
Περιοδικοῦ Zeitschrift für Savignystiftung ὅπερ ἐζήτει περίληψιν. Οὕτω ἐκάμφθη ὁ
Μπαλᾶνος καὶ ἐπέτρεψε τὴν μεγάλην δημοσίευσιν.

τὸ ἱστορικὸν γεγονός εἶναι ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι διηρημένος, δι' ὃ καὶ ὑφίσταται ὡς πρόβλημα ἐνώσεως τῶν de facto ὑφισταμένων συγγενῶν Ὁργανισμῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου, τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς μὲ τὰς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἰσχυρὰς κεντροφύγους δυνάμεις καὶ ὄχι τὸν ἀπελπιστικῶς διηρημένον Προτεσταντισμόν, μὲ τοὺς συντηρητικοὺς Λουθηρανούς, ὅμως εὐρισκομένους ἐν μειοψηφίᾳ, ἔναντι τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν ποὺ δὲν εἶναι Ἐκκλησίαι ἢ δὲν θέλουν νὰ γίνουν.

Συμπεράσματα

Τὸ παμμέγιστον πρόβλημα τοῦ Προτεσταντισμοῦ⁴⁵ εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικοποίησις αὐτοῦ καὶ πρέπει νὰ εἶπω, ὅτι εἶναι δι' ἐμὲ πρόβλημα κατὰ πόσον πράγματι τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν πορεύεται τὴν ἀσφαλῆ ὁδόν, ὅταν περιλαμβάνῃ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὴ Ἐκκλησίας καὶ ὁργανώσεις, πολλαὶ τῶν ὁποίων θὰ ἔδει νὰ ἔχουν ἐνωθῇ ὁργανικῶς πρὸ πολλοῦ. Εἰς τοῦτο θὰ συνέβαλλον, ἐὰν ὁ Οἰκουμενικὸς διάλογος διεξήγετο κυρίως διμερῶς, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω μετ' ἐπιστήμης καὶ μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἠθέλησε καὶ ἱδρυσε μίαν Ἐκκλησίαν, μὲ ἐν βάπτισμα καὶ χρῆσμα, Ἱερωσύνην καὶ Θ. Εὐχαριστίαν συνδεδεμένας ἀχωρίστως, ὡς ὅρους ὑπάρξεως τῶν μεγάλων μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ οἰκουμενικοῦ μας Συμβόλου.

Εἰς τοῦτο θέλει μὲ εἰλικρίνειαν καὶ γνήσιον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα νὰ συμβάλῃ καὶ τὸ ἐκδοθὲν γερμανιστὶ ἔργον τῶν ἐρευνῶν, διότι πρῶτον περιέχει τὴν μεγάλην φιλολογικοῖστορικὴν ἀνακοίνωσιν τῆς 17-5-1956, ἡ ὁποία ἔγινε μὲ τὴν θερμὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἀειμνήστου διαπρεποῦς Ἑλλήνος ἀρχαιολόγου, ὡς Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Κων. Ρωμαίου καὶ ἡ ὁποία φέρει καὶ εἰς τὴν 2αν ἐκδοσιν τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1959 τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ». Αὕτη ἐμφανίζεται νῦν εἰς τὸν τόμον εἰς 3ην ἀμετάβλητον γαλλικὴν ἐκδοσιν τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Κέντρου Ἑρευνῶν τῶν Παρισίων «Istina», τὸ ὁποῖο εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς μεταφράσεως⁴⁶ καὶ τῆς 2ας ἐκδόσεως, 10 ἔτη μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν. Εἰς τὸν τόμον ὅμως περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀγγλικὴ περίληψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἡ γερμανικὴ ἢ δημοσιευθεῖσα, εἰς τὸ περιώνυμον Περιοδικὸν τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου «Zeitschrift für Savignystiftung für

45. Τὸ πρόβλημα θέσις τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ Παγκ. Συμβ. Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ διαφωτίζεται εἰς τὸ Παράρτημα Α, Β.

46. Ὑπὸ τοῦ νῦν μητροπολίτου Διδυμοτείχου Ἀγαθαγγέλου (Ταμπουρατζάκη).

Rechtsgeschichte (1958, σσ. 337-341), τὸ ὁποῖον εἶχε καὶ τὴν σχετικὴν πρωτοβουλίαν νὰ ζητήσῃ περίληψιν τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἀνακοινώσεως.

Δεύτερον περιέχει τὴν 2αν ἔκδοσιν τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς γερμανιστὶ γενομένης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου ἀνακοινώσεως ὑπὸ τὸν τίτλον: «Warum die Urkirche von Antiochia hatte den Προεστῶτα πρεσβύτερον, als «ὁ ἐπίσκοπος» bezeichnete (=κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ μαθητοῦ μου Παπαντωνίου: Διατί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ὠνόμασε τὸν Προεστῶτα πρεσβύτερον διὰ τοῦ «ὁ ἐπίσκοπος»). Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Μονάχου παραστᾶσα κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐξήγησε καὶ ἐδημοσίευσε τὸ κείμενον. Καὶ εἰς τὰ τρία κείμενα ἀνακοινώσεις μετὰ πάροδον 25 ἐτῶν ὄχι μόνον δὲν ἔχω διορθῶσαι τίποτε, ἀλλὰ βασιζόμενος ἐπ' αὐτῶν ἐπροχώρησα ἔτι περαιτέρω διὰ τῶν νέων ἐρευνῶν. Προαναγγέλω, λοιπόν, νέας ἀνακοινώσεις α) περὶ τῆς γενέσεως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ἢ καλλίτερον τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐχαριστίας τῆς τάξεως (καλλίτερον θὰ ἦτο νὰ ὀνομασθῇ ἐπιστήμη περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως), ὡς ἀρμόζει προσφυέστερον νὰ ὀνομασθῇ τὸ ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, ὡς γεννηθὲν ἐν τῇ Θ. Εὐχαριστίᾳ. Ἐνταῦθα θὰ ἔχωμεν νέαν σειρὰν παρατηρήσεων καὶ σκέψεων εἰς ἀντιμετώπισιν τῆς θεολογικῆς διενέξεως τῶν δύο μεγάλων Γερμανῶν Θεολόγων τοῦ νομικοῦ Sohm καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἱστορικοῦ Harnack (1910-11) καὶ β) περὶ τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ὁ ὑπὸ τοῦ Πέτρου (Πρ. Λουκᾶ) χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων, διὰ τοῦ ὅρου «ἐπισκοπὴ», τόσον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος», ὅσον καὶ «ἡ ἐπισκοπὴ» εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἔτι δὲ καὶ μεταφορὰν αὐτοῦ ὡς τίτλου εἰς τὴν περιοχὴν δικαιοδοσίας τοῦ ἐπισκόπου.

Ἡ ἀναδημοσίευσίς ἐν Würzburg τῆς δευτέρας εἰς σπουδαιότητα φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῦνης «περὶ τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ χρήσει τοῦ διπλοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» ἐπεβάλλετο, διότι ἡ σύγχυσις περὶ τούτου καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸν πληθυντικὸν «οἱ πρεσβύτεροι», ἐξακολουθεῖ (ὁ εἰς ἀντιγράφει τὸν ἄλλον), διότι ὄχι μόνον ἡ ἰδική μου ἔρευνα εἶναι γνωστὴ εἰς ὀλίγους, ὡς δεικνύει ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος κυκλοφορηθεὶς I τόμος τοῦ Μεγάλου Ἀγγλικοῦ Λεξικοῦ ἐν Ἀμερικῇ, 1980,

ἐνθα τὰ πολὺ μεγάλα ἄρθρα Bischof: I Das Katholische Bischofsamt

II Das Histor. Bischofsamt

III Das Evangel. Bischofsamt

IV Das Synodape, σσ. 653-697, ABE

σ. 43-229, ἐνθα δις ἀναφέρεται τὸ ἔργον μου ὑπὸ τοῦ ἄλλοτε ἐν Μονάχῳ ὕφηγτοῦ κ. Neumann (σ. 679 καὶ 682), ἀλλὰ καὶ ἄλλων (Gongar). Τὸ αἰνίγμα: πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι, δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἄλλην δυνατὴν

ἐρμηνείαν ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγουν περὶ τῶν δύο ἱερατικῶν βαθμῶν, πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου, ὅτι τέως ἐκοινώνουν τοῖς ὀνόμασι, διότι μετὰ τὴν περὶ 200 μ. Χ. ὀριστικοποίησιν τῶν τίτλων τῶν 2 κυρίως ἱερατικῶν βαθμῶν, ἐλησμονήθησαν μὲν αἱ διάφοροι χρήσεις, δὲν ἠρευνήθησαν δὲ τὰ κείμενα καὶ δὲν ἠρμηνεύθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθόδου, ὥς ἔγινε τελικῶς⁴⁷ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐρεῦνης.

47. Ἡ ἱστορία ἐξελίσσεται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δι' ὃ τὰ μεγάλα γεγονότα εἶναι πρῶτον τοπικά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ

1) Ἡ παροῦσα μελέτη ἀνακοίνωσις, γενομένη εἰς τὴν μεγάλην αἵθουσαν Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, δημοσιεύεται πληρεστέρα, ὥς ἀρχικῶς ἐγράφη, καὶ προϋποθέτει τὴν γνῶσιν ὄχι μόνον τῶν ἐρευνῶν μου ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκθέσεις τῶν Ὁρθ. Θεολόγων ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐλκκησιῶν: τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν (καθηγῆται Γερ. I. Κονιδάρης, πατὴρ Ἰω. Ρομανίδης, τοῦ Οαν-επιστημίου Θεσσαλονίκης, καὶ Νικ. Νησιώτης, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν) καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν Πίστεως καὶ Τάξεως, ἔνθα ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος. Πέραν τούτου ὑπάρχει καὶ μία ἐκθεσις τῶν καθηγητῶν Καρμίρη, Κονιδάρη, Ε. Θεοδώρου καὶ Ν. Νησιώτη, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὴν θέσιν τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν. Διὰ δὲν δημοσιεύονται δὲν τὸ ἔννοῶ. Ἡ Σύνοδος πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ πρὸς διαφώτισιν τῆς Ἱεραρχίας καὶ τοῦ λαοῦ.

2. Ὡς παράρτημα δημοσιεύεται ἐνταῦθα ἐπιστολὴ τοῦ Dr. Theod. hab. Martin, Seits, συνέδρου εἰς τὴν σύσκεψιν τῆς Ὀδησσοῦ (Ὀκτώβρ. 1981) περὶ τῶν θεμάτων πίστεως καὶ τάξεως, ὁ ὁποῖος ἐξεδήλωσεν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀπόψεις, καθ' ἃς τὸν 16ον αἰῶνα αἱ Κοινότητες (ἐνορίαί) αἱ ὁποῖαι ἀπεχώρησαν μετὰ τὴν Διαμαρτύρησιν (1517) ἀπὸ τοῦ σῶμα τῆς Ρωμαιο-καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔλαβον τυχαίως τὰ ὀνόματα τῶν λειτουργῶν ἐκ τῆς Κ. Δ. (πρεσβύτεροι - ποιμένες = pastores), διακόψαντες τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὶς τῆς Ἐκκλησίας. Παρέχω αὐτούσιον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Seils, διότι παρέχει παραδείγματα ἱστορικὰ προσχωρήσεως ἐπισκόπων εἰς τὴν διαμαρτύρησιν. Ἐὰν δὲν καθηρέθησαν τότε εἶναι ἐνδιαφέρον τί συνέβη μετὰ τὴν διατήρησιν ἐπισκόπων. Τὸ γράμμα ἐπιβάλλει ἐρευνᾶν, δι' ἐνδεχομένην παρουσίαν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων διατηρούντων τὴν Ἱερωσύνην.

Εἰς τὸ τελευταῖον συνέδριον τῆς Faith and Order ἐν Lima τοῦ Peru ἐγένετο δεκτόν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς γενικῶς. Ἀναμένομεν τὸ αὐθεντικὸν ἔλλην. κείμενον. Ἡ ἄποψις ἔχει ἀνάγκην ἐξονυχιστικῆς ἐρεῦνης.

Γ. I. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

Βιβλιογραφία κατ' ἐπιλογὴν ἴδε εἰς τὸ κυκλοφοροῦν κατ' αὐτὰς ἔργον τῶν ἐρευνῶν μου «Ökumenischer Dialog ohne Konsensum», Würzburg 1981 (τ. ἔ. Οἰκουμενικὸς διάλογος χωρὶς συμφωνίαν, τ. ἔ. συμβιβαστικὴν) μετ' εὐρυτάτης ἑλληνικῆς περιλήψεως. Ἐνταῦθα δημοσιεύονται πᾶσαι αἱ ἐρευναί μου περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας. Πρόκειται περὶ φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν, ἀρξαμένης τὸ 1932 ἐν Βερολίνῳ καὶ συνεχισθείσης ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ 1980.

Dr. theol. habil. MARTIN SEILS

DDR-4800 Naumburg, den 30.11.1981
Bethgestrasse 10, Tel. 3677

Herrn

Professor Dr. Gerassimos Konidaris
Av. Alexandruss 120
Athens - 705
Greece

Sehr verehrter, lieber Herr Professor Konidaris!

Eine Überfülle an Arbeiten und Verpflichtungen hat es leider bisher nicht erlaubt, Ihnen zu den historischen Aspekten der Stellung der lutherischen Kirche zum Bischofsamt, über die wir bei der Tagung in Odessa einen Meinungsaustausch hatten, die versprochenen näheren Auskünfte zu geben. Auch jetzt habe ich mich leider mit den Problemen noch nicht so ausführlich beschäftigen können, wie das notwendig wäre, wenn ich Ihnen eine wirklich begründete Stellungnahme geben wollte. Aber ich möchte den Brief an Sie nicht länger hinausschieben. Darum darf ich bitten, mit dem Vorlieb zu nehmen, was ich Ihnen jetzt dazu schreiben kann.

Sie erinnern sich sicher, dass ich sagte, für die grundsätzliche Stellung der Lutheraner zu diesen Fragen sei das wichtig, was im Artikel 28 der Confessio Augustana steht. Was hier steht, ist ambivalent. Man erklärt sich bereit, in der bischöflich strukturierten katholischen Kirche zu bleiben und das bischöfliche Amt auch als *jure divino* bestehend anzuerkennen, interpretiert aber zugleich das Bischofsamt theologisch neu im Sinne der evangelischen Erkenntnis. Die genaue Meinung steht Art. 28, 77: «Non id nunc agitur, ut de dominatione sua cedant episcopi, sed hoc unum petitur, ut patiantur evangelium doceri pure et relaxent paucas quasdam observationes, quae sine peccato servari non possunt. «Man mag das nun ansehen wie man will, ökumenisch bedeutsam ist ja doch, dass man an und für sich bereit war, das Bischofsamt zu übernehmen.

Ich sagte dann, dass dies auch an verschiedenen Stellen historisch von Bedeutung gewesen sei. Man hat auf evangelischer Seite nicht nur Superintendenten als eine evangelische Gestaltung des Bischofsamtes eingesetzt, was natürlich auch seine Bedeutung hat, sondern hin und wieder auch versucht, die evangelisch werdenden oder gewordenen Kirchengebiete faktisch in Kontinuität mit der bischöflichen Struktur der Kirche zu halten. Ich kenne folgende Beispiele.

1. Georg. v. Polentz, Bischof v. Samland. Er ging 1522 als Bischof mit seinem Bistum zur Reformation über, blieb Bischof und schuf im Samland ein gut organisiertes evangelisches Bistum.

2. Nikolaus v. Amsdorf. Er wurde, allerdings ohne vom Donkapitel gewählt zu sein, im Januar 1542 von Luther zum Bischof von Naumburg-Zeitz ordiniert. Unbeschadet der Tatsache, dass seine Einführung kanonisch sicher nicht in Ordnung war, zeigt dieser Fall doch, dass man auf evangelischer Seite Anschluss an die bischöfliche Struktur suchte.

3. Hermann v. Wied. Er war Erzbischof und Kurfürst von Köln und Administrator des Bistums Paderborn. Seit etwa 1542 bemühte er sich, sein Bistum der Reformation zuzuführen und hatte dabei keineswegs die Absicht, das bischöfliche Amt niederzulegen. Der Schmalkaldische Krieg verhinderte das. Er wurde 1546 exkommuniziert und starb als evangelischer Christ.

4. Georg. v. Anhalt. Er wurde im August 1545 von Luther als geistlicher Koadjutor im Bistum Merseburg ordiniert. Auch hier handelte es sich um den Versuch, bischöfliche Strukturen in Kontinuität mit den bisherigen Verhältnissen zu übernehmen.

5. Johannes Bugenhagen. Er wurde im Juni 1544 vom Domkapitel in Kammin zum evangelischen Bischof des Bistums Kammin gewählt, sagte aber die Übernahme des Bischofsamtes ab. Im Bistum Kammin ist übrigens 1551 ein evangelisch gesinnter Bischof, Martin Weiher, während des Interims vom Papst als Bischof bestätigt worden.

6. Ausserdem muss man auf die eigenartigen Verhältnisse im Bistum Breslau aufmerksam machen. Hier wurde zwar kein evangelischer Bischof eingeführt, aber es wurde das evangelische Kirchenwesen unter eigenartiger Toleranz durch die katholischen Bischöfe eifgenührt, die auch die evangelischen Pfarrer zur Ordination oder Einführung präsentierten. Es blieb also eine, wenn auch sehr dünne, rechtliche Kontinuität bestehen.

Dies sind die mir bekannten deutschen Fälle, in denen auf die eine oder andere Weise geschichtlich eine gewisse Kontinuitätsmöglichkeit oder — absicht im Hinblick auf das Bischofsamt deutlich geworden ist. Sie sind, ausser etwa in Samland, nie unproblematisch gewesen, aber man muss das doch zur Kenntnis nehmen. Hinzu kommt ja die Lage in den skandinavischen Kirchen, in denen von der Reformation überhaupt die bischöflichen Strukturen übernommen worden sind. Wie gesagt, ich behaupte natürlich nicht, dass hier, zumal von orthodoxer Seite, das Vorliegen irgendwelcher theologisch und kanonisch eindeutiger oder einwandfreier Vorgänge anerkannt werden sollte. Wogegen ich mich wendete, war Ihre Ansicht, die evangelische Seite hätte aufgrund vor allem ihrer Schriftexegese (so sagten Sie es in dem Vortrag) die bischöfliche Struktur des kirchlichen Amtes abgelehnt und abgeschafft. Das

ist nicht der Fall. Sie hat das Bischofsamt, wenn auch neu verstanden, an und für sich beibehalten wollen. Ich wollte zeigen, dass es auch historische Beispiele für diese Absicht gibt.

Als ein grundlegendes Werk für diese Fragen galt früher die zweibändige Veröffentlichung von Friedrich Haupt: Der Episkopat der deutschen Reformation. 1863-1866, die aber in manchem überholt ist. Wichtig ist sicher auch die Abhandlung von Peter Brunner: Nikolaus v. Amsdorf als Bischof von Naumburg, Eine Untersuchung zur Gestalt des evangelischen Bischofsamtes in der Reformationszeit, 1961. In meinen Literaturverzeichnissen steht noch: Gerhard Tröger: Das Bischofsamt in der evangelisch-lutherischen Kirche, 1966 (=Jus ecclesiasticum 2). Dieses Buch kenne ich nicht.

Ich hoffe sehr, dass Sie sich gesundheitlich wohlbefinden und darf sagen, dass es mich ganz ausserordentlich gefreut hat. Ihnen bei der Tagung in Odesa begegnet zu sein und die Möglichkeit zu so vielen belehrenden Gesprächen gehabt zu haben. Nehmen Sie sehr herzliche Grüsse und, wie wir hier sagen, viele herzliche Segenswünsche zur Adventszeit und zur Weihnacht.

MARTIN SEILS*

* Ο u. M. Seils μετέσχε της συσκέψεως της «Πίστεως Τάξεως» της γενομένης ἐν Ὁδησσῷ της Ρωσσίας (Ὀκτ. 1881) εἰς ἣν ἀντιπροσώπευσα τὴν Ἐκκλησίαν της Ἑλλάδος. Θέμα Ἐκφρασις της Ἀποστολικῆς Πίστεως σήμερον. Βλέπε ὑπὸ ἐκδόσιν ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἱεραρχίαν περὶ Οἴκου. Πολιτικῆς της Ὁρθοδοξίας.

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΑΤΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς

- 283 ἀντί πρύτανι, γράφε: πρύτανι
- 283 ἀντί ἄδαπητοί, γράφε: ἀγαπητοί
- 289 γραμμὴ 2α ἀντί προγραμματικότητας, γράφε: πραγματικότητας
- 290 γραμμὴ 21η ἀντί κεφάλαια 10-44, γράφε: κεφάλαια 40-44 καὶ 54
- 290 γραμμὴ 24η ἀντί Α, γράφε: Amt
- 290 γραμμὴ 31η ἀντί δὲν εἶναι σήμερον, γράφε: δὲ εἶναι σήμερον
- 293 γραμμὴ 14η ἀντί Ban, γράφε: Bangalore
- 293 γραμμὴ 17η νὰ διαγραφῇ τὸ galore
- 295 σημειώσεις 13 ἀντί 1982, γράφε: 1983
- 296 γραμμὴ 7η ἀντί Identitätsenheit, γράφε: Identitätseinheit
- 305 ὑποσημειώσεις 28, προσθήκη εἰς τὴν σελ. 300 κ.έ.
- 306 γραμμὴ ἀντί χρή, γράφε: χρήσεις
- 306 ὑποσημειώσεις 34 ἀντί K. Ronis, γράφε: K. Μπόνης (K. Bonis)
- 311 ὑποσημειώσεις 35, προσθήκη: Ἀθῆναι 1965
- 312 γραμμὴ τελευταία ἀντί ὁρίων γράφε: ὁρίων
- 313 γραμμὴ 18 ἀντί γραφικός, γράφε: γραφικός
- 313 γραμμὴ 24 προσθήκη εἰς τὸ λειτουργοὶ εἶναι ἰσόκυροι διὸ καὶ συνίστῃ
- 313 γραμμὴ 27 ἀντί ταυτόσημον, γράφε: ταυτόσημοι
- 313 ὑποσημειώσεις 39 ἀντί Handbuck, γράφε: Handbuch
- 313 ὑποσημειώσεις τελευταία ἀντί κυρίως γνωστός, γράφε: κυρίως ὅμως γνωστός
- 314 γραμμὴ 20 ἀντί πρεσβυτέρου κ.λπ., γράφε: σβυτέρου» τοῦ προσφέροντος
- 314 γραμμὴ 28 ἀντί ἀλλὰ μνημονευομένων, γράφε: ἀλλὰ μὴ μνημονευομένων
- 314 γραμμὴ 38 ἀντί διδοχὴν, γράφε: διαδοχὴν
- 315 γραμμὴ 9 ἀντί διαδοχὴ Ἀνατολὴν, γράφε: εἰς τὴν Ἀνατολὴν
- 316 γραμμὴ 7 ἀντί ὀρίζεται, γράφε: ὀρέγεται
- 317 γραμμὴ 18 ἀντί συνδεδεμένον, γράφε: συνδεδεμένου
- 317 γραμμὴ 22 ἀντί ὅλα αὐτὰ δὲν κατέστησαν, γράφε: ὅλα αὐτὰ δὲ κατέστησαν
- 317 ὑποσημειώσεις 43, σ., προσθήκη: σελ. 709
- 317 ὑποσημειώσεις 44 ἀντί εἰς ἄμεσον, γράφε: ἄμεσον
- 317 τελευταία γραμμὴ ἀντί ἐβοήθησαν ἐκ τῆς β' τάξεως, γράφε: ἐκ τῆς α' καὶ β' τάξεως
- 318 ἀντί δηρεσιν, γράφε: ρεσιν
- 318 γραμμὴ 3 ἀντί ριουργία, γράφε: δημιουργία
- 319 ὑποσημειώσεις 45 νὰ διαγραφῇ τὸ Β' κεφαλαῖον
- 325 ὑποσημειώσεις ἀντί Ὀκτώβριος 1881, γράφε: 1981